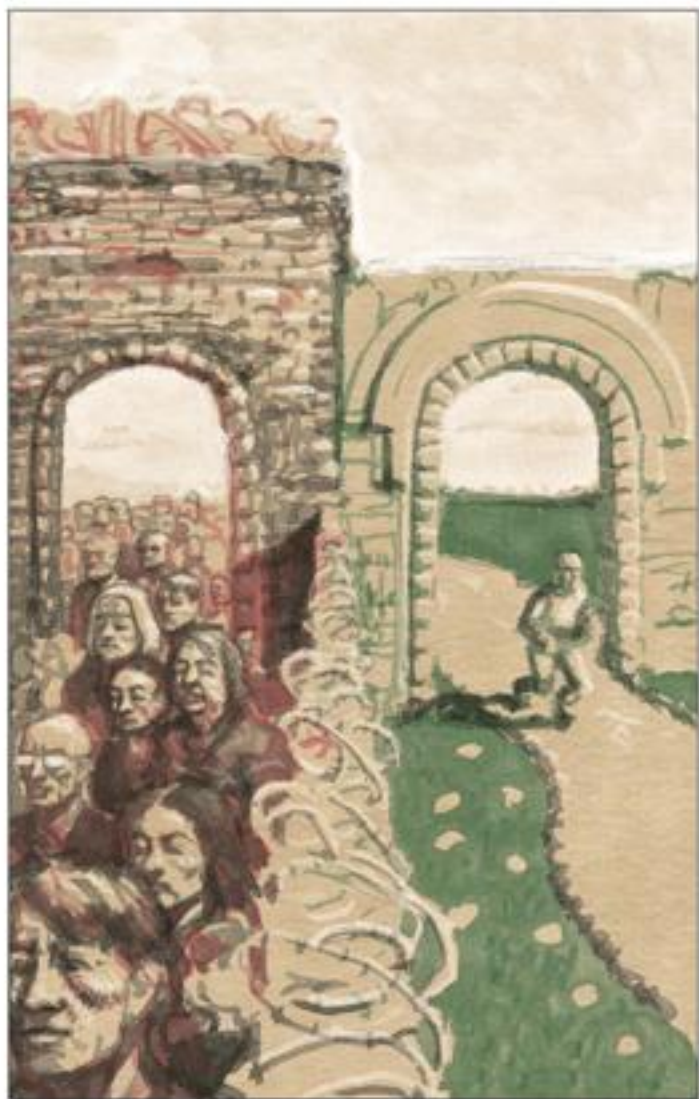

LUOKKALAKI

– MITEN SUOMEN LAIT JA VIRANOMAISET
SYRJIVÄT TYÖVÄENLUOKKAA

Anna Kontula

into
pamfletti

LUOKKALAKI

**MITEN SUOMEN LAIT JA VIRANOMAISET
SYRJIVÄT TYÖVÄENLUOKKAA**

Anna Kontula

Into-pamfletit tarkastelevat maailmaa eri kulmista, arkailematta, mutta puheet perustellen. Ärhäkät puheenvuorot avaavat uusia näkymiä, keskustelevat poliittisista vaihtoehdoista ja luovat suuntaa konkreettisille toimille.

Tämä kirja on saanut tukea Suomen tietokirjailijat ry:ltä.

Kannen kuva: Karstein Volle

into

Into Kustannus Oy
Meritullinkatu 21
00170 Helsinki
www.intokustannus.fi

ISBN: 978-952-264-691-0
Paino: Dardedze hologrāfija, Latvia 2016

SISÄLLYS

Kiitokset	5
Johdanto	7
KÄSITTEET	15
Luokka	15
Valta	22
Syrjintä	29
LUOKKALAIT	33
Yksityisyyden suoja	34
Kauppojen aukiolo	39
Opiskelun luokka	42
Vauraiden vapaa liikkuvuus	46
Luokkaeläkkeet	51
PADOT KÖYHIEN VIRTAAAN	57
Byrokratia	59
Mielivalta	64
Luottotiedottoman asema	68
SYRJINNÄN JÄTTILÄISET	73
Terveysjärjestelmät	73
Ansiosidonnaiset tulonsiirrot	79
Kohti luokkapäiväkotia?	87
Verotus	90
LUOKAN MORAALI	97
Holtiton duunari	100
Eliitin kupla	107
MITEN MEIDÄN KÄY?	115
Kirjallisuus	119
Viitteet	135

KIIITOKSET

Kirjoja ei kirjoiteta yksin. Ne kasvavat monille tapahtuneista asioista, monien keräämiin tietoihin tukeutuen ja kielellä, joka on syntynyt monien puhuessa. Useimmiten kirjoille myös toivotaan muitakin lukijoita kuin tekijä itse.

Kirjat siis ovat läpikotaisin sosiaalisia. Siksi minusta on ollut luontevaa luetuttaa tämän käsi-kirjoituksen versioita erilaisilla ihmisillä. Osa kommentaattoreista on sen aiheiden parissa pitkään työskennelleitä tutkijoita ja aktivisteja. Osa tavallisia ihmisiä, jotka pitivät teemaa tärkeänä ja halusivat siksi tuoda kortensa kekoon. Kiitokset saamastani palautteesta, kritiikistä, parannusehdotuksista ja kannustuksesta Keijo Ahlqvist, Henri Autero, Hannele Harjunen, Juhani Harjun-Harja, Terhi Haukka, Veronika Honkasalo, Mikko Jakonen, Juha Keltti, Rauno Kesseli, Suvi Kinaret, Pekka Kinnunen, Jyrki Kuusirati, Nestori Lehtonen, Harri Melin, Jyrki Mikkilä, Katja Paavilainen, Panu Raatikainen, Antti Ronkainen, Sampo Syreeni ja Sakari Timonen.

Kirja käsittelee niin laajoja kysymyksiä, että oma osaamiseni ei siihen olisi mitenkään riittänyt. Edellisten lisäksi haluankin kiittää joukkoa ihmisiä, jotka ovat auttaneet tämän kirjan

tiedonhankinnassa ja lähteytyksessä. Kiitokset siis vaivastanne Marko Aarnio, Jenni Blomgren, Jan Erola, Jari Hanska, Tiina Heikkilä, Pertti Honkanen, Nina Knape, Tanja Laakso, Mervi Leppäkorpi, Anu Mutanen, Ronja Neuvonen, Elina Pekkarinen, Ville-Veikko Pulkka, Mika Rajala, Hannele Tanhua, Maritta Törrönen, Pekka Virtanen ja Pauli Westerholm.

Erityiskiitos Taneli Hämääläiselle ja Kukka-Maaria Korttesluomalle, jotka ovat lisäilleet pilkkuja, junailleet käytännön asioita ja tarjonneet auttavaa kättä läpi kirjoitusprosessin.

Kirja on omistettu Suolahden Holopaisten klaanille, joka väsymättä seisoo heikon tukena silloin, kun muita ei näy. Vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen.

JOHDANTO

Vuonna 1970 Suomi sai uuden aborttilain. Muutos-tarvetta perusteltiin muun muassa sillä, että vanha laki raskauden keskeyttämisestä oli osoittautunut *luokkalaiksi*: lääketieteellisesti turvallisen abortin saaminen oli riippuvainen naisen varallisuudesta ja verkostoista.

1960-luvulla laittomia sikiönlähdetyksiä arvioitiin tehtävän Suomessa neljä kertaa enemmän kuin laillisia, ja näiden kotitekoisten aborttien aiheuttamista komplikaatioista kärsivät nimenomaan köyhät naiset.¹ Lapsensurmarikoksista tuomitut olivat hekin useimmiten työväenluokkaisia yksin eläviä naisia.² Eduskunnan täysistunnossa SKDL:n Pauli Räsänen kuvasi tilannetta näin³:

Nykyinen lakihan on luokkalaki. Yläluokkaan kuuluvilla ja sosiaalisesti hyvässä asemassa olevilla on mahdollisuus vaarattomaan aborttiin, kun köyhempi sitä vastoin joutuu puoskarin käsiin tai joutuu synnyttämään epäsuotuisiin olosuhteisiin yleensä raskaan syyllisyydentunteen saattelemana.

Tuolloin luokista ja vallasta puhumisessa ei ollut mitään kummallista. *Luokkalaki* oli ymmärrettävä

yleiskäsite. Sillä tarkoitettiin säädöstä, joka suoraan tai välillisesti, lain kirjaimen tai siitä johdetun viranomaiskäytänteen pohjalta, vaikutti ihmisiin eri tavoin riippuen heidän sosioekonomisesta asemastaan.

Tänään syrjinnästä puhutaan enemmän kuin ehkä koskaan aikaisemmin. Useimmat ovat sitä mieltä, että ketään ei pidä asettaa eri asemaan esimerkiksi iän, sukupuolen, vammaisuuden tai etnisen taustan perusteella. Sellaiset käsitteet kuin yhdenvertaisuus, rasismi ja esteettömyys ovat kaikille tuttuja.

Me tiedämme, että samaa sukupuolta olevien kuuluu päästä naimisiin ja romanien baariin. Me vaadimme, että naiselle on maksettava palkkaa samoin perustein kuin miehellekin ja että julkiset tilat on suunniteltava esteettömiksi. Meidän mielestämme musliminaistenkin on hyvä päästä uimahalliin, eikä työhaastattelussa ole sopivaa udella hakijan poliittista kantaa.

Syrjinnänvastaiseen työhön on 2000-luvulla perustettu virkoja ja suunnattu resursseja. Yhdenvertaisuus lain edessä ja yleinen syrjintäkielto ovat perustuslain ahkerimmin sovellettuja osia. Myös välillistä syrjintää tunnistetaan koko ajan paremmin.

Sen sijaan luokista ei enää puhuta. Me nikkaroimme jos jonkinmoista liuskaa ja nosturia, jotta liikkumisen vapaus ulottuisi myös huonojalkaisiin. Samaan aikaan jää huomaamatta, miten avointa kaupunkitilaa muutetaan yksityiseksi liiketilaksi köyhien ulottumattomiin. Me kannamme huolta poikien huonommasta koulumenestyksestä, mutta emme kysy, miten perheen luokka määrittää lapsen koulumenestystä.⁴

Suomi on luokkayhteiskunta, ja tulee kenties olemaan sitä huomenna enemmän kuin tänään. Tätä vasten on hämmästyttävää, miten vähän luokista puhutaan. Yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden merkkipäivänä eduskunta juhli vain naisten 110-vuotista äänioikeutta, vaikka samainen päätös avasi vaalihuoneistot myös työväenluokkaisten miesten enemmistölle.⁵ Siinä missä anglosaksinen luokkatutkimus on vahvistunut koko 2000-luvun ja jopa tasa-arvon mannekiinimaassa Ruotsissa on luontevaa keskustella luokista, Suomessa aihe on edelleen sopimaton.

On hyviä perusteita väittää, että luokasta on tullut syrjinnän vastaisen taistelun sokea piste. Perustuslakivaliokunta pohtii varsin harvoin uuden lainsäädännön vaikutuksia eri yhteiskuntaluokkiin, eikä luokka näy yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunnoissa tai valtioneuvoston ihmisoikeusselonteossa.⁶ Liioin ei luokkia käsitellä Lapsiasiainvaltuutetun katsauksessa koulujen eriarvoistumiseen, vaikka juuri koulutusta pidetään yhtenä tärkeimmistä tekijöistä luokkaerojen purkamisessa tai uusintamisessa.

Luokkasyrjintään ei ole tutkimusresursseja – köyhyyttä kyllä tutkitaan, mutta ei suhteessa muihin luokkiin, vaan ikään kuin erilliskysymyksenä, erillään yhteiskunnallisista valtasuhteista. Puheen luokista ovat korvanneet sellaiset ilmaisut kuin ”vähäosaiset”, ”syrjäytyneet”, ”tukiriippuvaiset” tai ”pienituloiset”. Yhteistä näille käsitteille on, että ne eivät paljasta köyhyyden johtuvan mekanismeista, jotka kasaavat valtaa ja vaurautta toisaalle.⁷

Julkista keskustelua hallitsevat Suomessa edelleen myytit ”luokkien katoamisesta” ja ”yhdestä

suuresta keskiluokasta”. Tähän diskurssiin osallistui myös tuolloinen sisäministeri Petteri Orpo julistaessaan, että keskiluokan määrittelee ahkeruus. Siten jopa siivooja voi olla keskiluokkaa, jos vain on riittävän ahkera.

Orpon lausunto kertoo siitä, miten huterä ymmärrys nykypoliitikoilla luokista on. Lisäksi se tulee paljastaneeksi koko kolmasti kielletyn luokarakenteen perustana lepääviä ryhmäennakkoiluuloja: jos ahkeruus on välttämätön ja riittävä ehto keskiluokkaan kuulumiselle, tästä loogisesti seuraa, että ei-keskiluokkaaiset ovat myös ei-ahkeria.

Kun luokkia ei tunnisteta eikä niistä puhuta, on luokkaeroihin palautuvan syrjinnän helppo piiloutua rakenteisiin. Silloin meiltä jää kysymättä, miksi keskiluokan käyttämissä viranomaispalveluissa luotetaan ihmisten antamiin tietoihin ilman tositteita, mutta sosiaalitoimistot vaativat dokumentin kaikesta. Tai miksi perustuslain jokaiselle takaama yksityisyyden suoja ei ulotukaan pitkäaikaistyöttömyyteen?

Vaikka kokoavaa tutkimusta ei ole, monet seikat viittaavat siihen, että erityisesti työväenluokalle suunnattujen palveluiden ja tulonsiirtojen hakeminen on hankalaa ja alikäyttö huomattavan yleistä. Tiedämme, että taloutensa kanssa kamppailevilla kunnilla on toistuvia ongelmia pitää kiinni sosiaalitoimen ja hoitotakuun aikarajoista ja että perheenyhdistämisen hakuprosessin vaikeuttaminen on vähentänyt hakemusten määrää murto-osaan aiemmasta. Tiedämme myös, että tulottomien kotitalouksien määrä on kymmenessä vuodessa yli kaksinkertaistunut. Muutoksen tärkein selittäjä on työttömyysturvaan lisätyt – pitkälti viranomaisen harkintavallassa olevat – karenssit ja muut sanktiot.

Ihmisen mitta on Suomessakin luokka. Tämä eriarvoisuus on kotiutunut myös lakeihin ja viranomaiskäytäntöihin. Tässä kirjassa kuvaan niitä mekanismeja ja rakenteita, joiden seurauksena päällisin puolin neutraali julkinen valta tosiasiallisesti asettaa ihmisiä eriarvoiseen asemaan. Miten koko järjestelmä on rakennettu oletuksille asioistaan huolehtivasta keskiluokasta sekä lapsenomaisesta työväenluokasta, joka vaatii kontrollia ihan jo oman etunsa tähden.

Vaikka nämä syrjivät käytännöt olisivat syntyneet pääosin suunnittelematta, ne eivät ole sattumanvaraisia. Yhteiskunnallisen tietoisuuden osat ovat aina sidoksissa toisiinsa, ja niinpä onkin luonnollista, että vähäinen mielenkiinto taloudellista eriarvoisuutta kohtaan osuu samaan aikaan oikeiston vaalimenestyksen ja tuloerojen kasvun kanssa.

Ei liioin liene sattumaa, että keskiluokan ja eliitin mielenkiinto muita aiemmin jahdattuja erilaisuuksia kohtaan on puhjennut kukkaan samanaikaisesti laajan elinkeinorakenteen murroksen kanssa, kun uusi kapitalismi tarvitsee eroista ja moninaisuudesta kumpuavaa innovatiivisuutta. Tutkijat Eetu Viren ja Jussi Vähämäki (2015) kirjoittavat *tietokyvyyistä* kapitalismin uutena vaiheena, jossa varallisuuden luomisen keskeisenä alueena on ihmisten yleiset taidot ja kyvyt. Siinä missä teollinen tavaratuotanto korosti työvoimaa massana, tietokyykapitalismi tarvitsee yksilöitä ja näiden yksilöllisiä kykyjä luoda merkityksiä.

Siksi monet aikaisemmin porvariston paheksumat jaot (etnisyys, seksuaalinen suuntautuminen jne.) ovat nyt eri tavalla agendalla kuin koskaan ennen. Yksilöllisyydestä ja erilaisuudesta on tullut

tuotannon tekijä ja syrjinnän vastustamisesta kansallinen projekti.

Luokkiin tämä erojen juhlinta ei kuitenkaan ulotu, sillä kannustimet taloudellisiin hierarkioihin eivät ole kadonneet eikä luokkaero lakannut toimimasta kapitalismin keskeisenä käyttövoimana. Luokat ja niihin perustuva eriarvoisuus ovat ikään kuin hautautuneet yleisen syrjinnän vastaisen touhun alle.⁸

Mikä tahansa eriarvoisuus voidaan poistaa vasta, kun se on tehty näkyväksi, kun väärille ja epäoikeudenmukaisille käytännöille on annettu nimet. Siksi nyt on korkea aika palauttaa mieleen, mitä tarkoittikaan luokkalaki. Se on tämän kirjan tarkoitus.

Luvuissa 3–5 tarkastelen luokkasyrjintää kolmella alueella – lainsäädännössä, viranomaisasenteissa ja instituutioissa. Koska ilmiöstä on Suomessa kirjoitettu vähän, käytän paljon konkreettisia esimerkkejä. Tekstin logiikka kulkee yksityiskohtaisesta yleiseen, yksittäisistä laeista kokonaisiin lakien ja viranomaiskäytäntöjen järjestelmiin.

Luvussa 6 pohdin, miten ihmisten tasavertaisuuteen ja viranomaisten puolueettomuuteen uskova kansakunta on onnistunut iskostamaan rakenteisiinsa syvää eriarvoisuutta ilman, että siitä olisi edes käyty kunnollista keskustelua. Koetan osoittaa, miten luokkasyrjintä kasvaa niin syvälle luonnollistuneista ryhmäennakkoluuloista ja ajatusluutumista, että ne jäävät meiltä useimmiten tunnistamatta.

Julkaistun tutkimuksen ja oikeuslähteiden lisäksi hyödynnän tekstissä omaa kokemusta työssäni kansanedustajana, ennen muuta

mahdollisuutta seurata lainsäädäntöprosesseja läheltä. Käytän myös kansalaisyhteydenottojen tai omien verkostojeni kautta tietooni tulleet esimerkkejä. Koska tavoitteena on yleistajuinen teos, kirjan lähdeviitteissä on pyritty tarveharkintaiseen niukuuteen – lähteet on erikseen mainittu lähinnä suorien lainausten yhteydessä sekä silloin, kun jokin väite on sillä tavoin ristiriidassa yleisten käsitysten kanssa, että lukijalle voi syntyä tarve tutustua sen perusteisiin.

Kirjoitan paitsi politiikkaan siirtyneenä yhteiskuntatieteilijänä, myös työväenluokkaisen kodin lapsena, jolle on kertynyt kokemusta erilaisista luokka-asemista. Joka on aikanaan kolunnut viimesijaisten etuuksien luukut, jotta lapsilla ei olisi nälkä. Joka on tehnyt niitä töitä, joita aivan perustellusti kutsutaan paskaduuneiksi, trokannut, vaihtanut ja dyykannut. Joka sittemmin on opiskellut korkeimman akateemisen tutkinnon ja päätenyt kansanedustajana suomalaiseen eliittiin ja hyvätu-
loisimpaan kymmenykseen.

Ero näiden maailmojen välillä on niin suuri, että tämä kirja yltää avaamaan siitä vain pienen kulman.

KÄSITTEET

Ennen kuin voi puhua luokkasyrjinnästä, on hyvä tehdä selväksi, mitä tässä tarkoitetaan *luokalla* ja *syryjinnällä*. Keskustelen myös muista yhteiskunnallisen *vallan* rakenteista, sillä samat syryjinnän mekanismit toistuvat myös muissa sosiaalisissa jaoissa.

Luokka

Luokka ei ole yksinkertainen käsite. Hahmottamista vaikeuttaa, että se on puhtaasti sosiaalinen (ei esimerkiksi kiinnittynyt johonkin geneettiseen piirteeseen), että sen kategoriat määräytyvät useamman muuttujan perusteella ja että ne ovat jatkuvassa liikkeessä. Luokat eivät ole tarkkarajaisia ja jäännöksettömiä. Luokkien väliselle ei-kenenkäänmaalle jää ryhmiä, jotka kantavat useamman luokan ominaispiirteitä, ja luokat voidaan jakaa mitä erilaisimpiin alafraktioihin.

Tämä sekavuus ja kiistanalaisuus ei tarkoita, etteikö luokkia olisi olemassa – sekä tutkimuskohteena että ihmisten subjektiivisena kokemuksena. Useimmille on selvää, että taloudellisiin suhteisiin kiinnittyvä eriarvoisuus ei laske lineaarisesti tulotason myötä, vaan rakenteessa on portaita. Ja että kullakin askelmalla on merkkejä ja resursseja,

joita muut pitävät sille ominaisena ja joita ryhmän jäsenet kantavat osana identiteettiään.

Useimmissa tutkimusperinteissä luokkajaon pohjana ovat taloudelliset suhteet. Luokkatutkimuksen suurista linjoista marxilainen painottaa erityisesti tuotantosuhteita ja niiden kautta järjestyviä valta- ja omistussuhteita.⁹ Weberiläisessä tutkimuksessa taas keskeinen asema on edellisten lisäksi yksilön markkina-asemaa määrittävillä tekijöillä, erityisesti ammatilla sekä koulutus- ja tulo-
tasolla.

Nykyisin luokkatutkijoiden valtavirta perustaa työnsä erilaisille *ammattiryhmittelyille*, jotka kuvaavat melkoisen hyvin yhteiskunnan sosioekonomista rakennetta, mutta ovat riittämättömiä jonkun yksilöllisen luokka-aseman arviointiin. S-marketin kassalla iltavuorossa päivystävän myyjän luokka-asemaan vaikuttaa nimittäin ratkaisevasti, onko hän 40-vuotias yksinhuoltaja vai 20-vuotias oikeustieteen opiskelija.¹⁰ Ammattijaottelu tavoittaa huonosti myös kaupunkien korkeakoulutetut silputyöläiset, joiden ansiovirta koostuu sekalaisista työkeikoista hotellisiivouksesta kuvajournalismiin sekä näitä täydentävistä tulonsiirroista.

Ammattiperustaisten luokkajaotteluiden suurin ongelma kuitenkin on, että ne on kehitetty aikana, jolloin puolet väestöstä ei käynyt ansiotoissa. Naisten katsottiin pitkään kiinnittyvän luokkarakenteeseen luontevasti isiensä ja puolisoidensa kautta, mistä syystä naisten työssäkäynti ja (edelliseen kytkeytyvä) palvelusektorin kasvu ovat päätyneet tilastoihin vuosikymmenien viiveellä ja aiheuttavat perinteisissä luokkatutkimuksen jaotteluissa edelleen hämmennystä.

Luokista puhutaan toisinaan myös Tilastokeskuksen *palkansaajaluokittelun* yhteydessä.¹¹ Kolmi- jaolla työntekijöihin sekä alempiin ja ylempiin toimihenkilöihin on Suomessa iso institutionaalinen merkitys, sillä se toimii ammattiyhdistysliikkeen keskusjärjestöjaon perustana. Yleisesti sen ajatellaan suhteutuvan myös koulutustasoon, joka kuuluu tärkeimpiin luokkamäärittäjiin.

Palkansaajaluokittelu ei kuitenkaan ole ongelmattomasti yhdistettävissä luokkatutkimuksen käyttämiin jakoihin. Vaikka yhteiskunta kokonaisuudessaan on toimihenkilöistynyt, toimihenkilöt sijoittuvat erilaisiin luokka-asemiin. Alempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden välinen ero on huomattavasti pienempi kuin ylempien toimihenkilöiden ja muiden palkansaajien, kun tarkastellaan vaikkapa tulotasoa tai johtotehtävien yleisyyttä. Toinen ongelma tietysti on se, että vähemmistö suomalaisista ylipäättään on palkkatyösuhteessa, eivätkä palkkatyön ulkopuolella olevat muodosta mitään yhtenäistä ryhmää.¹²

Ammattiperustaisten jakojen taustalla ja rinnalla kulkee kysymys *tulo- ja varallisuuseroista*. Vaikka ne harvoin ovat varsinaisen luokkanalyysin perusta, etuoikeutettu luokka-asema yleensä mahdollistaa vaurauden kasautumisen ja siten varallisuus heijastelee melko hyvin luokka-asemaa. Muissa maissa luokkien väliset tuloerot ovat viime vuosikymmeninä pikemmin kasvaneet kuin supistuneet, siitä huolimatta, että myös luokkien sisäinen tulojen vaihtelu on voimistunut. Varsinkin pidemmän aikavälin tarkastelussa tulojen suhde luokka-asemaan näkyy selvästi.¹³ Siksi tulo- ja varallisuusryhmittelyihin perustuvia

aineistoja on relevanttia käyttää myös luokkakeskustelussa.

Voimme siis havaita, että yhtä selkeää luokka-jaottelua ei ole olemassa. Rajat häilyvät ja poikkeukset rikkovat sääntöjä, mutta silti ihmiset usein tunnistavat luokan, kun sellaisen näkevät. Miten se tapahtuu?

Luokat muodostuvat joukosta tunnusmerkkejä, jotka tosin harvoin osuvat kaikki oikein, mutta jotka kantavat silti selkeitä todennäköisyyksiä. Vahvoja luokkatunnuksia ovat nyky-Suomessa ainakin oma ja/tai kotitalouden varallisuus, ammatti ja koulutustaso. Heikompia, mutta silti selvästi luokkasidonnaisia ovat erilaiset elämäntapavalinnat – esimerkiksi asumismuoto, harrastukset, pukeutuminen ja musiikkimaku.

Koska taloudellisiin suhteisiin kiinnittyvillä luokkaosoittimilla on rajansa, luokkatutkimuksen kulttuurisen käänteen myötä on huomiota alettu kiinnittää myös niihin sosiaalisiin mekanismeihin, joilla luokkia ja luokkaeroja tuotetaan. Pierre Bourdieun teoriasta ammentava tutkimus on kiinnostunut taloudellisen vallan ohella symbolisesta vallasta – siitä, kuka saa määrittää ihanteellista elämäntapaa ja hyvää makua. Vaurauden lisäksi tähän vaikuttavat myös kunkin käytettävissä olevat kulttuuriset ja sosiaaliset resurssit.

Luokkien suhde talouteen määräytyy Bourdieulla samoin kuin aikaisemmilla luokkateoreetikoilla, mutta omistuksen rinnalle hän nostaa muita pääoman muotoja, joiden hallinnointiin luokilla on erilainen pääsy. Hän tunnistaa kolme yhteiskuntaluokkaa: kulttuuria ja hyvää makua määrittelevän yläluokan, sitä peesailevan keskiluokan sekä

työväenluokan, jonka moraali ja elämäntapa ovat edellisten jatkuvan suostuttelun ja kontrollin kohteena.

Luokka-asema ei määrää kohtaloamme, mutta se työntää valintojamme tiettyyn suuntaan. Niinpä luokka ennakoi huomattavasti lottopalloa tarkemmin, millaisia arvosanoja saat koulusta, montakolasta hankit, kuinka pitkään ja mihin vuorokaudenaikaan työskentelet, oletko kiireinen ja millaista sosiaalipolitiikkaa kannatat.

Moniin näistä luokkatunnuksista sisältyy mekanismeja, jotka estävät luokkasiirtymiä.¹⁴ Vaikka luokka-asema yksittäisen ihmisen kohdalla vaihtuisi nopeastikin, muuttuu yhteiskuntaluokkien koostumuksesta ja keskinäissuhteista muodostuva luokkarakenne hitaasti.

Luokkaidentifikaatioiden voimasta kertoo, että myös ihmisten subjektiivinen luokkakokemus muuttuu usein ulkoista luokka-asemaa hitaammin. Avoliitto tai uusi työpaikka saattavat heittää yksilön luokasta toiseen muutamassa kuukaudessa, mutta kotoa opittujen tapojen ja arvostusten vaihtuminen voi viedä jopa sukupolvia. Siten erityisesti siirtymävaiheessa oleva ihminen saattaa kokea kuuluvansa aivan eri luokkaan kuin mihin tutkija hänet vaikkapa ammatin tai varallisuuden perusteella asettaisi.¹⁵

Erilaisia luokkatutkimuksen perinteitä ei ole hedelmällistä tarkastella toisensa poissulkevinä kuvauksina todellisuudesta. Pidemmälle päästään, kun tunnustetaan, että yhtenä yhteiskunnan pääjaoista on luokka monitasoinen ilmiö, jota erilaiset koulukunnat tarkastelevat eri kulmista. Luokka on ilman muuta taloudellisten suhteiden perusjako, mutta samalla se on myös kulttuurinen ja sosiaalinen

muuttuja. Valtarakenteena on luokka lisäksi väistämättä myös ideologinen ja poliittinen käsite.¹⁶

Oma työni operoi ennen muuta luokkavallan ja sen ilmentymien tasolla. Siten en ole niinkään kiinnostunut siitä, miten jonkun yksilön tilanne istuu luokkakategorioihin, vaan enemmänkin, miten ja millaisten mekanismien kautta nämä kategoriat rajaavat yksilön asemaa, ja mikä on julkisen vallan rooli tässä prosessissa. Erityisesti keskityn tilanteisiin, joissa viranomainen toimii luokkavallan vahvistajana ja uusintajana.

Luokalla tarkoitan arkiymmärrykseemme vakiintunutta jakoa työväenluokkaan, keskiluokkaan ja eliittiin. Kyse on luokka-aseman laajasta ja populaarista määritelmästä, jossa yksittäisten tekijöiden (ammatti, koulutus, tulotaso jne.) sijaan tarkastellaan näiden yhteisvaikutuksena syntyvää kulttuurista rakennetta, johon useimmat suomalaiset osaavat ongelmitta itsensä sijoittaa.¹⁷ Vaikka tutkimuksessa ja tilastoissa sosioekonomista asemaa voidaan luokitella monin eri tavoin, tavallista on, että näidenkin mediauutisoinnissa nojataan vastaavaan kolmijakoon.¹⁸

Kyse on siis yleisesti tunnistetusta sosiaalisesta rakenteesta, vaikka sitä ei tavallisesti luokkajaoiksi kutsutakaan.

Kirjan teeman kannalta keskeisin jako kulkee keskiluokan ja työväenluokan välillä. Tässä kohtaa kuilu on suurin, katsottiinpa sitten työn järjestymistä, koulutustasoa, paritumista tai itseidentifikaatiota. Tässä myös kulkee raja viranomaishuonon ja viranomaiskontrollin välillä.

Useimmissa kohdin eliitin yhdistäminen keskiluokkaan toimii sen sijaan ongelmattomasti.

Suomalainen eliitti on niin kapea, että se ei kykene suuren maailman tapaan eristäytymään ja kehittämään keskiluokasta erillistä identiteettiä. Siksi suomalainen erityispiirre onkin, että moni eliitin edustaja määrittelee itsensä keskiluokkaan.¹⁹ Eliitin ja keskiluokan välinen jako kuitenkin korostuu, kun tarkastellaan yhteiskunnallista vallankäyttöä. Kirjoitankin eliitistä erikseen kohdissa, joissa on tarpeen kiinnittää huomio sen määräävään rooliin.

Hieman yleisistä käsityksistä poiketen sijoitan joitakin työmarkkinoiden ulkopuolella olevia ryhmiä työväenluokan käsitteen alle. Tyypillisesti tällöin kyse on perusturvan varaan päätyneistä ihmisistä, joiden arki poikkeaa merkittävästi tavallisen duunarin päivärytmistä. Ratkaisuni perustuu vanhaan luokkatutkimuksen tapaan ryhmitellä työvoiman ulkopuolella olevat henkilöt lähimpään referenssiryhmäänsä. Pienituloisen ja matalasti koulutettu toimeentulotukiasiakas solahtaa luontevasti työväenluokkaan, varsinkin, jos hänen työssäkäyvät läheisensä kuuluvat siihen.

Lisäksi useimmille suomalaisille työttömyys tai sairaus on ohimenevä vaihe, ja elämäнкаarelle mahtuu myös ansiotyötä. Erittäin harvoin Suomessa tapaa aikuista, joka ei olisi koskaan tehnyt ansiotyötä edes välityömarkkinoilla. Siten myös sosiaalietuksia saavien keskuudessa identifioituaan usein ja perustellusti työväenluokkaan.

Työmarkkinoiden reunoille ajautuneita, osittain tai kokonaan pienillä tulonsiirroilla eläviä ihmisiä yhdistää työväenluokkaan vielä sekin, että heihin kohdistuvaa kontrollia voidaan tarkastella myös työvoiman hallinnan välineenä. Työttömän karu kohtelu kannustaa duunaria pitämään kynsin

hampain kiinni työpaikastaan, sillä nimenomaan työväenluokkaisilla ihmisillä on riski päätyä perusturvaköyhyyteen.²⁰

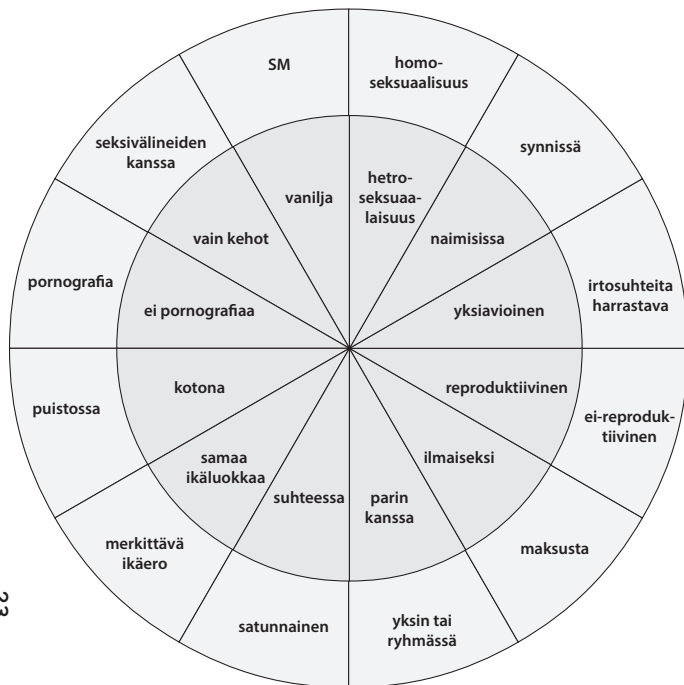
Joskus tekstissä on kuitenkin tarpeen erottaa kaikkein pienituloisimmat ihmiset omaksi ryhmäkseen, kun kirjoitan julkisen vallan yksinomaisesti heihin kohdistamista käytännöistä. Tällöin puhun köyhistä tai pienituloisista.

Valta

Valtaa ja hierarkioita ole mielekästä tarkastella pelkästään luokan tai minkään muun yksittäisen eron kautta. Luokan lisäksi ihmisten asemaa ja mahdollisuuksia rajaavat nimittäin myös monet muut jaot. Tällaista yhteiskunnallisia jakoja ja niiden keskinäissuhteita pohtivaa lähestymistapaa kutsutaan intersektionaalisuudeksi.²¹

Länsimaisen yhteiskunnan keskeisiä jakoja ovat esimerkiksi luokka, sukupuoli, kansalaisuus ja seksuaalisuus. Nämä arvottavat ja merkitsevät yksilöitä tavoilla, jotka määrittelevät heidän toimintamahdollisuuksiaan sekä pääsyä erilaisiin resursseihin, heidän velvollisuuksiin ja varsinkin oikeuksiin.²² Näitä jakoja voidaan tarkastella joukkona hierarkiajanoja, joista kunkin toinen pää sisältää myönteisen ja etuoikeutetun, toinen kielteisen ja torjutun. Sijoitusten summa määrittää yksilön sosiaalista asemaa.

Miten nämä näkymättömät janat sitten muodostuvat? Linaan tähän Gayle Rubinin teoriaa seksin hierarkiasta. Vaikka hyväksytyn ja kielletyn seksin muodot ovat 2000-luvun Suomessa hie-
man erilaiset kuin 1980-luvun Yhdysvalloissa, malli itsessään toimii edelleen ja on mainiosti sovellettavissa myös muihin sosiaalisiin jakoihin.

Kuvio 1: Seksin hierarkia: taikapiiri ja sen ulkoreunat

TAIKAPIIRI:
Hyvä, normaali,
luonnollinen,
pyhä seksuaalisuus

- heteroseksuaalisuus
- naimisissa
- yksiavioinen
- reproduktiivinen
- ilmaiseksi
- parin kanssa
- suhteessa
- samaa ikäluokkaa
- kotona
- ei pornografiaa
- vain kehot
- vanilja

ULKOREUNAT:
Huono, epänormaali,
luonnoton, kirottu
seksuaalisuus

- homoseksuaalisuus
- synnissä
- irtosuhteita harrastava
- ei-reproduktiivinen
- maksusta
- yksin tai ryhmässä
- satunnainen
- merkittävä ikäero
- puistossa
- pornografia
- seksivälineiden kanssa
- SM

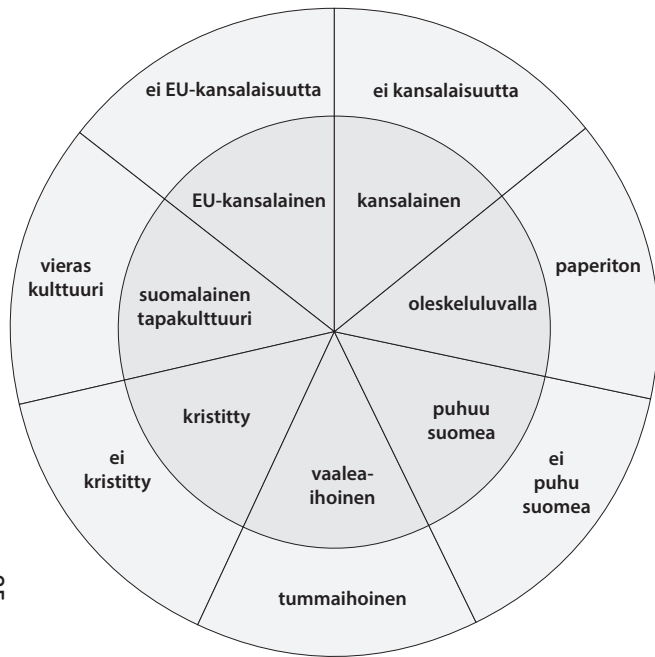
Lähde: Rubin Gayle. Thinking Sex: Notes for Radical Theory of the Politics of Sexuality. Teoksessa *Pleasure and Danger: Exploring female sexuality*, ed. by Carole S. Vance. London, Pandora 1989.

Rubin näkee erilaisten seksiaktien ja -suhteiden asettuvan hierarkkiseen järjestykseen, jonka huipulla ovat naimisissa olevat heteropariskunnat. Tästä alaspäin yksilön sijoitus riippuu siitä, montako ideaalin ulottuvuutta henkilön seksikäyttäytyminen toteuttaa tai kyseenalaistaa: esimerkiksi homoseksuaaleista vakiintuneessa parisuhteessa elävät ovat suhteellisen hyväksytyjä, mutta polyamoriset homot vain hieman transihmisten, sadomasokistien ja seksityöntekijöiden yläpuolella.²³

Rubin valaisee tätä seksuaalisuuden hierarkiamekanismia kaksikerroksisella kiekolla, jonka sisempi kehä kuvaa hyvää ja normatiivista, ulompi pahaa ja epänormaalia (kuvio 1).

Mitä useammassa kohtaa yksilö asettuu avoimesti ulkokehälle, sitä todennäköisemmin hän kohtaa eriasteista syrjintää ja sitä oikeutetumaksi yhteiskunta mieltää häneen kohdistuvan valvonnan ja kontrollin. Hyväksytyihin seksin muotoihin kiinnittyy yleinen arvostus, mielenterveys, laillisuus, rakenteellinen tuki ja monet taloudelliset edut, mutta mitä alemmas hierarkiassa siirrytään, sitä helpommin henkilöön liitetään mielisairaus, kunniattomuus, rikollisuus, taloudelliset sanktiot sekä rajoitettu sosiaalinen ja fyysinen liikkuvuus.

Ideaalin ja ehdottomasti tuomittavan seksin välillä on leveä ei-kenenkään -vyöhyke, jolla käydään jatkuvaa neuvottelua hyväksyttävyyden rajoista. Esimerkiksi viimeisten vuosikymmenien aikana homoseksuaalisuus on siirtynyt merkittävästi lähemmäs ideaalia, kun taas eri-ikäisten seksisuhteista on tullut aikaisempaa tuomittavampia. Rubin kuitenkin korostaa, että vaikka hyvän

**Kuvio 2: Kansalaisuuden hierarkia:
taikapiiri ja sen ulkoreunat**

TAIKAPIIRI:
Hyvä, puhdas,
tuttu, turvallinen:

- kansalainen
- oleskeluluvalla
- puhuu suomea
- vaaleaihoinen
- kristitty
- suomalainen tapakulttuuri
- EU-kansalainen

ULKOREUNAT:
Huono, likainen,
vieras, vaarallinen

- ei kansalaisuutta
- paperiton
- ei puhu suomea
- tummaihoinen
- ei kristitty
- vieras kulttuuri
- ei EU-kansalaisuutta

ja sallitun seksin sisältö vaihtelee ajasta ja paikasta riippuen, itse mekanismi pysyy samana.²⁴

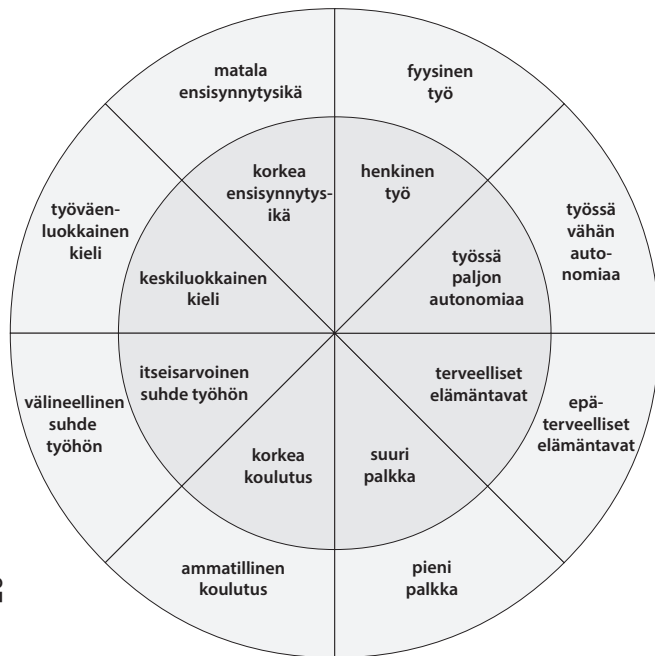
Samanlainen kuvio voidaan laatia myös kansalaisuuteen kiinnittyvistä jaoista (kuvio 2).

Kansalaisuus on samalla tavoin moniportainen hierarkia kuin seksuaalisuuteen perustuvat luokitteletut. Kansakunnan jäsenyys edellyttää paitsi suomalaista passia, suomen kielen taitoa ja oikeanlaista ulkonäköä, myös kulttuurista pääomaa, jonka hallitseva kulttuurinen ryhmä tunnustaa oikeaksi. Tällaista pääomaa voivat olla vaikkapa tietynlainen tapa puhua metsästä tai ymmärrys siitä, missä järjestyksessä bussin istumapaikat tulee täyttää. Mitä useammalla sektorilla yksilö sijoittuu sisemmälle kehälle, sitä lähempänä hän on hyvää ja etuoikeutettua suomalaisuutta.

Edelleen voisi luokkien taikapiiri näyttää vaikkapa tältä (kuvio 3).

Keskiluokkaa kuvaavat ominaisuudet ovat hyviä ja tavoiteltavia, ja jonkin piirteen kytkeminen keskiluokkaan tekee siitä normin. Toisaalta työväenluokalle tyypilliset tai jostain muusta syystä työväenluokkaisiksi mielletyt ominaisuudet nähdään tavoiteltavan keskiluokkaisuuden negaationa. Luokkahierarkia kiinnittyy siis paitsi ryhmien todellisiin ominaisuuksiin, myös näiden ominaisuuksien arvottamiseen.

Ihmisen asema kullakin hierarkiaajanalla määräytyy siis useiden tekijöiden summana. Esimerkiksi pienituloinen postinjakaja on palkkakuitista ja ammatistaan huolimatta vähemmän työväenluokkainen, jos hänellä on korkeakoulututkinto. Pitkässä yksiavioisessa suhteessa elävä hetero on yhteiskunnallisesti hyväksytympi kuin sellainen,

**Kuvio 3: Luokkien hierarkia:
taikapiiiri ja sen ulkoreunat**

TAIKAPIIRI:

Hyvä, keskiluokkainen,
rationaalinen, puhdas,
hillitty

- henkinen työ
- työssä paljon autonomiaa
- terveelliset elämäntavat
- suuri palkka
- korkea koulutus
- itseisarvoinen suhde työhön
- keskiluokan kieli
- korkea ensisynnytysikä

ULKOREUNAT:

Huono, työväenluokkainen,
irrationaalinen, likainen,
hillitön

- fyysinen työ
- työssä vähän autonomiaa
- epäterveelliset elämäntavat
- pieni palkka
- ammatillinen koulutus
- välineellinen suhde työhön
- työväenluokan kieli
- matala ensisynnytysikä

joka harrastaa puistoseksiä satunnaisten kumppanien kanssa.

Kysymys sukupuolesta asettuu suomalaisessa yhteiskunnassa hieman toisin kuin kolme edellistä jakoa. Vaikka naiset ovat edelleen monin tavoin miehiin nähden altavastaajia, erityisesti työmarkkinoilla, ovat valtaan kytkeytyvät erot viimeisen sadan vuoden kuluessa tasoittuneet. Joillakin osa-alueilla miehet ovat naisia heikommilla (esim. elinajanodote), ja eräillä mittareilla naiset sijoittuvat keskikaistalle, jonka molemmiin puolin miesten hajonta ulottuu – miehillä on yliedustus sekä yhteiskunnallisen hierarkian yläaskelmilla että syrjäytyneiden ryhmissä.

Tämä pirstaloituminen kertoo, että erojen ja eriarvoisuuden suhde ei ole murtumaton. Sukupuoliero ei ole suomalaisesta yhteiskunnasta hävinnyt minnekään, mutta se ei enää jaa yhtä yksiselitteisesti valtaa ja resursseja kuin aikaisemmin. Silti nimenomaan yhteiskunnallisen vallan ja luokkien näkökulmasta sukupuoli avaa edelleen tärkeitä näkökulmia. Naisten palkkatyö on johdonmukaisesti vähempiarvoista kuin miesten ja eteneminen uralla takkuisampaa. Naisruumiiseen kiinnittyy myös työmarkkinoilla enemmän ehtoja kuin mieheen – nainen saatetaan esimerkiksi palkata vain, koska hän on nuori, kaunis ja seksikäs.²⁵ Naisen ylipaino vaikuttaa hänen työllistymiseensä ja saamaansa palkkaan, miehillä vastaavaa ilmiötä ei ole.²⁶

Hierarkiajanat vaikuttavat myös toisiinsa. Syrjinnän ja oikeudettomuuden mekanismit moninkertaistuvat, mikäli yksilö sijoittuu yhtä aikaa useamman janan kielteiseen päähän. Niinpä työväenluokkaisten töiden palkat ovat keskimäärin

pieniä ja ehdot heikkoja, mutta erityisen ikäviä ja huonosti palkattuja töitä tekevät työväenluokkaiset siirtolaiset. Kun tarkastellaan työväenluokkaisia siirtolaisnaisia, putoaa tulotaso vielä edellisestä.²⁷

Syrjintä

Kun taannoin Bhutanissa ihmettelin parlamentin miesvaltaisuutta, minulle selitettiin sen johtuvan biologiasta: vuoristoisessa maassa kampanjointi edellytti viikkojen patikointimatkoja, eivätkä fyysisesti heikommat naiset tahtoneet vaaleista selvitä.

Selitys tuntui oudolta. Keski-ikäni ylittäneitä, hyvin ruokapöydässä viihtyneitä miespoliitikkoja katsellessa oli vaikea kuvitella naisten tosiaan karstiutuneen heikkojen pohkeiden vuoksi. Silti paikalliset tuntuivat oikeasti uskovan maansa vaalien tasa-arvoisuuteen.

Sukupuolisokeus ei ole bhutanilaisten yksinoikeus. Kykymme erottaa rakenteellista syrjintää on hämmentävän heikko. Suomalaisessa päätöksenteossa useimmat kuitenkin jo tiedostavat, että laeilla ja viranomaiskäytännöillä saattaa olla sukupuolivaikutuksia silloinkin, kun sitä ei suoraan lakiin ole kirjattu – esimerkiksi parhaiden jäähalli-aikojen varaaminen jääkiekolle ja taitoluisteluvuorojen sijoittaminen epäsuosittuihin kellonaikoihin sisältää todennäköisesti poikien harrastamisen arvottamisen tyttöjä korkeammalle.

Rakenteellisen syrjinnän havaitsemiseen onkin kehitetty apuvälineitä, esimerkiksi erilaisia vaikutusarviointeja. Sukupuolivaikutusten arviointi pitäisi Suomessa tehdä jokaisesta sellaisesta säädöksestä, jolla voidaan olettaa olevan sukupuolierityisiä vaikutuksia.²⁸

Syrjintä tarkoittaa toimintaa, jota motivoi halu suosia jotakin ryhmää toisen kustannuksella. Vaikka syrjintä usein kumpuaa tiettyyn ryhmään liitetyistä kielteisistä mielikuvista, sen päämääränä ei tarvitse olla vahingon tuottaminen jollekulle. Syrjintä eroaa esimerkiksi rasistisesta toiminnasta siinä, että siihen riittää puolen ottaminen jonkun eduksi toisen kustannuksella.²⁹

Välitön syrjintä tarkoittaa ihmisten muodollisesti erilaista kohtelua jonkin ei-hyväksyttävän perusteen nojalla. Välillistä syrjintä taas on silloin, kun ihmisiä kohdellaan näennäisesti samoin, mutta tämä kohtelu johtaa tosiasialliseen eriarvoisuuteen. Välillisellä syrjinnällä tarkoitetaan siis sellaisia mekanismeja, joiden takia muodollisesti kaikille tarkoitettu palvelu, tuki tai oikeus ei tosiasiallisesti kohteile eri ryhmiä tasavertaisesti.

Välillisessä syrjinnässä on kyse merkittävästä ilmiöstä, jolla on myös luokkaulottuvuutensa. Siten esimerkiksi tasaisin väliajoin julkisuuskeskusteluun nouseva vaatimus kerjäämisen kieltämisestä voidaan tulkita syrjiväksi, sillä vaikka laki olisi muodollisesti kaikille sama, sen tosiasiallinen vaikutus kohdistuisi vain hyvin köyhiin ihmisiin.³⁰

Klassinen esimerkki syrjinnästä julkisen vallan käytössä on kokaiinin ja sen alatuotteen crackin perusteella langetetut tuomiot Yhdysvalloissa. Kokaiini on tyypillisesti valkoisen keskiluokan huume, kun taas crackiä käyttävät köyhät värilliset. Siinä missä kokaiinirikoksesta saattoi odottaa selviävänsä osallistumalla päihdeohjelmaan, crack johti pitkiin vankeustuomioihin, vaikka sen kokaiinipitoisuus jäi huomattavasti emotuotetta

vähäisemmäksi. Epäsuhta oli niin räikeä, että siitä on Obaman kaudella tullut armahdusperuste.³¹

Vankilatuomioiden pituutta vaikeampaa on kuitenkin ollut näyttää toteen rasismia, joka kumpuaa (valkoisesta keskiluokasta koostuvan) viranomaisen ennakkoluuloista, mutta jota ei muotoilla virallisiin dokumentteihin. Vaikka nykytietämyksen valossa valkoiset myyvät ja käyttävät huumeita Yhdysvalloissa suurin piirtein yhtä paljon kuin muutkin, mustilla on heihin nähden kolminkertainen todennäköisyys tulla pidätetyksi huumerekoksesta ja kymmenkertainen joutua vankilaan. Epäsuhta kertoo, että huumepolitiikkaa käytetään – tietoisesti tai tiedostamatta – myös etnisen syrjinnän välineenä.³²

Suomen perustuslain kuudes pykälä toteaa ihmiset yhdenvertaisiksi lain edessä ja että ”ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.” Perustuslain syrjintäkieltoa täydentävät yhdenvertaisuuslaki sekä eräät yksityiskohtaiset määräykset muissa laeissa.

Syrjintäkielto ei kuitenkaan koske kaikkea eron-tekoa ihmisten välillä edes silloin, kun erottelu perustuu johonkin listassa nimenomaisesti mainittuun syyhyn. Erityiskohtelu on sallittua, kun se edistää tosiasiallisen tasa-arvon toteutumista. Tämä on tietysti välttämätöntä, mutta johtaa valitettavasti myös siihen, että edes suoran syrjinnän tunnistaminen ei aina ole helppoa.

Syrjinnän määritelmä muuttuu koko ajan ja eikä hyväksyttävän ja tuomittavan toiminnan raja pysy paikallaan. Lisäksi sitä tulkitsevien

oikeudellisten toimijoiden asiantuntemus on voit-topuolisesti oikeudellista.³³ Niinpä merkittävä osa viranomaisen rakenteellisesta syrjinnästä jää huomaamatta joko siksi, että sitä on vaikea palauttaa yksilön oikeuksiin tai siksi, että sen havaitseminen edellyttäisi oikeus- ja valvontainstituutioilta monipuolisempaa yhteiskunta-analyysiä.

LUOKKALAIT

Max Weberin mukaan lainsäädännön tuoma ennustettavuus ja tasapuolisuus ovat rationaalisen yhteiskunnallisen toiminnan ehto. Siten moderni valtio voi kehittyä vain siellä, missä lainsäädäntö syrjäyttää perinteisiin tai yksinvaltiaisiin nojaavat hallintojärjestelmät.

Suurin osa suomalaisesta nykylainsäädännöstä toimiikin tässä mielessä hyvin, säädöspohja on kansainvälisesti vertaillen vakaa ja selkeä niin rikosten kuin elinkeinoelämän osalta. Silti olisi liioittelua väittää, että laki on kaikille sama, tai että se olisi kaikilta osin tasapuolinen ja ennustettava.

Tässä luvussa esittelen joitakin lakeja, jotka pikemminkin laventavat kuin kaventavat luokkeroja. Järjestelmän läpi menee koko ajan säädäntöä, joka vaikuttaa yhteiskuntaluokkiin eri tavoin. Valitettavan usein ne silloin pelaavat jo valmiiksi etuoikeutettujen ryhmien eduksi, vaikka näitä vaikutuksia ani harvoin näkee kirjattuna lakiesitysten virallisiin tavoitteisiin.

Valitsemiani esimerkkejä yhdistää se, että ne ovat melko tuoretta säädäntöä ja että niissä jo valmiiksi etuoikeutetun ryhmän asema vahvistuu heikomman kustannuksella. En pysty sanomaan, kuvaavatko ne jotakin yleisempää

toimintaperiaatetta. Vielä paljon perusteellisempaa selvitystyötä vaatisi sen osoittaminen, että olemassa olevien valta- ja varallisuussuhteiden turvaaminen on koko lainsäädännön läpäisevä piiloagenda.

Sen voin kuitenkin sanoa, että esimerkkien löytäminen ei ollut vaikeaa.

Yksityisyyden suoja

Toimeentulotukiasiakkaalla ei ole pankkisalaisuutta. Useimmat kunnat edellyttävät, että hakemukseen liitetään kaikkien tilien tiliotteet kahden viimeisen kalenterikuukauden ajalta. Lisäksi sosiaalitoimella on oikeus tarkistaa tietojen oikeellisuus suoraan pankista. Tämä käytäntö mainitaan toisinaan esimerkkinä viranomaisten sosioekonomisesta syrjinnästä – toimeentulotuki kun on viimesijainen etuus, joten sen ehdot kohdistuvat vain kaikkein köyhimpiin.

Pankkisalaisuus tarkoittaa, että pankin toimija luottamushenkilöiden on pidettävä salassa tiedot, jotka koskevat yksityishenkilöiden taloudellista asemaa tai muuten heidän henkilökohtaisia olojaan tai yritysten liike- tai ammattisalaisuuksia. Pankkisalaisuudesta säädetään laissa.³⁴ Se on nykyisessä talousjärjestelmässä keskeinen omaisuuden suojan ulottuvuus.

Pankkisalaisuus ei kuitenkaan ole ehdoton. Pankki on velvollinen luovuttamaan viranomaisille yksilöidyn henkilön tietoja esimerkiksi ulosmittauksen, verotuksen tai rikostorjunnan tarpeisiin.³⁵ Pääsääntönä on, että pankkisalaisuudesta joustaminen edellyttää kuitenkin oletusta rikoksesta tai ainakin laissa nimettyjen velvoitteiden välttelystä. Myös sosiaali- ja terveysturvaviranomaisella on oikeus

pyytää tilitietoja suoraan pankista asiakasmaksujen suuruuden määrittelymiseksi tai toimeentulotuen myöntämiseksi silloin, kun on syytä epäillä asiakkaan toimittamien tietojen oikeellisuutta.³⁶

Käytännössä lain edellyttämällä tavalla rajatun ja yksilöidyn tietopyynnön esittäminen on mahdollista ilman, että pankki saa samalla tiedon sosiaalihuollon asiakkuudesta. Tällä taas voi olla merkitystä esimerkiksi myöhempään lainansaantiin.³⁷ Siten kotitalouskohtaisesti myönnettävä toimeentulotuki saattaa murtaa yksityisyyden suojaa myös sellaisen ruokakunnan jäsenen osalta, joka ei ole toimeentulotukea hakenut tai jota ei epäillä väärin tietojen antamisesta.

Pankkisalaisuuden murtaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa edellyttää ainakin periaatteessa vakavaa epäilyä siitä, että henkilön toimittamat tiedot eivät pidä paikkaansa. Eikö tämä siten ole samanlaista viranomaisten tiedonsaannin ja valvonnan helpottamista, jota verolainsäädännön kautta kohdistetaan myös keskiluokkaan? Näin voi ajatella. Tätä tulkintaa tukee, että kyselyitä pankkiin tehdään toimeentulotukea myönnettäessä hyvin harvoin.³⁸ Kyse on lakiin kirjatusta viranomaisen valtuudesta pankkisalaisuuden murtamiseen tilanteessa, jossa toimenpide kohdistuu lähes yksinomaan pienituloisiin. Tällaiset potentiat voivat olla vallan väärinkäytön väline, mutta ainakaan toistaiseksi sellaisesta ei ole viitteitä.

Vertailua verottajan käytäntöihin tietenkin heikentää se, että toimeentulotukiasiakas on velvollinen toimittamaan tiliotteensa säännönmukaisesti, usein jopa kuukausittain. Keskiluokkainen suomalainen joutuu vastaavaan kontrolliin vain hyvin

poikkeuksellisissa tilanteissa. Kaiken kaikkiaan sosiaalitoimen oikeus päästä pankkitietoihin näyttää kuitenkin verraten vähäpätöiseltä luokkasyrjinnän muodolta, etenkin, kun sitä verrataan eräisiin muihin yksityisyyden suojan rajauksiin.

Pankkisalaisuus kuuluu perustuslain turvaaman yksityiselämän suojaan, mutta ei vielä sen ydinalueeseen.³⁹ Kovinta ydintä ovat esimerkiksi terveyteen, toimintakykyyn ja sosiaaliseen tilanteeseen liittyvät tiedot, jotka yleensä onkin suojattu hyvin. Esimerkiksi terveystietojen kohdalla jopa niiden välittäminen hoitavalta lääkäriltä toiselle voi edellyttää potilaan suostumusta.

Terveystietojen käyttöä ohjaa Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen sähköisestä käsittelystä (2007/159). Siinä on erikseen säädelty, kuka pääsee lukemaan potilastietoja ja kuka saa tehdä niihin merkintöjä. Potilastietojärjestelmissä tulee olla myös lokimuisti, joka tallentaa tiedot jokaisesta katselukerrasta.

Samanlainen loki on myös poliisin rekistereissä. Kun julkisuuteen aika ajoin nousee tapauksia, jossa työkaverin tai julkisuuden henkilön tietoja on käyty asiattomasti tirkistelemässä, kyse on yleensä tästä lokista. Esimerkiksi vuonna 2011 yhdeksänkymmentä poliisia ja muuta virkamiestä sai syytteet hiihtäjä Mika Myllylän tietojen urkinnasta tämän kuoleman jälkeen.⁴⁰

Kun teknologia mahdollistaa yhä suurempien tietomassojen keräämisen, on rekisterien juridisesta säätelystä tullut keskeinen osa yksityisyyden suojaa.

Paitsi pitkäaikaistytöttömien kohdalla. Heidän tietojaan on vuodesta 2014 lähtien kirjattu monialaisen yhteispalvelun rekisteriin. Kyseinen rekisteri on

avoinna varsin laajalle joukolle julkisia toimijoita, eikä työttömällä itsellään ole mahdollisuutta selvittää, ketkä kaikki hänen asioitaan käyvät lukemassa.⁴¹

Monialaisen yhteispalvelun lokiin jää asiakkaan tietoja viimeksi päivittäneen virkailijan tiedot, mutta ei lainkaan katselijoiden tietoja. Järjestelmään käyttöoikeuden saaneella virkailijalla on periaatteessa lupa mennä vain niiden asiakkaiden tietoihin, joiden asioita hän hoitaa, mutta käytännössä käyttöoikeus myönnetään aina kokonaiseen monialaisen yhteispalvelun yksikköön kerrallaan.⁴²

Uuden rekisterin tausta-ajatuksena oli, että erityisen vaikeasti työllistyvät, usein erilaisista sosiaalisista ja terveydellisistä ongelmista kärsivät työttömät tarvitsevat varsinaisia työvoimapalveluja monialaisempaa tukea. Jotta TE-toimistojen, kuntien, Kansaneläkelaitoksen ja kaikkien näiden alatoimijoiden yhteistyö sujuisi, pitää saada yhteinen kattava asiakasrekisteri.

Koska kyse on todellakin ”monialaisesta” työstä, saattavat käyttöoikeudet olla varsin kattavalla joukolla sosiaali- ja terveystyöntekijöitä, työnkuvasta riippuen esimerkiksi sosiaalityöntekijällä, sosiaaliohjaajalla, psykologilla, TE-virkailijalla, nuorisovalmentajalla, päihdetyöntekijällä, sairaanhoitajalla, terveydenhoitajalla sekä tietysti monen sortin kouluttajalla ja ohjaajalla. Ainakin pienemmällä paikakunnalla joukkoon mahtuu helposti myös pitkäaikaistyöttömän sukulaisia, tuttavien tai vaikkapa entisten ja tulevien seurustelukumppaneita. Jos on inhimillistä tirkistellä julkkisten elämää, miksi samaa ei voisi tapahtua tutun kohdalla?

Laki säätelee myös sitä, millaisia tietoja rekistereihin on lupa kerätä. Monialaisen yhteispalvelun

rekisterin osalta luettelo kattaa käytännössä lähes kaikki yksityisyyden suojan ydinteemat. Siihen voidaan tallentaa seuraavia tietoja:

1. työttömän yksilöinti- ja yhteystiedot;
2. monialaisen yhteispalvelun asiakkuuteen ja asiointiin sekä asioinnin mahdollisesti edellyttämiin erityisjärjestelyihin liittyvät tiedot;
3. työttömän ammatillista osaamista koskevat tiedot;
4. sellaiset työttömän sosiaalista tilannetta koskevat tiedot, joilla on vaikutusta hänen työllistymiseensä;
5. sellaiset työttömän terveydentilaa ja työ- ja toimintakykyä koskevat tiedot, joilla on vaikutusta työttömän työllistymiseen ja jotka ovat välttämättömiä palvelujen tarjoamiseksi työttömälle;
6. työttömän palvelutarvetta koskevat tiedot sekä
7. monialainen työllistymissuunnitelma ja sen toteutumista, seuranta ja tarkistamista koskevat tiedot.⁴³

Rekisteriin eivät päädy kaikki työttömät. Pääsääntönä on, että monialaisen yhteispalvelun tarve arvioidaan, kun henkilö on ollut työttömänä yhtäjaksoisesti vuoden.⁴⁴ Kyse on siis työttömiksi kutsuttujen ongelma-ihmisten kovasta ytimestä. Rekisterissä on jo nyt joitakin kymmeniä tuhansia nimiä, mutta ministeriön tavoitteena on päästä yhdeksäänkymmeneen tuhanteen. Rekisteriä ylläpitävästä Työ- ja elinkeinoministeriöstä ei osattu tarkalleen sanoa, miten rekisteristä pääsee pois.⁴⁵

Jätin toukokuussa 2016 kirjallisen kysymyksen lokitietojen puuttumisesta. Vastauksessaan oikeus- ja työministeri Jari Lindström toteaa, että tietojen katselun lokitusta ei ole pidetty tarpeellisena, koska rekisterin käyttäjien joukko on rajallinen.⁴⁶ Perustelu ontuu, sillä muualla lainsäädännössä ei puhuta yksilönsuojavaatimusten rajaamisesta vain suuriin toimijoihin.

Toisin kuin toimeentulotukiasiakkaan pankkisalaisuuden kohdalla, haluttomuus suojata pitkäaikaistyöttömän yksityisyydensuojaa on aivan yksiselitteinen esimerkki luokkalaista. Moninkertaisesti syyllistetyn ja marginalisoidun pitkäaikaistyöttömän on kuitenkin hyvin vaikea lähteä vaatimaan oikeuksiaan.

Pitkäaikaistyöttömän kylänraitille leviteltujen terveystietojen vastakohtana on tietysti varakkaiden suosimat yksityiset terveyspalvelut. Niissä asiakas voi määritellä varsin tarkoin, kenen tietoon hänen asiansa päättyvät.

Kauppojen aukiolo

Paria päivää ennen joulua törmäsin kokoomuslaiseen kollegaani. Hän kertoi, että he olivat aikeissa lähteä porukalla Lappiin loppuvuodeksi. Olin vähän kateellinen. Meidän suvusta niin moni on palveluammattissa, että vastaava reissu ei tulisi kysymykseen, kun aina on jonkun oltava töissä. Viime aaton puolisoni päivysti vanhainkotien tukkiutuneita viemäreitä ja jäätyneitä lukkoja. Me saimme hänet kotiin vasta joulupäivänä.

Epätyypillisiin aikoihin tehtävät työt ovat yleensä työväenluokan töitä. Keski- ja yläluokkaisissa ammateissa viikonloput ja pyhät vietetään

vapaalla, tai jos töissä, niin kyse on kokonaistyöaika tekevän henkilön omista aikataulujärjestelyistä. Koska pariutuminen on luokkasidonnaista, myös työväenluokkaisia vuorotöitä tekevien ihmisten perheenjäsenet ovat usein vuorotöissä. Niin arjen aikataulustressi kasautuu.

On selvää, että koko maata ei voi sulkea, ei edes jouluksi. Palokuntaa tai ambulanssia saatetaan tarvita pyhänä yhtä kipeästi kuin arkenakin, ja toimivia viemäreitä tietysti myös. Silti viisas yhteiskunta pyrkii turvaamaan myös yhteisesti sovittuja vapaa-päiviä, jolloin suvut ja muut lähiyhteisöt voivat kokoontua. Näin meillä länsimaissa on toimittu jo joitakin tuhansia vuosia.

Joulun alla tapaamani kokoomuspoliitikko on puolustanut voimakkaasti kauppojen vapaata aukioloa, joka toteutuikin vuoden 2016 alusta. Uudistusta perusteltiin kuluttajien vapaudella tehdä ostoksensa milloin haluavat. Mikäli kaupat todella jatkossa ovat avoinna pidempään (vielä emme tiedä lain kaikkia vaikutuksia), se toisaalta tarkoittaa vähintäänkin kymmeniä tuhansia ilta- ja pyhäyönte-kijöitä lisää.

Kauppojen aukiolon vapauttamisella on selvä sosioekonominen ulottuvuus. Kun anonyymin kuluttajan vapausasteita lisätään kauppojen aukioloa pidentämällä, tarkoittaa se palvelutyöläisen vapauden vähenemistä. Välillisesti se vaikuttaa myös näiden ihmisten perheiden autonomiaan – siihen, yöpyykö lapsi päiväkodissa vai omassa sängyssään tai saako jouluaattoä viettää puolisonsa kanssa.

Kun kansa haluaa käydä kenkäostoksilla silloin kun sopii, on kenkäkaupan myyjän pakko päivystää

töissä, sopi se hänelle tai ei. Joidenkin vapautta siis laajennetaan toisten vapautta kaventamalla, ja häviäjien puoli koostuu pääosin pienipalkkaisista myyjistä ja vielä pienituloisemmista myymäläyrittäjistä. Monet heistä ovat perheenäitejä.

Kaupan alan vastaus kritiikkiin on, että paremmin korvattaviin ilta- ja pyhävuoroihin löytyy kyllä halukkaita. Osittain tämä pitää paikkansa. Kaupoissa työskentelee osa-aikaisesti paljon opiskelijoita, joille päivävuorot ovat hankalia. Monille heistä epätyypilliset työajat ovat opiskelun vuoksi ainoita järkeviä työaikoja, ja niiden houkuttelevuutta lisäävät entisestään erilaiset ilta- ja pyhätyöllisät.

Toisaalta kaupan alalla huomattava osa myyjistä on osa-aikaisella sopimuksella, ja koska palkat ovat muutenkin pienet, ei tarjotuista lisätunneista tosiasiallisesti voi kieltäytyä. Jos niin tekee, saattaa seuraavalla kierroksella löytää itsensä jonon hänniltä. Lisätunnit ovat haluttuja, sillä osa-aikamyyjän vakiopalkalla hädin tuskin elättää itsensä, perheestä nyt puhumattakaan.

Siellä missä työvuoroja on tarjolla valittavaksi asti ja henki hyvä, voi kauppojen pidempi aukiolo todella lisätä myös myyjien vapautta. Kaupan ala on kuitenkin toistaiseksi tällaisesta maailmasta kaukana, yhtä kaukana kuin on tämän päivän myyjän vapaus siitä vapaudesta, jolla kollegani järjestee Lapin reissuaan.

Kaupan aukioloaikojen laajentamisessa ei varsinaisesti ole kyse siitä, että kauppojen liikevaihdon tai työpaikkojen odotettaisiin merkittävästi kasvavan.⁴⁷ Vähittäistavarakauppa nojaa kotimaiseen päivittäistavarakysyntään, ja koska ihmisten ostovoima

ei kellonajoista muutu, he tuskin ostavat aikaisempaa enempää.

Pikemminkin kauppojen aukiolon vapauttamisen taustalla on näkemys yhteiskunnasta, jossa yhteiset pelisäännöt järjestetään (suurten) yritysten tarpeista, ja jossa elinkeinoelämän syke tuntuu tasaisena ympäri vuorokauden ja vuoden.⁴⁸

Lain vaikutuksista ei ole vielä tätä kirjaa kirjoitettaessa tehty arviota. Selvältä kuitenkin näyttää, että merkittävä määrä asiakaskuntaa on siirtynyt pienmyymälöistä suurempien kauppojen asiakkaaksi.⁴⁹ Keskittymisestä kertoo, että lakimuutoksen jälkeen kaupan alan työpaikat lisääntyivät hieman, mutta kaikkien työllisten määrä pysyi ennallaan – tyypillisesti työt teetetään suurissa yksiköissä palkkatyönä, kun taas monet pienet myymälät pyörivät yrittäjän ja hänen perheenjäsentensä työpanoksen varassa.⁵⁰

Pienmyymälät voivat vastata asiakaskatoon joko nostamalla hintojaan tai karsimalla myymäläverkostoa. Kummassakin tapauksessa häviäjiä ovat myymäläyrittäjien lisäksi ne kansalaiset, joille asioiminen kauempana suurissa ostoskeskitymissä on hankalaa. Tyypillisesti he ovat vanhoja, sairaita, hoivavelvoitteiden sitomia ja/tai pienituloisia ihmisiä.

Opiskelun luokka

Suomessa sosiaalinen liikkuvuus on edelleen verraten vilkasta. Se on sekä kansantalouden että yksilöiden kannalta hyvä asia, koska se kertoo ihmisten mahdollisuuksista sijoittua yhteiskuntaan enemmän yksilöllisten taipumustensa kuin sosioekonomisen taustansa sanelemana.

Kaksi merkittävintä sosiaalisen liikkuvuuden taustatekijää ovat pienet tuloerot ja maksuton koulutusjärjestelmä. Nämä yhdessä ovat turvanneet työväenluokkaisten nuorten kouluttautumista, joka puolestaan on ollut keskeinen sosiaalisen nousun väylä.

Ei kuitenkaan ole selvää, että mekanismi toimisi myös jatkossa. Meillä on vielä vähän tietoa siitä, miten 1990-luvun puolivälistä jatkunut tuloerojen kasvu ja toistuvat hyvinvointipalvelujen leikkausohjelmat vaikuttavat sosiaaliseen liikkuvuuteen, mutta vielä hetki sitten korkealla koulutustasollaan loistaneen Suomen sijoitus on jo laskenut alle OECD-maiden keskiarvon.⁵¹

Perheiden toimeentulo vaikuttaa suoraan siihen, millaisia koulutuspolkuja nuoret pitävät realistisina, sillä opiskelua tuetaan kitsaasti. Yksinäisen korkeakouluopiskelijan opintoraha on nykyisin 337 euroa. Monilla paikkakunnilla vuokrat ovat niin korkeita, että opiskelija asumislisän (noin 200 euroa) lisäksi asumiseen hupenee koko opintorahakin. Täyden lainan kanssa on opintotuki enimmillään vain 939 euroa. Suurissa kaupungeissa sekään ei riitä edes toimeentulotuen minimitasoon. On siksi hyvin todennäköistä, että koulutustason (suhteellinen) lasku näkyy voimakkaimmin pienituloisten nuorten koulutusvalinnoissa.

Tukien niukkuudesta huolimatta opiskelijat karttavat lainaa. Opiskeluja rahoitetaan mieluummin vanhempien tuella tai käymällä töissä opintojen ohella. Erityisen nihkeästi lainaa nostavat köyhistä perheistä tulevat nuoret.⁵² Myös kansainvälisen tutkimuksen valossa velkaan suhtautuivat epäluuloisimmin pienituloisten vanhempien lapset,

jotka kuitenkin opiskelemaan päätyessään velkaantuivat eniten.⁵³

Lainan vieroksunhalle on tilastollisia perusteita. Vaikka akateeminen loppututkinto edelleen suojelee työttömyydeltä ja lisää hyväpalkkaisen työpaikan todennäköisyyttä, se ei enää takaa tulevaa maksumykyä. Opintolainassa on siten kyse enemmän riskisijoituksesta kuin varmasta investoinnista. Eri-tyisen suuri riski on työväenluokkaisen perheen lapselle, sillä on viitteitä siitä, että yleisen koulutustason kohottua tutkinnot korreloivat sosiaalisen nousun kanssa aikaisempaa heikommin – tämän *koulutusinflaation* myötä kodin sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma määrää koulutettujen urakehitystä.⁵⁴

Kun korkeakoulutettuja on enemmän kuin ylemmän keskiluokan työpaikkoja, tapahtuu valikoitumista vielä tutkinnon suorittamisen jälkeen. Näissä kisoissa pärjää, jos on korkeakoulututkinnon lisäksi sosiaalista ja kulttuurista pääomaa – siis koulutetut ja hyvin verkostoituneet vanhemmat. Köyhien perheiden lapset tuppaaavat jäämään alempaan keskiluokkaan, oli opiskelumenestys ollut kuinka hyvä tahansa.

Työväenluokkaiset nuoret eivät siis välttele opintolainaa siksi, että olisivat tyhmiä, vaan siksi, etteivät ole. Jos opiskelija nostaa täydet lainat, on hänellä valmistuessaan lähes kahdenkymmenen tuhannen euron velka. Siinä on paljon maksettavaa, jos odotettavissa olevat työtulot jäävät alle keskipalkan.

Velan rinnalla tai sijaan voi opiskelija rahoittaa osa-aikatyöllä, mutta sekin näyttää korreloivan heikomman urakehityksen kanssa.⁵⁵ Korkea

työttömyys vähentää myös opiskelijoiden työmahdollisuuksia, eivätkä opiskeluaikoihin tehdyt kiristykset jätä aikaa työssä käyntiin samalla tavoin kuin ennen. Nykyinen yliopisto on kaukana 1980-luvun maailmasta, jossa opiskelija saattoi piipahtaa työelämään jopa vuosiksi ja palata taas jatkamaan tutkintoaan.

Äskettäin hallitus on teettänyt selvityksen, jossa ehdotetaan opintorahan leikkaamista neljänneksellä, opintolainan osuuden kasvattamista ja opintotukiajan lyhentämistä.⁵⁶ On selvää, että toteutessaan uudistus lisää lyhyempien koulutuspolkujen houkuttelevuutta etenkin niiden nuorten keskuudessa, jotka eivät voi luottaa vanhempien taloudelliseen tukeen.

Ei voida siis sanoa, että nyky-Suomessa kaikilla olisi yhtäläinen mahdollisuus koulutukseen. Nuorten koulutusvalintoja ohjaavat omien kiinnostusten ja kodin roolimallien lisäksi vanhempien rahapussi. Mutta on vielä muutakin.

Viime eduskuntakaudella yliopistolakiin ja ammattikorkeakoululakiin lisättiin kiintiösäännökset, joilla osa opiskelupaikoista varataan niille, jotka eivät ole aikaisemmin suorittaneet Suomen koulutusjärjestelmän mukaista korkeakoulututkintoa tai vastaanottaneet sellaiseen johtavaa opiskeluoikeutta.⁵⁷

Kiintiöillä on merkitystä etenkin niillä aloilla, joilla pääsykokeet läpäistään tyypillisesti vasta useamman yrityksen jälkeen. Monet näistä tutkinnoista ovat sellaisia, joista työllistytään hyväpalkkaiseen ylemmän keskiluokan ammatteihin, esimerkiksi lääkäriksi tai juristiksi. Ne ovat myös aloja, joilla kalliit valmennuskurssit ovat jo tähän

asti karsineet hakijoista pienituloisten perheiden lapsia.

Nyt kiintiöistä on syntymässä uusi karsintamekanismi. Edullisen ensikertalaisstatuksen voi nimittäin säilyttää pääsykokeesta toiseen, jos ei hae muita opiskelupaikkoja. Tämä kuitenkin edellyttää, että nuori tietää pystyvänsä rahoittamaan välivuoden turvautumatta sosiaalietuuksiin. Työttömyysturvassa on nimittäin erityinen kannustinpykälä, jonka mukaan alle 25-vuotias voi saada työttömän peruspäivärahaa vain, jos hän on hakenut yhteishaussa vähintään kahta opiskelupaikkaa, eikä ole tullut hyväksytyksi.⁵⁸

Saadakseen edes jonkin toimeentulon on pienituloisen perheen nuoren otettava vastaan myös vähemmän mieluista opiskelupaikka, vaikka se tarkoittaisi putoamista pois ensikertalaiskiintiöstä, jolloin pääsy omia lahjoja ja kiinnostuksia paremmin vastaavalle alalle vaikeutuu. Koska köyhän perheen lapsi ei voi pihistellä ensikertalaisoikeuttaan vuodesta toiseen, kiintiöt ohjaavat eliitin suosimia opiskelulinjoja varakkaampien perheiden nuorille.

Työttömyysturvan kannustinpykälää voisi pitää edes jotenkuten perusteltuna, jos meillä olisi näyttöä siitä, että sillä todella on merkitystä nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä – tähän asti se on kuitenkin tuottanut lähinnä opintojen keskeytyksiä ja nuorisoköyhyyttä.⁵⁹

Vauraiden vapaa liikkuvuus

Ei ole hyvä olla työväenluokkainen, mutta ongelmat moninkertaistuvat, jos sattuu olemaan vielä ulkomaalainenkin.

Ulkomaalaislainsäädäntö on niin monimutkainen, että hyvin harvalla on kokonaiskuvaa siinä säädellyistä oikeuksista, velvollisuuksista ja näiden keskinäisistä vaikutussuhteista. Suomeen tulevia henkilöitä jaetaan erilaisiin kategorioihin lähtömaan ja oleskelusyyn perusteella. Jokainen näistä lokeroista sisältää hieman erilaiset ehdot siitä, kuinka maassa saa olla ja elää. Lisäksi Suomessa oleskelee ihmisiä ilman virallista oleskeluoikeutta. Myös nämä paperittomat jakautuvat alaryhmiin, joista kullakin on hieman erilainen status ja oikeudet.

Yksi syvimmistä jakolinjoista kulkee kuitenkin luokkien välillä, varsinkin EU-alueen ulkopuolelta tulevien osalta. Se näkyy esimerkiksi työvoimapolitiittisessa tarveharkinnassa, joka kohdistuu valtaosin suorittaviin töihin ja on suunniteltu nimenomaan työväenluokkaisen siirtotyövoiman kontrolliin.

Se näkyy myös siirtotyöläisten perheille asetetuissa tulorajoissa, jotka ovat niin korkeita, että maahanmuuttajille avoimia matalapalkkatöitä tekevä ei voi kuvitella tuovansa lapsiaan Suomeen. Vastikään nämä toimeentulorajat on päätetty ulottaa myös sellaisiin perheenyhdistämissiin, joissa perheenkokoaja oleskelee Suomessa humanitäärisin perustein myönnetyllä luvalla. Käytännössä uudistus rajoittaa erityisesti epävakaisiin oloihin jumittuneiden köyhien naisten ja lasten pääsyä Suomeen.⁶⁰

Korkeita tulorajoja on oikeutettu sillä, että tuloista ei saa syntyä sosiaaliturvakustannuksia valtiolle. Jos tämän perusteen hyväksyy, se riittää selittämään tulorajoja toimeentulotukinormiin saakka – siis tasolle, jolla Suomessa viranomaiskannan

mukaan pystyy elämään ja jonka ansaitseva ei voi enää saada toimeentulotukea. Ei ole todennäköistä, että köyhemmästä maasta Suomeen muuttanut ja vaatimattomaan elintasoon tottunut perhe tarvitsisi arjen pyörittämiseen enemmän kuin kantasuomalainen.

Vaikka tarkkoja tulorajoja perheenyhdistämiselle ei ole, esimerkiksi puolison tuominen Suomeen edellyttäisi noin 1 700 euron kuukausittaisia nettotuloja. Mikäli mukana on kaksi alaikäistä lasta, nousee vaadittu summa noin 2 600 euroon.⁶¹ Suomessa virallinen elämiseen riittävä vähimmäis-summa, voimassa olevien toimeentulotukisäännösten mukaan, on pariskunnalle asumiskustannusten jälkeen 898 euroa. Nelihenkisellä perheellä vastaava summa on noin 1 284 euroa.⁶² Vaatimus tätä korkeammista tuloista ei ole perusteltavissa toimeentulon turvaamisella, vaan on siirtolaisten sosioekonomista valintaa.

Lopullisesti pohjan argumentilta sosiaaliturvashoppailun estämisestä vie niin kutsuttu ”sininen kortti”, joka oikeuttaa yli 4 500 euroa tienaa- van ulkomaalaisen työntekijän yhtäläisiin julkisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin kantasuomalaisten kanssa. Siirtotyöläisten hyvätuloinen kärki saa Suomessa lapsilisät, työttömyysturvan ja hammashoidon. Sille kuuluu täysi terveyspaketti synnytyksistä syöpähoitoihin. Eikä valtiota harmita yhtään niistä maksaminen.

Jonkin kummallisen logiikan kautta maa- hanmuuttajien oikeudesta suomalaiseen sosiaaliturvaan on tullut kääntäen tulosidonnaista – niiden etuoikeus, jotka harrastavat golfia ja len- topisteiden keräilyä. Itsekin samaan luokkaan

kuuluvat lainsäätäjät eivät näe mitään outoa siinä, että sinisen kortin erivapauksia perustellaan ”yhdenvertaisuudella” Suomen kansalaisten kanssa.

Kyse ei ole vain siitä, kenellä pitää olla oikeus päästä hyötymään hyvinvointirakenteistamme. Kyse on siitä, kenellä ylipäättään on oikeus ylittää Suomen raja ja millaisin ehdoin. Perheenyhdistämisen ehtoja on tiukennettu tasaisesti, yleensä ilman poliittista keskustelua. Hakemuksen perheen yhdistämiseksi voi nykyisin jättää vain maassa, jossa Suomella on edustusto ja jossa itse oleskelee laillisesti, mikä jo itsessään karsii tehokkaasti köyhiä, epävakailta alueilla oleskelevia ihmisiä.⁶³ Vaikka hakemuksen sitten onnistuisikin jättämään, tulorajojen harkinnanvaraisuus antaa viranomaisille lähes rajoittamattoman veto-oikeuden.

Perheenyhdistämisen toimeentuloedellytys on kiinnostava esimerkki siksikin, että se kertoo yhteiskuntaryhmien erilaisesta kyvystä vartioida ja ajaa etujaan. Vielä helmikuussa 2016 hallituksen suunnitelmissa nimittäin oli ulottaa ulkomailta Suomeen muuttavan perheenjäsenen toimeentulokriteerit myös suomen kansalaisten perheenyhdistämiin. Vaaditut tulorajat ovat niin korkeita, että ne monissa tapauksissa estäisivät myös EU-alueen ulkopuolelta tulevan henkilön kanssa avioitunutta keskiluokkaista kantasuomalaista asettumasta perheineen Suomeen.

Esitys tuomittiin julkisuudessa nopeasti. Myös monet hallituspuolueiden edustajat ilmaisivat paheksuntansa. Ministerit kiirehtivät vakuuttamaan, että nyt ollaan vasta luonnosvaiheessa. Puhuttiin ihmisten oikeudesta rakkauteen ja perhe-elämään.⁶⁴

Lopullisesta esityksestä suomen kansalaiset olivatkin pudotettu pois. Sen sijaan ne ulottuisivat jatkossa eräisiin humanitäärisin perustein oleskeluluvan saaneisiin. Uuden lain mukaan tuhansien eurojen vakaita kuukausituloja saatetaan edellyttää myös alaikäiseltä. Useimpia maahanmuuttajia ne tietysti olivat koskeneet jo monta vuotta.

Selväksi on siis käynyt, että köyhien lapsia ei haluta tänne pyörimään. Työntekijät kelpaavat, kunhan suostuvat työskentelemään suomalaisen elinkeinoelämän hyödyksi olosuhteissa, joihin suomalaiset eivät suostu. Siirtotyöläisten ja maahanmuuttajien alhainen ansiotaso on näillä tulo rajoilla paitsi kysymys työvoimakustannuksista, myös kysymys oikeudesta perheeseen. Haastattelemani Olkiluodon ydinvoimalan puolalaisrakentajat näkivät lapsiaan ehkä kahdesti vuodessa lomilla, ehkä harvemmin. Siinä missä ulkomaalainen työnojohto muutti Satakuntaan perheineen, ei tavallisen rakentajan palkalla ollut aina varaa edes matkustaa lomalla kotiin.⁶⁵

Kun yhä uudet ihmisryhmät lähtevät liikkeelle, säädetään lisää lakeja liikkumisen kontrolloimiseksi. Tällainen on ulkomaalaislain 148 pykälä, joka sallii käännättämisen, mikäli henkilön epäillään myyvän seksuaalipalveluja. Epäilyn perusteeksi riittää vaikkapa poikkeuksellisen suuri määrä kondomeja matkatavaroissa – siitäkin huolimatta, että sen paremmin turvaseksi kuin prostituutiokaan ei ole Suomessa laitonta ja yleensä ajatellaan, että vain hyvin raskaissa rikoksissa on perusteltua käyttää viranomaisvaltaa ennaltaehkäisevästi.

Varsinaisiin seksityöntekijöihin kohdistuvien turvallisuusriskien lisäksi pykälä mahdollistaa

periaatteessa kenen tahansa köyhän naisen käännättämisen – prostituutioon liittyvän stigman vuoksi ani harva heistä kyseenalaistaa käännätyksen oikeusperustan.⁶⁶ Käännätyksiä pykälän 148 perusteella tehdään vain muutamia vuodessa, mutta sen pelotusvaikutus on merkittävä. Ulkomaa-laislain käännätyspykälä on saanut laajalti kritiikkiä nais- ja ihmisoikeusjärjestöiltä, sillä se estää ihmis-kaupan tai muun vakavan hyväksikäytön uhreja turvautumasta viranomaisiin.⁶⁷

Luokkaeläkkeet

Syksyllä 2014 sopivat työmarkkinaosapuolet Suomen eläkejärjestelmän suurremontista. Virallista vanhuuseläkeikää päätettiin nostaa asteittain 65 vuoteen, minkä jälkeen se sidottaisiin keskimääräiseen elinajanodotteeseen. Tarkoituksena oli säilyttää eläkeajan ja työssäoloajan välinen suhde myös siinä tapauksessa, että ihmiset tulevaisuudessa eläisivät entistä vanhemmiksi. Tällä turvattaisiin eläkkeiden rahoitus.⁶⁸

Eläkeiän nostoa oli pedattu vuosikausia. Uudistuksen taustalla oli joukko pitkän aikavälin laskelmia, joiden perusteella kansantalous ei selviäisi väestön ikääntymisen aiheuttamasta huoltosuhteen heikkenemisestä.

Laskelmat sisälsivät useita muuttujia, joiden ennustettavuus on osoittautunut heikoksi jo keskipitkällä aikavälillä (työllisyys, sijoitustuotot, maahanmuutto, bruttokansantuote jne.). Tällaisten laskelmien käyttämisessä päätöksenteon apuna ei sinänsä ole mitään väärää, sillä varman tiedon puuttuessa on viisasta käyttää sitä tietoa, joka saatavilla on. Ongelmallinen sen sijaan oli tapa, jolla

nämä laskelmat saivat eläkeuudistuskeskustelussa objektiivisen totuuden roolin. Samalla niiden synnyttämä huoli järjestelmän romahtamisesta vaimensi koko joukon relevantteja kysymyksiä, kuten uudistuksen vaikutukset eri yhteiskuntaluokille.

Julkisen talouden pitkän aikavälin rahoitusasemaa arvioidaan *kestävyyssvajeella*. Kestävyyssvaje mittaa, paljonko julkista taloutta on tasapainotettava keskipitkällä aikavälillä, jotta velkaantuminen pysyy hallinnassa ikäsidonnaisten menojen kasvaessa. Arvion tekeminen edellyttää useiden demografisten ja taloudellisten muuttujien yhtäaikaista huomioimista. Vaikka eläkeuudistus astuu voimaan vasta vuonna 2017, päätöksenteon pohjana olleita lukuja on jo jouduttu korjaamaan esimerkiksi hedelmällisyyden ja maahanmuuton osalta.

Toinen uudistukseen taustaoletus oli väite vuoden 2005 eläkeuudistuksen epäonnistumisesta. Kymmenen vuoden takaisen mylläyksen tarkoituksena oli ollut todellisen eläköitymisiän myöhentäminen 2–3 vuodella ja siten eläkejärjestelmän sopeuttaminen keskimääräiseen eliniän kasvuun. Mittavassa kokonaisuudistuksessa vanhuuseläkkeen alarajaa väljennettiin 65 vuodesta 63–67 vuoteen.⁶⁹

Muun muassa tutkijat Roope Uusitalo ja Satu Nivalainen (2013) esittivät, että vaikka tuolloin standardiksi valittu 25-vuotiaiden eläköitymisiän odote kasvoi nopeammin kuin uudistusta tehdessä uskallettiin haaveilla, ainakin osittain kysymyksessä oli työttömyyseläkkeiden lakkauttamisesta johtunut tilastoharha. Siksi tarvittaisiin lisätoimia.

Tilastokeskuksen Anna-Maija Lehto on kuitenkin eri mieltä. Hän muistuttaa, että erityisesti 55–64-vuotiaiden työllisyysaste on kasvanut

huomattavasti muuta väestöä nopeammin, samoin kyselyillä testattu työhalukkuus. Tätä työttömyyseläkkeen poisto ei selitä. Myös huoli työurien suhteellisesta lyhenemisestä vaikuttaa hänestä ennenaikaiselta, kun otetaan huomioon, että työurat ovat koko 2000-luvun pidentyneet samaa tahtia elinajanodotteen kanssa.⁷⁰

Väestön todellinen eläköitymisikä myöhentyy siis jo nykytoimilla. Ylipäättään tavoite työurien pidentämisestä eläkeikää nostamalla tuntuu tarpeettomalta maassa, jossa työttömyydestä on tullut pysyvä ilmiö. Työurien pidentäminen olisikin yksinkertaisinta keskeltä, kiinnittämällä huomiota työkykyyn ja työn saatavuuteen.⁷¹

Uudistus kuitenkin hyväksyttiin eduskunnassa lähes yksimielisesti, kuten työmarkkinaosapuolten sopimuksille on tapana käydä. Miksi näin valtavaan uudistukseen ryhdyttiin näin haurailta perusteilla? Etenkin, kun edellisestä uudistuksesta oli niin vähän aikaa, ettei sen vaikutuksia koskaan ehditty kunnolla arvioida.

Itse en usko sattumiin tai poliitikkojen tyhmyyteen. Joskus päätöksiä taustalla on hätiköiden tehty valmistelu, mutta ei tällä kertaa, ei näin tärkeässä ja moneen kertaan käännellyssä asiassa. Hallituksen esitys työeläkejärjestelmää koskevan lain säädännön muuttamiseksi on puhdas esimerkki tilanteesta, jossa muodollisesti yhtäläinen säännös johtaa tosiasialliseen eriarvoisuuteen.⁷² Jo vuoden 2005 uudistuksessa oli useita valkokaulusväkeä suosivia osioita, joita tässä kymmenvuotistarkastuksessa vahvistettiin entisestään.

Sukupuolten ja yhteiskuntaluokkien väliset erot elinajanodotteessa ja terveydentilassa ovat

Suomessa huomattavat. Niinpä se, mikä on yhdelle kohtuullinen eläkeikä, voi olla toiselle liian myöhäistä. Tällä hetkellä hyvätuloinen 35-vuotias mies voi odottaa elävänsä 82-vuotiaaksi, kun taas pienituloisten miesten elinajanodote on 69,5 vuotta. Tuloluokkien väliset erot ovat kasvaneet yhtä jalkaa tuloerojen kasvun kanssa 1990-luvun taitteesta lähtien. Koska tuloerot jatkavat kasvuaan, ei ole mitään syytä olettaa elinaikaerojen tasaantuvan lähitulevaisuudessa.

Käytännössä tämä tarkoittaa, että varsinkin alimpien tuloluokkien miehet saavat heittää hyvästit eläkepäiville. Eläkepäättöksen perustelut kuulostavat siten varmasti oudoilta esimerkiksi rakennusmiehestä, jolla on vain 20 prosentin todennäköisyys jaksaa töissä edes nykyiseen eläkeikään. Rakenuksilta eläköidytään varhain, keskimäärin noin 58-vuotiaana. Harva yli kuusikymppinen kiipeilee telineillä sateessa tai päällystää moottoritietä helteessä. Rakentajat myös kuolevat varhain, sillä alalla on paljon juuri niitä pienituloisia miehiä, joiden keskimääräinen elinajanodote jää uudistuksen laskukaavalla alle vanhuuseläkkeen alarajan.

Rakennusalan pirstaleisen luonteen vuoksi ei telineiltä löydy montaa, joka yltäisi varhaisempaan eläköitymiseen oikeuttavaan 38 vuoden työuraan. Tämän niin sanotun työnsankarieläkkeen tuominen lakiin ei muuta kokonaiskuvaa, sillä sen tiukoihin raameihin mahtuvat yleensäkin äärimmäisen harvat – joidenkin arvioiden mukaan noin pari tuhatta henkilöä kustakin ikäluokasta.

Vaikka tulevaisuudessa siis hyvin harva rakentaja ehtii vanhuuseläkkeelle, maksajiksi he kyllä kelpaavat. Koska rakennusosalalle tullaan viimeistään

parikymppisenä, saattaa eläkemaksuvuusia kaiken kaikkiaan kertyä hyvinkin saman verran kuin korkeakoulutetulla, joka jaksaa töissä vanhemmaksi.

Järjestelmässä siis kaikki maksavat eläkemaksuja, mutta niistä hyöttyy voittopuolisesti keski-luokka.

Eläkeuudistuksesta päätti se yhteiskunnallinen eliitti, jolla itsellään on hyvät edellytykset jatkaa kevyen fyysisen rasituksen ja huomattavan autonomian töissä verraten myöhään, mutta joka ei sitä tee, tai jonka ei ainakaan tarvitse tehdä. Eduskunnassa työmarkkinapomojen sopimuksen leimasivat kansanedustajat, joista osa voi jäädä eläkkeelle milloin haluaa, loput 60-vuotiaana.⁷³

PADOT KÖYHIEN VIRTAA

Kaikki sosioekonominen syrjintä ei palaudu huonoihin lakeihin. Tässä luvussa kuvaan kahta hankaloittamisen päästrategiaa, kontrollibyrokratiaa ja viranomaismielivaltaa. Lopuksi kirjoitan erikseen luottotietonsa menettäneiden asemasta, sillä heidän kohdallaan ilmiö näkyy erityisen selvästi.

Työväenluokalle suunnattujen palvelujen ympärille tapaa nousta näkymätön barrikadi, eräänlainen esterata, josta hakijan tulee suoriutua päästäkseen palvelujen piiriin. Tyypillinen esimerkki tästä on julkisen terveydenhoidon ajanvarausjärjestelmät – soittoaajat mitoitetaan niin tiukoiksi, että kaikki halukkaat eivät ehdi asiaansa hoitaa. Käytäntö vähentää tehokkaasti potilaiden määrää ja samalla osoittaa sairaille heidän paikkansa ravintoketjussa.

Viranomaisharkinnan tarkoituksena on taata järjestelmän joustavuus, jotta perusoikeudet toteutuisivat myös silloin, kun lainsäätäjä ei ole kyennyt jotakin avuntarvetta ennakoimaan. Esimerkiksi osa sosiaalituista sisältää siksi harkinnanvaraisia elementtejä. Sosiaalityöntekijöiden arkijärkeä tarvitaan muun muassa omaishoidontuesta tai toimeentulotuen tietyistä osioista päätettäessä. Koska sosiaalityöntekijät ovat kuitenkin ihmisiä, tukien myöntämiseen saattavat vaikuttaa sosiaalityön

virallisia tavoitteita vahvemmin kyseisen yksikön kulttuuri, asenteet ja resurssitilanne. Ne alkavat helposti ohjata, mitä tukia myönnetään vähemmän tai erilaisin periaattein kuin pitäisi. Tällöin harkinnanvara toimii alkuperäisen tarkoituksensa vastaisesti.⁷⁴

Köyhän ja epävarmassa tilanteessa olevan kyky selvittää näistä viranomaisprosesseista tai edes sietää niiden aiheuttamaa lisästressiä on heikko. Mikäli henkilöllä on lisäksi jokin sairaus, kriisi, väärän kielen taito tai jokin muu toimintakykyä rajaava tekijä, jäävät tuet helposti hakematta ja palvelut käyttämättä silloinkin, kun niille olisi ilmeinen tarve ja oikeutus.

Suomalaisten luottamus instituutioihin on korkeinta eliitin keskuudessa ja heikkenee tasaisesti luokkahierarkiassa alaspäin mentäessä. Vähiten luottamusta on pienituloisilla ja vähän koulutetuilla.⁷⁵ Kansan keskuudessa elää tiukassa uskomus, että niin terveyskeskuksessa kuin Kelassa, että niin päiväkodissa kuin verovirastossa parempi väki saa parempaa palvelua, köyhä lähinnä halveksuntaa.

Tällaisen yleisen erottelukulttuurin olemassaoloa on tietysti haasteellista näyttää toteen. Meillä on yksittäisiä viitteitä siitä, että alempien sosiaaliryhmien edustajat tulkitaan sosiaalitoimessa helpommin huonoiksi vanhemmiksi ja että keskiluokan lapset pärjäävät keskiluokkaisten opettajien kanssa paremmin.⁷⁶ Yleistysten tekeminen on kuitenkin vaikeaa, sillä muodollisesti neutraalien viranomaispäätösten tosiasiallisen valikoivuuden osoittaminen edellyttäisi laajaa ja systemaattista tapausten läpikäyntiä.

Sen sijaan on varsin helppoa osoittaa eroja julkisten instituutioiden välillä. Erityisesti palveluissa,

joiden kohderyhmä koostuu lähes yksinomaan työväenluokasta, korostuvat holhous ja kontrolli. Tausalta löytyy selkeitä asennetekijöitä: pelko julkisen talouden hallitsemattomasta kasvusta sekä epäluottamus tavallisen kansalaisen kykyyn toimia vastuullisesti ja rationaalisesti.

Instituutioiden käytännöistä päättävät keskiluokkaiset ihmiset, joiden on helpompi tunnistaa keskiluokan tarpeet ja vastata niihin myönteisesti. Työväenluokka on näissä rakenteissa alati epäilyksenalainen toinen, jonka oikeuksista voi hivenen niistää, jos yleinen turvallisuus, järjestys ja kontrolli sitä tuntuvat edellyttävän.

Byrokratia

Jonkin aikaa sitten meillä sattui vahinko. Poikani heitti luistimensa kassiin muistamatta, että siellä oli kaksi puhelinta, ja ensimmäistä kertaa pääsin hyödyntämään perheen kotivakuutusta. Etsin vakuutusyhtiömme sivuilta vahinkoilmoituksen ja täytin sen. Viikon kuluttua sain ilmoituksen, että korvaussumma oli siirretty tililleni. Omavastuuosuuden vuoksi summa ei ollut suuren suuri (60 euroa), mutta rahaa toki kympitkin ovat.

Vakuutusyhtiö kehotti kirjeessään säilyttämään rikkoutuneen esineen vuoden ajan mahdollista tarkastusta varten. Mitään tositteita ei kuitenkaan vaadittu näyttille. Eikä se ollut ainoa kerta. Suuri oli hämmästykseni, kun jouduin ensimmäisen kerran asioimaan pahamaineisen Verottajan kanssa: lyhyen odotuksen jälkeen puhelimessa vastasi ystävällinen virkailija, jonka kanssa sain hoidettua murheeni saman tien. Mitään todistuksia ei tälläkään kertaa tarvittu, sillä tiedot löytyivät jo koneelta.

Käytäntönä on, että verottaja ei vaadi kuitteja henkilöverotuksen vähennyksiin oikeuttavista menoista – vaikkapa ammattikirjallisuudesta tai työmatkoista. Verotettavalla on velvollisuus säilyttää tositteet, mutta niitä kysytään ani harvoin.

Niin vakuutusyhtiöt kuin verottajakin ovat tyyppillisesti keskiluokan käyttämiä palveluja. Ne ovat viime vuosina yksinkertaistaneet järjestelmiään merkittävästi ja luopuneet tsaarinajan viranomaisalaisuudesta. Uutena filosofiana on, että ihmisiin voi pääsääntöisesti luottaa.

Logiikka on täsmälleen päinvastainen kuin köyhille suunnatuissa palveluissa, joissa asiakas on edelleen potentiaalinen huijari, kunnes toisin todistetaan. Kun katsotaan enimmäkseen pienituloisille suunnattuja palveluja, ei luottamusta kansalaiseen enää löydykään.

Samana 60 euron saaminen sosiaalitoimistosta edellyttäisi monisivuista hakemusta monikymmensivuisine liitteineen. Osalla näistä ei ole mitään tekemistä haettavana olevan etuuden kanssa. Esimerkiksi akuuttien toimeentulovaikeuksien ensiavuksi tarkoitetun toimeentulotuen liitteeksi voidaan edellyttää viimeistä vahvistettua veropäätöstä, joka kertoo parin vuoden takaisesta rahatilanteesta.

Melkoinen osa toimeentulotuen hakemusliitteistä on sellaisia, jotka toimeentulotuen myöntäjä näkee ja on monesti myös velvollinen tarkistamaan suoraan koneeltaan, esimerkiksi useimmat Kelan päätökset. Osa vaadituista liitteistä koskee asian käsittelyn kannalta epäoleellisia tietoja tai samasta asiasta on toimitettava moninkertainen dokumentointi. Esimerkiksi kotikunnassani vuokran suuruus

on todistettava kolmella eri asiakirjalla – vuokrasopimuksella, laskulla sekä kuitilla maksetusta vuokrasta.⁷⁷

Raskas byrokratia on myös huomattava kansantaloudellinen kustannus. Vuonna 2013 toimeentulotukea sai lähes 230 000 kotitaloutta. Jos oletetaan, että nämä kotitaloudet vaivaisivat päätöksenteon kannalta tarpeettomilla hakemusliitteillään eri viranomaisia kukin keskimäärin 15 minuuttia (koska monet joutuvat tekemään vuoden mittaan useamman hakemuksen, ei aika varmasti ole liioiteltu), tällöin turhiin dokumentteihin kuluisi työaikaa yhteensä 57 500 tuntia.⁷⁸ Työvoimakustannukset olisivat julkiselle sektorille 1,75 miljoonaa.⁷⁹

Byrokratiassa on kyse kunkin kunnan sosiaalitoimen päätettävissä olevasta asiasta. Laki toimeentulotuesta ei edellytä raskasta liitebyrokratiaa, vaan velvoittaa hakijan esittämään asian ratkaisemisen kannalta välttämättömät tiedot. Toimeentulotuki voidaan siis lain mukaan myöntää tarpeen vaatiessa vaikka suullisen kuulemisen perusteella.

Vuonna 2014 toimeentulotuen kokonaismenot olivat 744,8 miljoonaa euroa.⁸⁰ European Minimum Income Network -verkoston selvitysten mukaan kenties jopa puolet toimeentulotukeen oikeutetuista henkilöistä jättää tuen hakematta. Yksi tärkeimmistä alikäytön syistä on byrokratian monimutkaisuus.⁸¹ Jos arvio pitää paikkansa, toimeentulotuen hakemisen vaikeuttamisella julkinen sektori säästää valtavan summan toimeentulotukimenoissa.

Häviäjinä ovat tietysti ne ihmiset, jotka jäävät sinnittelemään alle toimeentulominimin. Näiden joukossa on paljon sellaisia, joilla ei ole muita tulonlähteitä lainkaan tai joiden muut tulot eivät

riitä edes välttämättömimpien perustarpeiden kat-
tamiseen.

Järjestelmä tekee elämän vaikeaksi myös niille, jotka sitä onnistuvat käyttämään. Sosiaaliturvan itsessään ei ole todettu aiheuttavan sellaista passivoitumista, rappiota ja työmoraalin katoamista, jolla kiristyyksiä sen saatavuuteen ja tasoon usein perustellaan.⁸² Sen sijaan alhaisesta tasosta ja epävarmuudesta aiheutuva huoli jokapäiväisestä toimeentulosta rasittaa tutkimusten mukaan ihmisen suorituskykyä ja lyhentää tulevaisuushorisonttia samaan tapaan kuin valvottu yö.

Siksi monilla köyhillä ei ole resursseja toimia tavoilla, jotka pitkällä aikavälillä todennäköisesti parantaisivat heidän elämäntilannettaan, esimerkiksi valmistaa terveellisiä aterioita, suunnitella kestävää taloudenpitoa ja opiskella. Kyse on yleisinhimillisestä ominaisuudesta, ei köyhien erityispiirteestä - jos hyvätuloinen ihminen joutuu vastaavaan tilanteeseen, hän hyvin suurella todennäköisyydellä käyttäytyy samoin kuin köyhä. Tutkijat Sendhil Mullainathan ja Eldar Sharifin (2013) vertaavat ilmiötä tietokoneeseen, joka hidastuu raskaita päivityksiä tehdessä.

Irrationaalisuus tai saamattomuus on siis köyhyyden seurausta, ei sen syy. Kun tämä tiedetään, voi heikkoa ja epävarmaa perusturvaa tarkastella myös pyrkimyksenä pitää köyhät köyhyydessä. Eri-tyisen tehokkaasti tehtävässä onnistuu järjestelmä, jossa epävarmuuden ja byrokratian paino lisääntyy silloin, kun ihminen yrittää löytää ulospääsyä tuki-riippuvuudesta.

Sosiaaliturvan heikko taso pitää huolta, että köyhä kuluttaa voimansa laskeskelemalla,

riittävätkö rahat bussilippuun. Kun joku sitten kuitenkin aina yrittää, esimerkiksi haalimalla tilapäistöitä tai hakemalla kurssille, paukahtaa sosiaaliturvabyrokratia päälle koko raskaudessaan. Sen paino moninkertaistuu, jos kotitalous saa toimeentulotuen lisäksi joitakin muita sosiaalietuuk- sia. Tällöin muutos yhdessä tuessa (esimerkiksi siirtyminen vanhempainrahakaudelta työttömäksi tai asumistuen tarkistus ruokakunnan koon muut- tuessa) saattaa johtaa ilmoitusvelvollisuuteen kai- kissa muissa.

On kiinnostavaa seurata, mitä tapahtuu, kun työväenluokalle suunnattuun järjestelmään yllät- täen päätyy keskiluokkaa. Viime vuosien talousti- lanne on kasvattanut akateemisten työttömien mää- rää, ja työvoimapalvelut joutuvat nyt kohtaamaan ihmisiä, joista monet ovat tottuneet aivan erilaiseen viranomaispalveluun kuin perinteinen normityö- tön.

Kehitys on nostanut esiin vaatimuksen erillisistä työvoimapalveluista akateemisille, koska tavalliset työvoimavirkailijat eivät ”ymmärrä” heidän amma- tillisia erityistarpeitaan. Esimerkiksi Oulussa it- sektorin laskusuhdanteen työttömiä insinöörejä ei kutsuta lannistavaksi koetulla työtön-sanalla, vaan ”osaajiksi”, joille pakollisten työvoimapoliittisten toimenpiteiden sijaan tarjotaan ajatushautomoita ja muuta omaehtoista aktivoitumista.

Siinä missä tavallinen työtön tarvitsee kontrollia ja piiskaa, paremman väen työtön taas apua ”oman osaamiskapasiteettinsa täysimääräiseen hyödyntä- miseen”.

Mielivalta

Lainsäädäntö jättää viranomaisille paljon harkintavaltaa. Tämä on välttämätöntä, sillä ihmisten elämä ja tilanteet ovat niin moninaisia, että mikään säätely ei pysty ennakoimaan kaikkea. Erityisesti perusturvajärjestelmiin tukeutuville ihmisille tämä alkujaan kansalaisten suojaksi säädetty harkintavalta näyttäytyy kuitenkin usein ennakoimattomuutena, jopa mielivaltaana. Näin on erityisesti työttömyysturvainsäädännön kohdalla.

Työttömyysturva on Suomessa vastikkeellista. Se tarkoittaa, että työttömyyskorvausta saadakseen on työttömän henkilön oltava valmis vastaanottamaan kokopäivätyötä, osallistumaan hänelle määrättyihin työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin ja noudatettava henkilökohtaista työllistymissuunnitelmaa.

Mikäli työnhakija ei hoida velvoitteitaan, hän voi joutua karenssiin eli menettää korvauksensa määrääjäksi. Toistuvasta niskuroinnista voidaan määrätä työssäoloehto. Tällöin oikeus työttömyysturvaan palautuu vasta, kun henkilö on ollut määräjän työssä tai työssäoloehto kerryttävässä työvoimapolitiittisessa toimenpiteessä.

Karenssien määrä kasvaa koko ajan. Pelkästään työtarjouksiin liittyvistä laiminlyönneistä johtuvien sanktioiden määrä on vähintään kolminkertaistunut vuoden 2013 jälkeen. Kaiken kaikkiaan sanktion sai viime vuonna 17 300 henkilöä.⁸³

Sanktioiden tarkoituksena on kannustaa ihmisiä aktiiviseen työnhakuun ja työkyvyn ylläpitoon. Tavoite sisältää ainakin kaksi ongelmallista taustaoletusta – että työttömät noin yleensä eivät näin muutenkin toimisi, ja että nimenomaan

sanktioiden uhka saisi heidät muuttamaan käyttäytymistään. Kummankaan oletuksen tueksi ei löydy uskottavaa tutkimustietoa.

Oletukset työttömien työhaluttomuudesta eivät yleisesti ottaen pidä paikkaansa. 85 prosenttia työttömistä ilmoittaa olevansa valmis koulutukseen, yrittäjäksi tai palkkatyöhön.⁸⁴ Tämä ei ole yllättävää, sillä yleisemminkin työn arvostus on Suomessa edelleen korkealla.⁸⁵ Ansiosidonnaisella työttömyysturvalla on tosin havaittu passivoiva vaikutus, mutta sekin hyvin lievä.⁸⁶

Tutkimukset sanktioiden vaikutuksesta työttömien työllistymiseen ovat nekin keskenään ristiriitaisia. Joidenkin mukaan sanktioilla näyttäisi olevan vaikutusta ainakin joissakin työttömien ryhmissä.⁸⁷ Varsinkaan pitkäaikaistyöttömien kohdalla sanktioilla ei kuitenkaan ollut työllistymistä lisäävää vaikutusta, sillä työllistymisen esteet ovat muualla kuin työhalukkuudessa.⁸⁸ Myös nuoriin kohdistetut toimeentulotuen sanktiot ovat osoittautuneet tehottomiksi.⁸⁹ Aiheesta tehtyjen tutkimusten yleisenä ongelmana myös on, että ne tavoittavat huonosti sanktioiden kerrannaisvaikutuksia ihmisten tulotasoon tai työehtoihin.

On selvää, että jokaisesta yhteiskuntaryhmästä löytyy henkilöitä, jotka pyrkivät käyttämään järjestelmää väärin. Suomalaisessa kulttuurissa viranomaisjärjestelmien legitimitetti on kuitenkin korkea ja tällaisten välistävetäjien merkitys yleensä vähäinen. Tämä näyttäisi pätevän myös työttömiin.

Rakenteiden luokkaluonne näkyy siinä, millainen painoarvo marginaaliselle pinnarien joukolle annetaan järjestelmän yleisissä toimintaperiaatteissa. Keskiluokalle suunnattujen instituutioiden

lähtöoletuksena on luottamus, ja väärinkäytökset käsitellään poikkeustapauksina. Työväenluokalle kohdennettujen järjestelmien lähtöoletuksena taas on epäluottamus, että jokainen sen piiriin päätnyt henkilö on ainakin potentiaalinen väärinkäyttjä.⁹⁰

Asetelman tekee erityisen ongelmalliseksi se, että paljon viranomaisharkintaa sisältävä järjestelmä on myös otollinen kasvupohja mielivallalle. Tilaa syntyy, kun säännöt laaditaan niin väljästi, että ihmisten on vaikea tulkita niistä oikeuksiaan. Esimerkiksi työtärjouksesta kieltäytyminen on keskeinen sanktioperuste, mutta toisaalta sallittua, jos kieltäytymiseen on ”pätevä syy”. Työtön voi kuitenkin tietää vasta kokeilemalla, onko hänellä tällainen pätevä syy vaiko ei. Työ- ja elinkeinoministeriön nettisivuja lukemalla se ei selviä. Myöskään lainsäädännöstä ei ole apua, sillä työttömyysturvalaki jättää perusteltujen syiden listan avoimeksi.

Henkilöllä on pätevä syy kieltäytyä hänelle tarjotusta työstä, jos:

1. hänelle ei varata kohtuullista aikaa lastenhoidon järjestämiseen sekä kulkuvaikeuksien ja muiden vastaavien rajoitusten poistamiseen;
2. työ on hänen uskonnollisen tai omantunnon vakaumuksensa vastaista;
3. työssä edellytetään työtehtäviä, jotka ovat ilmeisesti epäsiiveellisiä tai hyvän tavan vastaisia;
4. työhön liittyy ilmeinen väkivallan uhka; tai
5. työssä esiintyy työntekijän terveydelle haittaa tai vaaraa aiheuttavaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua.⁹¹

Jos säädöspohja on tulkinnanvarainen, voi verovelvollinen pyytää verottajalta ennakkopäätöstä, jonka turvin hän pystyy toimimaan viranomaisen edellyttämällä tavalla. Työvoimavirastoilla ei vastaavaa käytäntöä ole. Työtön saa siis lain mukaan kieltäytyä työtarjouksesta, mikäli hänellä on siihen ”pätevä syy”. Se, onko hänen nimeämänsä syy pätevä, selviää kuitenkin vasta kieltäytymisen jälkeen.

Kun viranomaisharkinta yhdistyy työttömyysturvajärjestelmän genetiikkaan koodattuun epäluottamukseen työttömiä kohtaan, syntyy yksilön kannalta kohtuuttomia tilanteita. Työttömän näkökulmasta työttömyysturvan menettäminen on varsin ankara sanktio. Siitä kärsivät myös työttömän läheiset – kiristyneen karenssipolitiikan aikana tulottomien kotitalouksien määrä on kasvanut 10 000:sta aina 25 000:een, ja näissä talouksissa elää enimmillään 30 000 henkilöä.⁹²

Työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä kieltäytyminen on ministeriön omassa raportissa rinnastettu rikokseen ja ilmeistä onkin, että ainakin sanktioiden ankaruus kilpailee rikoslain rangaistusasteikkojen kanssa.⁹³ Oikeusvaltion periaatteisiin kuuluu, että henkilöä voidaan rangaista vain sellaisesta toiminnasta, jonka moitittavuus on etukäteen tiedossa. Niin ikään valitusoikeutta viranomaispäätöksistä pidetään yleisenä periaatteena. Työttömyysturvaan kohdistuvien sanktioiden osalta kumpikaan periaate ei toteudu.

Päätöksen työttömyysetuuden menettämisestä tekee Kela, mutta se on sidottu yksittäisen TE-toimiston virkailijan antamaan työvoimapolitiittiseen lausuntoon. Nämä työvoimapolitiittiset lausunnot

eivät ole valituskelpoisia päätöksiä. Vasta Kelan päätöksestä voi valittaa, mutta silloinkin todistustaakka on työttömällä: hänen on kyettävä todistamaan toimineensa moitteettomasti kieltäytyessään tarjotusta työstä. Esimerkiksi työosoituksen juuttumista posttiin voi olla mahdotonta todistaa.

Kelan päätös työttömyysetuuden menettämisestä myös astuu voimaan heti, vaikka siitä olisi valitettu. Kun kyse on jokapäiväisen toimeentulonsa kanssa kamppailevista ihmisistä, valitustien avaama mahdollinen jälkikäteismaksatus kuukausien tai jopa vuosien päästä ei korvaa äkillisestä perustoimeentulon menetyksestä aiheutuneita vaikeuksia. Lisäksi osalle työttömistä valitusoikeus on itsessään teoreettinen, sillä kaikilla ei ole edellytyksiä selviytyä valitusprosessista.

Kiitos työvoimapolitiikan leikkausten, pitkäaikaistyöttömään kontrollitoimet osuvat verraten harvoin. Sen sijaan työttömyyden, opiskelun ja erilaisten sirpaletöiden välillä taiteilevalle uustyöläiselle ne mitä todennäköisimmin ovat tuttuja, sillä alati vaihtuvan työmarkkinastatuksen vuoksi hänen työttömyysturvansa joutuu viranomaisharkintaan usein. Kohtuuttomien päätösten riskiä kasvattaa se, että tällöin kyse on monesti sellaisista ansiotyön ja opiskelun muodoista, joita aikanaan työttömyysturvalainsäädäntöä laadittaessa ei ole osattu huomioida ja joissa viranomaisharkinnan rooli on siten erityisen suuri.

Luottotiedottoman asema

Maksuhäiriömerkintä kuuluttaa, että sen kantaja ei halua tai osaa huolehtia asioistaan yhteiskunnan edellyttämällä tavalla. Peli on kovaa. Vaikka

hurjimpien perintäkulujen aika on jo takana päin, voi pienen velan erääntyminen johtaa maksettavan summan monikertaistumiseen.

Suomessa on yli 370 000 ihmistä, joilla on maksuhäiriömerkintä. Luottotietojen menetys ei koske vain pienituloisia, mutta painottuu selkeästi heihin. Siten myös siihen liittyvän lainsäädännön tosiasialliset vaikutukset kohdistuvat ensisijaisesti pienituloisiin. Monet niistä merkitsevät sen tasoista kontrollia ja oikeudettomuutta, jota ei minkään muun ryhmän kohdalla pidettäisi kohtuullisena. Merkintä seuraa vielä vuosia sen jälkeen, kun viimeinen vekseli on hoidettu.

On ymmärrettävää, että maksuhäiriömerkintäinen ei voi saada asuntolainaa. Kuitenkin myös vuokra-asunnon saaminen voi olla hankalaa. Monet vuokranantajat vaativat todistuksen puhtaista luottotiedoista ja lähes kaikki kotivakuutuksen, jota useimmat vakuutusyhtiöt eivät myönnä luottotiedottomalle edes etukäteismaksulla.⁹⁴ Samoin vaikeuksia voi olla sähkösopimuksen tai puhelin- ja nettiliittymien hankinnassa, vaikka pienellä säätämisellä ne lopulta hoituisivatkin.

Suurin harmi on kuitenkin nettipankkitunnusten menetys. Tunnuksia ei katsota Suomessa sellaiseksi pankkipalveluksi, johon kaikilla kansalaisilla tulisi olla oikeus. Tämän seurauksena pankeilla on varsin kirjava käytäntö siitä, miten tunnuksia myönnetään luottohäiriöisille. Jotkut antavat ne ainakin pitkäaikaisille asiakkailleen, toiset eivät kenellekään, kolmannet mikäli maksuhäiriömerkintoja on vain yksi.

Kyse ei ole vain raha-asoiden hoidosta, sillä Suomessa viranomaisasiointi on rakennettu

pankkien sähköisen tunnistautumisen varaan. Muitakin vaihtoehtoja yleensä toki on, mutta ne ovat kalliita (varmennekortin käyttämiseen tarvitaan lukulaite ja tietokone) tai luottotiedottomalle hankalasti saatavilla (mobiilivarmennetta ei saa prepaid-liittymään).

Vahva sähköinen tunnistautuminen on nykyisin nopein ja helpoin tapa tehdä muuttoilmoitus, asioida työvoimatoimistossa, suunnitella veronsa, hakea lapsilisää tai allekirjoittaa kansalaisaloite. Jopa omien maksuhäiriömerkintöjen tarkastus suositellaan tehtäväksi vahvan sähköisen tunnistautumisen kautta. Kaikkiin näihin palveluihin pääsee myös perinteisempää reittiä, mutta koska ihmisiä halutaan kannustaa verkkoasointiin, ovat muut väylät hitaita ja monimutkaisia.

Ilman pankkitunnuksia on vaikeaa olla veronmaksaja, vanhempi tai kansalainen. Kun puhutaan ihmisten mahdollisuudesta saada koti tai käyttää poliittisia oikeuksiaan, ollaan jo hyvin perustavien asioiden äärellä.

Maksuhäiriömerkintäisten elämää on vaikeutettu viranomaispäätöksillä, mutta nyt merkinnän voi saada myös puhtaasti viranomaisen toiminnasta johtuen. Vuonna 2015 Kela teki linjauksen, että mikäli toimeentulotukiasiakkaalle havaitaan maksetun liikaa Kansaneläkelaitoksen alaista etuutta, hänelle ei tehdä osamaksusuunnitelmaa sen takaisin maksamiseksi. Päätöstään Kela perustelee sillä, että toimeentulotuen on laskettu riittävän vain elinkustannusten minimiin, eikä siitä ole varaa maksaa velkoja.

On totta, että toimeentulotuki riittää hädin tuskin elämiseen. Linjauksen kääntöpuolena kuitenkin

on, että kun toimeentulotukiasiakas ei voi maksaa velkaansa, hän menettää luottotietonsa. Koska luottotietojen menetys kaventaa merkittävästi ihmisen toimintavapautta, osa toimeentulotukiasiakkaista ehkä niistäisi mieluummin aamupuurostaan kuin velan maksusta. Nyt viranomainen kuitenkin päättää heidän puolestaan. Se ei ole ihan reilua, sillä useimpia muiden ihmisten velkoja, esimerkiksi asunovelkaa, on edelleen mahdollista neuvotella uudelleen.

Erityisen kyseenalainen käytäntö on kuitenkin siksi, että kaikki Kelan takaisinperinnät eivät johdu tuen saajan huolimattomuudesta. Syynä voi olla myös tuen saajan kykenemättömyys seurata ohjeita tai viranomaisen oma virhe. Tukijärjestelmät ovat niin monimutkaisia, että niitä eivät täysin hallitse ammattilaisetkaan, saati sitten kansalaiset. Takaisinmaksuohjelman evääminen toimeentulotukiasiakkaalta on sinällään jo rankka toimenpide, mutta vielä kyseenalaisemmaksi sen tekee, jos tästä seuraava luottotietojen menetys johtuu alkujaan viranomaiserehdyksen johdosta tapahtuneesta liikkamaksusta.⁹⁵

Luottotietolain alkuperäisenä tarkoituksena on kannustaa velallisia velvoitteidensa hoitoon ja edistää siivoa yrityskulttuuria.⁹⁶ Maksuhäiriömerkinnän ideana ei siis ole sanktio, saati ihmisten toimintakyvyn lamauttaminen niiltä osin kuin kyse ei ole luottokelpoisuudesta. Koska näin on kuitenkin jo käynyt, on se osoitus siitä, että järjestelmiä suunnittelevat viranomaiset eivät joko tunnista näitä kitkattekijöitä tai eivät välitä niistä.

Maksuhäiriömerkintäisestä on tullut julkisesti huono ihminen, jonka kohdalla kohtuullisen

rajaa voidaan venyttää. Näin siitäkin huolimatta, että maksuhäiriömerkinnän voi saada myös itsensä riippumattomista syistä – esimerkiksi, kun laskut jäävät eteisen lattialle yllättävän sairaalareissun takia, kun Kela huomaa laskeneensa tukesi väärin tai kun lapselle annettu lainatakaus laukeaa huonolla hetkellä.

SYRJINNÄN JÄTTILÄISET

Joskus lainsäädännön ja viranomaistoiminnan syrjintä on niin laajaa, että sitä ei enää voi paikantaa yksittäisiin lakeihin tai käytänteisiin. Ajan, sattuman ja onnettomien päätösten yhteisvaikutuksesta meille on syntynyt kokonaisia julkisen vallan instituutioita, joissa ihmisten erottelu sosioekonomisen statuksen mukaan on kaiken toiminnan perusta.

Tässä luvussa tarkastelen, miten etuoikeutetut ryhmät ehtivät ensimmäisenä jaolle päätettäessä verovarojen käytöstä, ja miten universaalien etuisuuksien rinnalle on kehitetty kilpailevia, varallisuuteen ja työmarkkina-asemaan perustuvia järjestelmiä. Lopuksi pohdin verotusta, jossa tehdyt ratkaisut pitkälti selittävät Suomessa tuloerojen nopeaa kasvua. Koska verojärjestelmä rakentuu kokonaisuudessaan poliittisista valinnoista, on sen kautta selvästi nähtävissä julkisen vallan rooli vaurauden kasaamisessa.

Terveysjärjestelmät

Yhteiskuntaluokkien terveyserot ovat Suomessa edelleen kansainvälisesti vertaillen pieniä. Huolestuttavaa kuitenkin on, että ne kasvavat. Aina-kin 1980-luvulta lähtien on terveyserojen kasvu ollut kiinteässä yhteydessä tuloerojen kasvuun.⁹⁷

Hyvätuloinen elää Suomessakin huomattavasti pienituloista pidempään ja korkeakoulutettu kokee itsensä terveemmäksi kuin matalasti koulutettu.⁹⁸

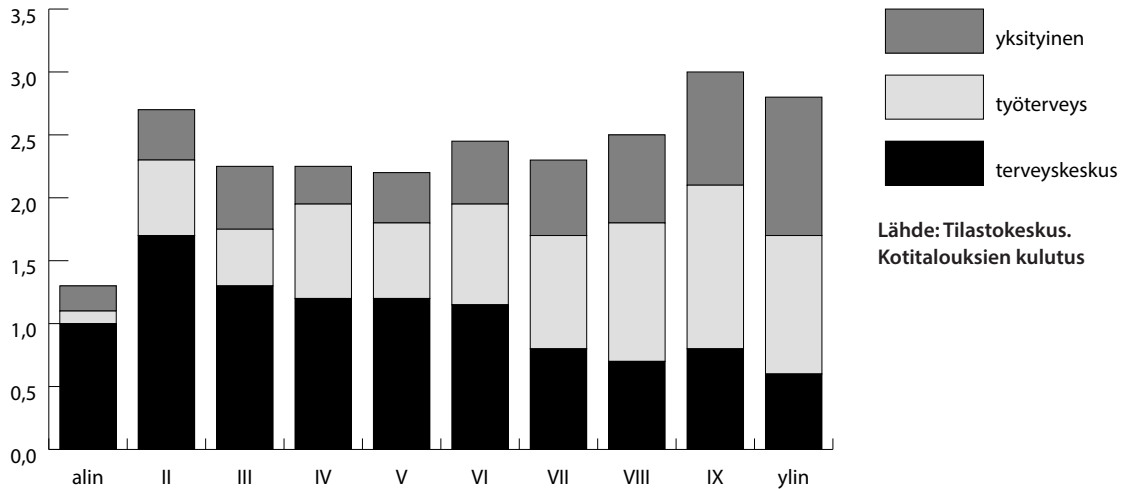
Perinteiseen pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon kuului ajatus yhteisestä, kaikkia palvelevasta kansanterveysjärjestelmästä. Universaalin terveydenhuollon ideana on, että niin kauan kuin rikkaatkin käyttävät palvelua, sille löytyy riittävä rahoitus. Periaate toimii edelleen erikoissairaanhoidossa, jonka palvelut ovat Suomessa laadukkaita, tehokkaita ja lähes koko väestön ulottuvilla.⁹⁹

Sen sijaan avoterveydenhuollon osalta on järjestelmämme OECD-maiden eriarvoisimpia.¹⁰⁰ Suomen jakautuneen palvelurakenteen vuoksi ennaltaehkäisevät terveyspalvelut ovat parhaiten työssäkäyvien korkeakoulutettujen ulottuvilla, ja he myös osaavat näitä parhaiten hyödyntää.

Kolmiportaisessa terveydenhoitomallissa ylimmälle askelmalle pääsevät varakkaat yksityisine terveysvakuutuksineen. Seuraavalla ovat työterveyshuollon piiriin kuuluvat työntekijät. Alimmalle jäävät silpputyöläiset, mikroyrittäjät, pienituloiset, lapset ja vanhukset, jotka turvautuvat kuntien vähitellen rapautettuihin terveyskeskuksiin.¹⁰¹

Tulotaso määrää, miten usein lääkäriin mennään. Itse terveyspalveluun ovat ihmiset pääosin tyytyväisiä myös julkisella puolella, mutta palvelukanavien laatuerot näkyvät niiden saatavuudessa.¹⁰² Lääkäriajan varaaminen terveyskeskuksesta ei ole mikään itsestänselvyyss hoitotakuusta huolimatta. Siten terveysoikeuksien eriarvoistuminen jättää viimeiseksi hoitojonoon ne, jotka hoitoa ensimmäiseksi tarvitsisivat. Oheisesta kuviosta näkyy, miten kunnallisen terveydenhuollon

Kuvio 4: Lääkärikäynnit henkeä kohti kotitalouden tulokymmenmenyksen mukaan vuonna 2012

piirissä lähes kokonaan kuuluva alin tulokymmenys erottuu selkeästi muita harvemmillä lääkärikäynneillä (kuvio 4).

Kuvio myös näyttää, miten julkiset terveyskeskuspalvelut korvautuvat tulojen lisääntyessä ensin työterveyspalveluilla ja sitten kasvavissa määrin yksityisillä terveyspalveluilla. Vaikka erot ovat vähittäisiä, on tulojen ja palvelukanavan valinta selvästi kytköksissä toisiinsa.¹⁰³

Yksityinen terveyssektori on kasvanut nopeasti 2000-luvulla, ja sen palvelujen arvo on noin neljännes terveydenhuollon kokonaistuotoksesta. Suomessa yksityisiksi terveyspalveluiksi nimitetään myös sellaista toimintaa, jossa merkittävä osa kuluista korvataan julkisista varoista. Vaikka yksityisten terveysyritysten nopean kasvun ajatellaan kertovan hyvätuloisten paosta julkisesta terveydenhuollosta 1990-luvun alun lamasta lähtien, samaan aikaan on tapahtunut pienituloisten pako yksityisistä palveluista.¹⁰⁴ Korvausprosentin vähittäinen pienentyminen yhdessä kasvavien tuloerojen kanssa on puolittanut pienituloisten osuuden asiakaskunnassa samalla, kun hyvätuloisten keskuudessa suosio on säilynyt ennallaan.¹⁰⁵

Yksityisten terveyspalvelujen kasvusta vain pieni osa johtuu kuitenkin oman lompakon ja/tai yksityisen vakuutuksen turvin asioivista ihmisistä. Pelkästään yksityisen terveydenhuollon julkisten hankintojen arvo on nimittäin miljardiluokkaa.¹⁰⁶ Palveluja ostetaan täydentämään kunnan omaa terveyskeskustoimintaa sekä julkisen sektorin työterveyspalveluihin. Tähän päälle tulevat tietysti yksityisten työnantajien yksityiseltä sektorilta ostamat mutta julkisesti subventoidut työterveyspalvelut.

Suurin terveysten kasvu onkin 2000-luvulla tapahtunut työterveyshuollon piirissä.¹⁰⁷

Työterveyshuoltolaki velvoittaa työnantajaa järjestämään työntekijöilleen tietyt terveyspalvelut. Niiden tarkoituksena on turvata työskentelyolosuhteita, ehkäistä työperäisiä sairauksia ja tapaturmia sekä ylläpitää työntekijän toimintakykyä. Pakollisten palvelujen laajuus on kuitenkin määritelty laissa väljästi, minkä lisäksi työnantaja voi vapaasti tarjota työntekijöilleen myös minimitasoa laajempaa terveydenhoitoa. Siksi työterveyshuollon kattavuus vaihtelee paljon.

Niiltä osin kuin työterveyspalvelut kuuluvat Kela-korvausten piiriin, on niiden oltava samat työyhteisön kaikille henkilöstöryhmille. Tätä säädöstä on perinteisesti pidetty takeena sille, että työterveyshuollossa ei tapahtuisi merkittävää sosioekonomista hajontaa. Silti juuri näin näyttää käyneen. Aiheesta on hyvin vähän tutkimusta, mutta tutkija Jenni Blomgrenin alustavien tulosten valossa työterveyshuollon käynnit kasvaisivat samaan tahtiin palkan kanssa.¹⁰⁸ (Kuvio 5.)

Siis mitä parempaa palkkaa saat, sitä kattavampaa terveydenhuoltoa saat. Vaikka sen pitäisi mennä juuri toisin päin, katsottiinpa sitten ammattien terveysriskejä tai eri sosioekonomisten ryhmien terveydentilaa.

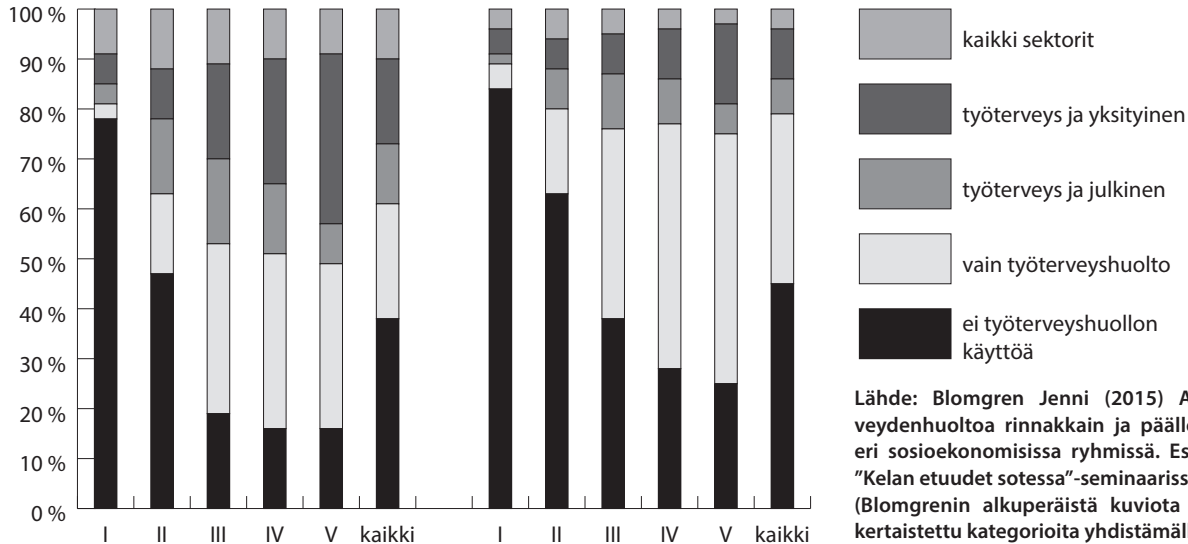
Emme tiedä tarkalleen, kuinka suuri merkitys terveyspalvelujen laadulla ja saatavuudella on terveyseroihin. Arviointia vaikeuttaa se, että köyhät tapaavat yleisesti ottaen olla rikkaita sairampia ja sairaus aiheuttaa köyhyysriskin. Terveyden luokkaeroon vaikuttavat terveysjärjestelmän lisäksi ainakin valikoituminen, ammattien

Kuvio 5: Työterveyshuollon avopalveluiden käyttö tuloviidenneksen mukaan

78

Naiset

Miehet

Lähde: Blomgren Jenni (2015) Avoterveydenhuoltoa rinnakkain ja päällekkäin eri sosioekonomisissa ryhmissä. Esitelmä "Kelan etuudet sotessa"-seminaarissa 1.12. (Blomgrenin alkuperäistä kuviota yksinkertaistettu kategorioita yhdistämällä.)

kuormitustekijät ja erot luokkakulttuurien terveyskäyttäytymisessä.¹⁰⁹

Se kuitenkin tiedetään, että terveyspalvelujen saatavuudella on suora yhteys ihmisten terveyteen ja toimintakykyyn.

Suomalaisesta terveydenhuoltojärjestelmästä tehdyt selvitykset kuvaavat pääsääntöisesti ihmisiä, joilla on kotikuntaoikeuden turvaama pääsy edes jonkinlaisiin terveyspalveluihin. Kolmikanaavaisen terveysjärjestelmän ulkopuolelle jäävät satunnaiset tai paperittomat siirtolaiset, joiden terveydenhuolto on lähinnä vapaaehtoisten varassa pyörivien, varustetasoltaan kehitysmaaklinikkaa muistuttavien vastaanottojen varassa. Esimerkiksi paperiton raskaana oleva nainen ei saa suomalaisesta terveyskeskuksesta muutaman euron hintaista HIV-testiä, vaikka ajoissa aloitetun lääkityksen tiedetään suojaavan vauvaa tehokkaasti tartunnalta.

Hoitoa ei välttämättä saa myöskään yksityiseltä puolelta, sillä useimmat terveysasemat vaativat henkilöllisyyspapereita. Tällä tosin ei ole suurta merkitystä, sillä harvalla paperittomalla olisi yksityislääkäriin varaakaan.

Ansiosidonnaiset tulonsiirrot

Samoin kuin terveydenhuollossa, voidaan suomalaisesta eläketurvasta erottaa kolme erillisjärjestelmää: kansaneläke, työeläke sekä yksityinen eläkesäästäminen tai vakuuttaminen. Kansaneläke rahoitetaan verovaroin ja työeläke pääosin työntekijä- ja työantajamaksuilla. Yksityisen eläkevakuutuksen maksaa eläkkeensaaja itse, kuitenkin niin, että sitä tuetaan verotuksessa.¹¹⁰

Kunkin eläkejärjestelmän sisällä on eroja, jotka perustuvat paitsi suoraan tulotasoon, välillisesti myös muihin luokkamäärittäjiin: kevyttä keskiluokkaista työtä tekevän henkilön työura jatkuu todennäköisesti vanhemmaksi ja takaa siten paremman eläkkeen, josta hän myös pidemmän eliniän ansiosta ehtii nauttia kauemmin. Koulutuksen ja verkostojen ansiosta ylemmissä yhteiskuntaryhmissä työttömyysjaksot ovat harvinaisempia ja lyhyempiä kuin alemmissa. Vakaa palkansaaja-asema tarjoaa anteliaamman sosiaalivakuutuksen kuin pätkätyöläisyys, mutta palkansaajien välilläkin on eroja: siinä missä yksityisten palvelualojen ansioidonnainen päiväraha on keskimäärin noin 50 euroa päivässä, saa Lakimiesten työttömyyskassan jäsen lähes tuplan.¹¹¹

Vaikka käytännössä kaikki suomalaiset saavat elämänsä aikana useita tulonsiirtoja, yleisessä keskustelussa tulonsiirtoja saavan henkilön kasvot ovat pitkäaikaistyöttömän. Huoli ”ilmaisen rahan” passivoivasta vaikutuksesta liittyy pääsääntöisesti toimeentulotukeen tai työttömän peruspäivärahaan ja työmarkkinatukeen. Näille tulonsiirroille on yhteistä, että ne ovat tasoltaan toimeentulominimin tuntumassa ja niihin liittyy vahvoja kontrollimekanismeja.

Myös kotihoidon tuen osalta esiintyy vastaavaa huolipuhetta silloin, kun sen saaja on työväenluokainen ja ehkä yksinhuoltaja. Sen sijaan keskiluokaisen naisen kotiäitiyttä ei nähdä samalla tavalla ongelmallisena. Monelle lasten kotihoito on suorastaan ihanne, kunhan se tapahtuu keskiluokkaisessa, perinteisiä sukupuolirooleja ja yksiavioisuuden normia noudattavassa ydinperheessä.

Taulukko 1: Veronalaiset sosiaalietyudet tuloluokittain

tulot, €/vuosi	sosiaalietyudet keskimäärin €/vuosi
1–4 999	1 752
5 000–9 999	6 115
10 000–14 999	6 990
15 000–19 999	7 754
20 000–24 999	7 704
25 000–34 999	5 999
35 000–54 999	4 695
55 000–74 999	4 491
75 000–99 999	5 322
100 000–149 999	6 714
150 000–299 999	10 141
300 000–	15 201

Lähde: Eduskunnan sisäinen tietopalvelu/ verohallinto (tiedot vuodelta 2014)

Tasoltaan perusturvaa korkeampaan ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan liittyy ajoittain epäilyjä vapaamatkustajuudesta, mutta yleisesti eläkkeet, ansiosidonnainen työttömyysturva ja vanhempainpäivärahat ovat legitiimejä tulonsiirtoja. Niiden nostaminen ei leimaa eikä niihin kohdistu samanlaista kontrollia kuin perusturvaetuuksiin.

Voidaan sanoa, että Suomessa myös sosiaalivaikutus on rakennettu hierarkkisesti: mitä parempi palkka, sitä paremmin maksetaan myös työelämän ulkopuolella viettämästäsi ajasta ja sitä vähemmän kontrolloidaan ja syyllistetään näiden etuuksien hyödyntämisestä. Esimerkiksi työn vastaanottovelvollisuutta ansiosidonnaisen aikana lieventävät ammattisuoja (kolmen ensimmäisen kuukauden ajalta) sekä oikeus kieltäytyä tarjotusta työstä, jossa ansiot jäisivät työttömyysturvan alle.

Ei ole olemassa kelvollista tilastoa siitä, miten tulonsiirrot kanavoituvat eri yhteiskuntaluokkiin. Tiedetään kuitenkin, että toimeentulotuen saajista työntekijätaustaisia on noin neljännes ja alemmaa keskiluokkaa puolitoista prosenttia.¹¹² Veronalaisien sosiaalietuuksien jytyy menee hyvätuloisille. Eri tuloryhmiin kuuluvien keskimääräiset sosiaaliset tulonsiirrot kasvavat lineaarisesti muun tulotason kanssa. Siinä missä alle kymppitonnin tuloilla veronalaiset sosiaalietuudet jäävät muutamaa tonniin, suurituloisimpien porukassa keskiarvo on lähes seitsemänkymmentä tuhatta.¹¹³ (Taulukko 1.)

Yllä oleva taulukko ei kerro koko totuutta, koska siitä puuttuvat verottomat sosiaalietuudet, näistä keskeisimpinä toimeentulotuki, asumistuki ja lapsilisät. Silti se kuvaa hyvin ansiosidonnaisten tulonsiirtojen keskeisyyttä. Veronalaisista

Taulukko 2: Veronalaiset sosiaalietuudet tuloluokittain

Tulot, €/vuosi	jaettu etuusia, €/vuosi	saajien määrä	sosiaalietuudet keskimäärin, €/vuosi
1–4 999	428 970 178	237 966	1 803
5 000–9 999	2 860 507 117	405 335	7 057
10 000–14 999	5 534 608 397	535 554	10 334
15 000–19 999	6 172 491 449	461 705	13 369
20 000–24 999	5 555 444 643	361 233	15 379
25 000–34 999	7 190 600 128	462 558	15 545
35 000–54 999	5 216 677 161	322 404	16 181
55 000–74 999	1 632 541 549	81 752	19 969
75 000–99 999	821 557 377	31 534	26 053
100 000–149 999	584 360 998	17 409	33 567
150 000–299 999	346 626 303	7 745	44 755
300 000–	139 112 669	2 024	68 732

Lähde: Eduskunnan sisäinen tietopalvelu/verohallinto (Tiedot vuodelta 2014)

sosiaalietuksista suurimman ryhmän muodostavat tietysti eläkkeet, mutta ne eivät yksistään selitä suurituloisten etuuspottia – asetelma kertautuu myös laskelmassa, jossa eläkkeitä ei ole mukana (taulukko 2).

Lyhyen aikavälin tarkastelussa pienituloiset ovat odotetusti useammin saamapuolella, kun verrataan kotitalouden maksamia veroja ja sen saamia tulonsiirtoja. Silti myös kaikkein suurituloisimmista löytyy tulonsiirtojärjestelmän nettosaajia ja pienituloisimmista sen nettomaksajia.

Jos tarkastelujaksoa pidennetään, lähes jokainen meistä on jossain vaiheessa elämäänsä kummassakin roolissa.¹¹⁴ Koska ansiosidonnaiset etuudet saatavat olla huomattavasti perusturvaa suurempia ja kasvavat palkkatason myötä, voidaan varmasti sanoa, että yhtä lailla merkittävä osa tulonsiirroista kulkee elämänkaaren eri vaiheiden kuin eri yhteiskuntaluokkien välillä, siis luokkien sisällä. Tämä heijastuu myös järjestelmän uskottavuuteen: luottamus omaa vanhuuden turvaa ja eläkejärjestelmän yleistä oikeudenmukaisuutta kohtaan on vankinta hyvätuloisten ja korkeasti koulutettujen keskuudessa. Skeptisimpiä ovat matalasti koulutetut köyhät.¹¹⁵

Kun siis katsotaan, missä rahavirrat liikkuvat, ei löydy perustetta julkiselle moraalipuheelle perusturvan passivoivasta vaikutuksesta. Huomattavasti suurempia summia, huomattavasti kevyemmällä kontrollilla jaetaan verovarosta työväenluokan paremmin ansaitsevalle osalle. Vielä enemmän saa keskiluokka. Jos joku todella uskoo vastikkeetoman rahan syrjäyttävän ja passivoivan, miksi 500 euron perusturva toimisi niin, mutta ei 1 500 tai

3 000 euron ansiosidonnainen? Erityisen heikko ansiosidonnaisten etuuksien oikeutus on perhevapaiden kohdalla. Yhteiskunnalta on kaukonäköistä tukea lapsiperheitä, mutta ei ole perusteita sille, miksi samasta kotityöstä maksetaan toisille moninkertaisesti.

Sosiaalipolitiikassa universalismilla tarkoitetaan yleensä etuutta tai palvelua, johon kaikilla on yhtäläinen oikeus ja joka rahoitetaan pääosin verovaroin. Suomen nykyinen tulonsiirtojärjestelmä on verraten kaukana tästä ihanteesta, sillä sitä haastaa sekä (erityisesti pienituloisiin kohdistuva) sosiaaliturvan vastikkeellisuus että ansiosidonnaisten etuusjärjestelmien keskeinen rooli. Valtaosa sosiaalimenoista kuluu näihin ansiosidonnaisiin tulonsiirtoihin.

Perusteluksi ansiosidonnaiselle tulonsiirtojärjestelmälle ei täysin riitä se, että hyvätuloiset myös maksavat enemmän veroja ja vakuutusmaksuja. Näin todella onkin, mutta vain, kun rahavirtoja tarkastellaan keskiarvojen tasolla – yksilöiden kohdalla ansiosidonnainen tuki ei määrity henkilökohtaisen rahastointijärjestelmän kautta, vaan tulotason.

Niinpä vuoden hyvätuloisessa työssä ollut henkilö voi saada huomattavasti parempaa työttömyysturvaa kuin pienipalkkainen, joka monikymmenvuotisen työuransa aikana on ehtinyt maksaa työttömyysvakuutusmaksuja kaiken kaikkiaan paljon enemmän. Työttömyyskassamaksutkin vaihtelevat: siinä missä 3 500 euroa tienavaan lääkärin työttömyyskassan jäsenmaksu on 23 euroa, maksaa rakennusalan työntekijä samansuuruisista tuloista lähes 300 euroa.¹¹⁶

Sosiaalietuuksien sitominen kuukausiansioihin on luokkaratkaisu. Summa ei yksityisen eläkevaikutuksen tavoin riipu siitä, paljonko järjestelmään olet maksanut, vaan kiinnittyy tietyn tuloryhmän yleiseen maksukykyyn. Vielä kauempana se on periaatteista, joissa tuet määräytyvät tarpeen ja elämäntilanteen mukaan.

Viime vuosina on keskusteltu paljon perustulosta. Perustulolla tarkoitetaan yleensä rahaa, joka osoitetaan kaikille jonkin alueen asukkaille, samansuuruisena ja ilman tarveharkintaa. Toisinaan perustuloon luetaan myös julkiset palvelut, näillä kun on suora yhteys siihen, millaisella summalla ihmisten voidaan olettaa tulevan toimeen. Suomen nykyisistä tulonsiirroista lähimmäksi perustuloa tulee ehkä lapsilisä. Se tosin vaihtelee sisarusten määrän mukaan, muttei ole riippuvainen esimerkiksi vanhempien tulotasosta.

Suomalaiset perustuloehdotukset nojaavat yleensä malliin, jossa paremmin tienaat palauttavat saamansa etuuden korkeampina veroina. Siten suoraa taloudellista hyötyä perustulosta saivat vain pienituloiset, näistä erityisesti opiskelijat sekä ihmiset, jotka eivät selviä nykyisestä sosiaaliturvabyrokratiasta. Kuitenkin myös hyvätuloiset hyötyisivät perustulosta, sillä sen oletetaan lisäävän yhteiskunnallista vakautta ja vähentävän julkisen sektorin hallinnointikustannuksia.

Perimmiltään perustulon ydin on oivalluksessa, että työtä tehdään ja yhteistä vaurautta synnytetään paljon muuallakin kuin virallisessa työelämässä. Ei ole tehtaissa työntekijöitä, ellei joku ensin syötä, pese, hoivaa ja tuudita vauvoista fiksua aikuisia – usein ilman palkkaa. Ei tule yliopistoista

innovaatioita ilman meitä edeltäneiden sukupolvien kieli- ja kulttuuriperintöä. Jos kerran tuotannossa syntyvä vauraus itse asiassa perustuu meidän kaikkien ponnistuksille, on vain loogista jakaa myös hyötyä meidän kaikkien kesken.

Perustulon suuria kysymyksiä kuitenkin on, miten se suhteutuisi ansiosidonnaisiin järjestelmiin. On selvää, että näiden purkamiseen ei löydy poliittista tahtoa, mutta perustulon nostaminen edes ansiosidonnaisten etuuksien keskitasolle tulisi hyvin kalliiksi. Toistaiseksi ehdotetut perustulomallit ovatkin Suomessa olleet lähinnä perusturvan yhdistämismalleja. Sekin olisi ilman muuta askel eteenpäin, mikäli yhdistäminen vähentäisi sosiaaliturvabyrokratiaa ja –kontrollia. Universaaliin sosiaaliturvajärjestelmään siitä kuitenkin on vielä pitkä matka.

Kohti luokkapäiväkotia?

Suomalainen lastenhoitopolitiikka on viime vuosikymmenet perustunut vanhempien vapauteen valita perheen ja lapsen edun mukainen hoitomuoto. Siksi meillä tuetaan lähes kaikkia kuviteltavissa olevia hoitojärjestelyjä. Vaikka osa vanhempainetuksista on ansiosidonnaisia, useimmat hoidon muodot ovat olleet myös verraten yhtäläisesti kaikkien perheiden ulottuvilla.

Loppuvuodesta 2015 eduskunta hyväksyi esityksen, jossa subjektiivinen päivähoito-oikeus rajattiin 20 hoitotuntiin viikossa, mikäli jompikumpi vanhemmista on kotona. Kokopäivähoitopaikan voi kuitenkin säilyttää erillisellä anomuksella, jos siihen on lastensuojelullisia perusteita. Samassa esityksessä hoitoryhmien lakisääteistä maksimikokoa kasvatettiin.

Päätöksellä on jälleen kerran luokkaulottuvuus. Mikäli osa-aikaisen hoidon tarve kasvaa uuden lain myötä merkittävästi, se todennäköisesti johtaa erillisten osapäiväryhmien perustamiseen. Koska vanhempien kotona olemisen syyt (sairaus, työttömyys, usein myös perhevapaa) kytkeytyvät pienituloisuuteen, subjektiivisen päivähoito-oikeuden rajaus kohdistuu suorimmin köyhien perheiden lapsiin ja näistä osapäiväryhmistä tulee leimallisesti köyhien lasten ryhmiä päiväkotien sisälle.

Monessa lapsiperheessä vanhempien työmarkkinastatus saattaa myös vaihdella tiuhaan, viikoittain tai jopa päivittäin. Tällaisissa pätkätyöperheissä lapsen oikeus hoitoon ja sitä kautta myös hoitoryhmä saattavat vaihtua monta kertaa vuodessa. Leikki-ikäisen maailmassa hoitoryhmän vaihtuminen tarkoittaa myös hoito- ja kaverisuhteiden uusimista. Pätkätyövanhempien lapsista tulee pätkätarhalaisia. Heidän on opeteltava ihmissuhteiden hetkellisyyteen, vaikka yleisesti niin kasvatustieteilijät kuin vanhemmatkin pitävät jatkuvuutta tärkeänä.

Entä sitten säännöllisissä työsuhteissa olevien vanhempien perheet, miten heille käy? Lapsen oikeus kokopäivähoitoon säilyy, mutta muutoksen tuoma kontrollibyrokratia ulottuu toki heihinkin. Uuden lain mukaan kaikkien tarhalaisten perheet ovat nimittäin velvollisia informoimaan viranomaisia aina, kun jommankumman perheenjäsenen työmarkkinastatus muuttuu.

Perhe-etuuksilla ja päivähoitojärjestelmällä on tähän saakka haluttu turvata perheille vapaus junaila lasten hoito parhaaksi katsomallaan tavalla. Nyt luottamuksen yli on ajanut huoli palvelujen

ylikäytöstä.¹¹⁷ Kuitenkaan tämä pelko ei perustu mihinkään dokumentoituun tosiseikkaan.

Selvitysten mukaan vanhemmat pyrkivät koh-tuullisiin hoitoaikoihin aina kun mahdollista, ja ylipäänsä Suomessa lapsia hoidetaan kotona pitempään kuin missään muualla länsimaissa.¹¹⁸ Vanhempien sitoutuneisuus kotihoitoon näkyy myös niissä perheissä, joiden päivähoito-oikeutta nyt haluttaisiin rajata. Valtaosa sellaisista lapsista, joiden toinen vanhempi oli kotona, vietti päiväko-dissa alle 30 tuntia viikossa. Milloin päivät venyivät pidemmiksi, oli siihen jokin painava syy, esimer-kiksi perheenjäsenen sairaus.

Me emme vielä tiedä subjektiivisen päivähoito-oikeuden rajauksen ja ryhmäkoon kasvattamisen kaikkia vaikutuksia. Julkisuudessa käydyssä keskus-telussa asiantuntijat ovat tyrmänneet lakiesityksessä arvioidut säästöt ja epäilleet, että malli heikentää päi-väkotien varhaiskasvatustyötä. Myös kunnallisen päi-vähoidon alkuperäisen tehtävän, perheiden lasten-suojelullisen tuen, on arveltu kärsivän muutoksesta.

Voi olla, että aluksi lain suurin merkitys on kui-tenkin kuntien valtionosuuksien pieneneminen. Monet suurimmista kaupungeista ovat nimittäin päättäneet pitää subjektiivisen oikeuden kokopäi-väisenä ainakin toistaiseksi. Vielä useampi kunta on pidättynyt kasvattamasta ryhmäkokoja.

Mikäli muutokset kuitenkin aikaa myöten jal-kautuvat kuntiin, tulevat ne muuttamaan päivähoi-tojärjestelmäämme luokkasidonnaiseen suuntaan. Jatkossa päivähoidon ryhmissä saa lain mukaan olla enimmillään lähes neljäkymmentä lasta. Yksittäi-sen lastentarhanopettajan tehtävänkuvaan voi kuu-lua yli 70 yksilöllisen varhaiskasvatussuunnitelman

laatiminen yhdessä perheiden kanssa. On selvää, että tämä vaikuttaa julkisen päivähoiton laatuun, mikä puolestaan kannustaa varakkaita perheitä yksityisten hoitojärjestelyjen piiriin.

Syntyy jälleen uusi kolmiportainen malli: yksityinen päivähoito eliitille, kokopäiväinen julkinen päivähoito vakaassa työmarkkina-asemassa oleville ja omat osapäiväryhmät tukiriippuvaisten ja silppu-työläisten lapsille.

Verotus

Tärkein syy kansainvälisesti vertaillen huimaan tuloerojen kasvuun Suomessa on verotuksen progression heikentyminen, kun työn verotusta on kevennetty ja pääomatulot muutettu lähes tasaveroksi. Kehitys on tarkoittanut huomattavaa verohuojennusta kaikkein varakkaimmille. Samaan aikaan useimpien pienituloisten ryhmien verotus on tiukentunut tai pysynyt ennallaan.

Ansiotulot ovat lähes ainoa paikka, jossa veroja vielä kerätään Suomessa progressiivisesti – eli niin, että verotettava prosentti kasvaa tulojen kasvaessa. Työtulojen verokevennys on siksi aina askel kohti tasaverotusta, jolloin pienituloiset maksavat suhteessa enemmän veroja kuin aikaisemmin, suurituloiset taas vähemmän.

Viimeisen parinkymmenen vuoden aikana Suomen ainoaan kokonaan progressiiviseen veroon, valtion tuloveroon, on tehty lukuisia kevennyksiä. Sen arvo on laskenut nykyrahassa mitattuna runsaasta kuudesta miljardista vähän yli viiteen miljardiin. Nykyisin progressiivinen verotus onkin jo lähinnä kauneusvirhe tasaprosentteihin perustuvassa verojärjestelmässä.

Työn verotuksen keventämisen yleisin perustelu on työn hinnan laskeminen, joka näkökulmasta riippuen kannustaisi työn tekemiseen tai työntekijöiden palkkaamiseen. Näin saataisiin lisää työpaikkoja ja lisää verotuloja, ja lopulta kaikki siis hyötyisivät. Kun tulovero laskee, voi työnantaja laskea palkkaa niin, että työntekijälle kuitenkin jää kulutettavaksi yhtä paljon rahaa kuin ennenkin. Säästyneet työvoimakustannukset voi sitten investoida lisätyövoiman palkkaamiseen.

Teorian heikkoutena on, että työnantajan ei tietenkään ole pakko palkata ketään, eikä syntyvä säästö edes kannusta siihen, mikäli yrityksen työvoiman määrä on alun perin mitoitettu oikein eikä sen tilauskannassa tapahdu suuria muutoksia. Siten syntyy kiusaus tulouttaa säästyneet eurot osinkoina.

Ansiotuloveron alennuksen toisessa perusteella palkat pysyvät ennallaan, jolloin työntekijälle jää tuloveronalennuksen jälkeen enemmän rahaa käteen. Silloin työntekijä voi kasvattaa kulutustaan ja samalla kansantalouden kokonaiskysyntä lisääntyy, mikä tuo lisää tuloja työnantajille, mikä taas lisää työpaikkoja. Tämä onkin todennäköisempi skenaario työpaikkojen lisääntymisen kannalta. Valitettavasti veroaleilla on kuitenkin taipumus johtaa julkisen sektorin leikkauksiin, joka viime kädessä saattaa vähentää kansalaisten ostovoimaa enemmän kuin veronalennuksista syntyvä hyöty.

Koska hyvinvointivaltio maksaa eikä aina voi vain leikata, on tuloveroalennukset kompensoitu osittain kiristämällä kunnallisverotusta. Sen tuotto on noussut runsaasta kymmenestä miljardista seitsemääntoista miljardiin. Erilaisten vähennysjärjestelmien ansiosta on kunnallisverossakin pieni

progressio, mutta huomattavasti ohuempi kuin valtion tuloverossa. Siten muutos tarkoittaa painopisteen siirtämistä progressiivisesta verotuksesta kohti tasaverotusta.

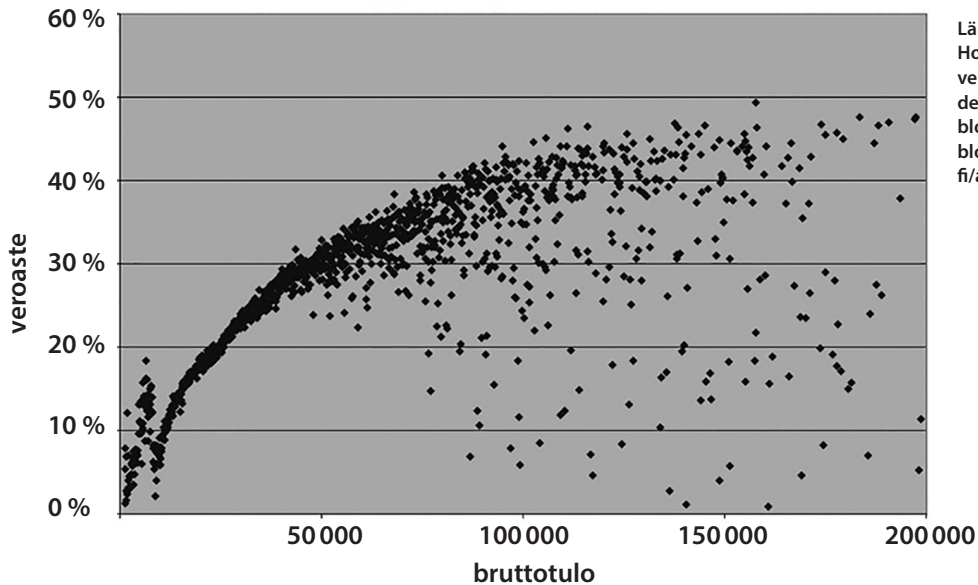
Progressio on vähentynyt myös siksi, että 1990-luvun alussa pääomatulot erotettiin muista tuloista ja siirrettiin tasaverolle. Vuodesta 2012 on suurimpien pääomatulojen veroprosenttia kyllä hieman korotettu, mutta progression paluusta on liioiteltua puhua. Kunnallisverotuksessa pääomatuloja ei huomioida lainkaan.

Käytännössä nämä muutokset ovat johtaneet siihen, että tulojen kokonaisverotus on yläpäästään regressiivistä: tietyn rajan jälkeen kaikista tuloista maksettu veroprosentti pienenee ja kaikkein rikkaimpien osalta verojen maksaminen on pitkälti omantunnon kysymys. Siinä missä pienituloisen ihmisen verotus on tarkoin säädelty, yli sata tuhatta euroa vuodessa ansaitsevien veroprosentti vaihtelee sattumanvaraisesti nollan ja viidenkymmenen välillä.¹¹⁹ (Kuvio 6.)

Samalla verotusjärjestelmä on kokonaisuudessaan monimutkaistunut. Niinpä työttömyysturvalla elävän verotus on nykyisin paljon ankarampaa kuin samansuuruisten palkkatulojen verotus. Ja yksinhuoltajien keskimääräinen veroaste on suurin piirtein sama kuin suurehkoja pääomatuloja saavien, vaikka jälkimmäisillä tulotaso on moninkertainen.

Pääomaan kohdistuvia veronkevennyksiä on tapana perustella kansainvälisellä kilpailulla. Perustelu ontuu, ainakin, jos Suomen luonnollisena verorokkijoukkona pidetään muita EU-maita. Siinä missä erilaisten pääomaan kohdistuvien verojen osuus oli Suomessa 14 prosenttia, kaikkien

Kuvio 6: Keskimääräinen veroaste (painotettuna) 100 euron tuloluokissa 1 000 – 200 000 euroa 2009

Lähde: Hiilamo Heikki & Honkanen Pertti. Tulo-verotuksen tasaisuudesta. Kelan tutkimusblogi 27.1.2012. <http://blogi.kansanelakelaitos.fi/arkisto/904> [4.4.2016]

EU-maiden keskiarvo nousi lähes 21 prosenttiin. Ero on pysynyt samoissa lukemissa koko 2000-luvun ajan.¹²⁰

On totta, että (tasaprosenteilla veloitettavat työnantaja- ja työntekijämaksut huomioiden) työn verotus on Suomessa kansainvälisesti vertaillen raskasta. Sen sijaan pääomia verotetaan keveästi. Sen pitäminen näin matalana on puhtaasti poliittinen valinta.

Oma kysymyksensä on, miten suhtaudutaan niihin tapauksiin, joissa verovelvollinen ei hoida velvoitteitaan tai hoitaa ne vain osittain. Varjotaloudella tarkoitetaan varsinaisen veronkierron lisäksi myös sellaista verokikkailua, jossa rahansiirtojen päättävöitteena on verojen välttely, vaikka lakia ei muodollisesti rikottaisikaan. Usein tällainen aggressiivinen verosuunnittelu hyödyntää eri maiden verojärjestelmien yhteensopimattomuutta.

Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa verovajeesen suhtauduttiin erittäin vakavasti. Harmaan työn lisäksi hallitus lupasi puuttua myös omistamiseen ja sijoitustoimintaan liittyvään verovälttelyyn.

Käytännössä paperin kunnianhimoisista tavoitteista ehtivät kuitenkin edetä vain ne, jotka koskivat ruohonjuuritason yrittäjää ja duunaria. Saatiin rakennusalan veronumero, kotitalouksien työnantajavelvoitteiden hoitoa helpottava palkka.fi-palvelu, kuitenkin tarjoamisvelvollisuus ja kansalaisille suunnattu pimeän työn vastainen kampanja.

Sen sijaan varjotalouden suuriin toimijoihin suunnatut hankkeet jäivät järjestäen pyörimään toimikuntiin ja työryhmämietintöihin. Oikeastaan ainoa suureen rahaan kohdistuva konkreettinen toimenpide on siirtohinnoittelua koskeva

verohallinnon valvontahanke, joka sekin kohtasi sittemmin suuria vaikeuksia valitusoikeuksissa.¹²¹ Jopa olemassa olevia työkaluja, esimerkiksi kahdenvälisiä verotietojen vaihtosopimuksia, käytetään säästeliäästi.

Kaava on tuttu aiemmilta hallituskausilta, eivätkä myöhemmätäkään ole tuoneet muutosta parempaan. Jos verovajetta ryhdytään kitkemään, kohdistuvat toimenpiteet aina harmaan talouden pieniin toimijoihin. Suuriin yrityksiin ja omistajiin Suomi kajoaa vain, jos painetta siihen kohdistuu kansainvälisestä yhteisöstä käsin.

Laitonta on vain sellainen toiminta, joka on laissa kriminalisoitu, eikä Suomesta ole aikoihin löytynyt sellaista hallitusta, joka olisi valmis kriminalisoimaan rikkaiden suosimat verovälttelyn muodot. Harvat suureen rahaan keskittyvät säädöstiukennukset ovat syntyneet kansainvälisestä paineesta, mutta myös tässä kansainvälisessä veronkierron vastaisessa työssä Suomi on profiloitunut pikemmin jarruttajana kuin edelläkävijänä.¹²²

Niin talouden kuin yleisen oikeustajunkin näkökulmasta kansainvälisten terveysyritysten aggressiivinen verosuunnittelu on huomattavasti suurempi ongelma kuin vuokratuolikampaajan kuutamourakka. Suomalaisessa päätöksenteossa varjotalous mielletään kuitenkin edelleen rakennustyömaiden ja ravintoloiden pimeänä keikkatyönä.

LUOKAN MORAALI

Kesällä 2015 sulki Turun kaupunki yleisövessojaan, koska joukko Itä-Euroopan romaneja oli tavattu niistä pesemästä hampaita ja pyykkiä. Se tuntui kovalta päätökseltä, kun ottaa huomioon, mitä kaikkea julkisissa vessoissa noin yleensä puuhataan. Miten ihmeessä hammaspesu voi ylittää sietokynnyksen, jos lattialle virtsaaminen, spontaani yhdyntä tai huumeiden vähittäiskauppa eivät sitä tee?

Kyse on kaaoksen pelosta. Monen mielestä itä-eurooppalaiset kuuluisivat kotimaihinsa tai ainakin jonnekin muualle kuin Suomeen. Kun nämä jo valmiiksi väärässä paikassa olevat ihmiset pyykkäävät julkisessa vessassa, epäjärjestyksen sietokynnys ylittyy. Pyykithän kuuluvat kotitöihin, siis yksityiseen tilaan.

Käsitykset puhtaudesta liittyvät tapaamme jäsentää todellisuutta. Lika on aineen joutumista väärään paikkaan. Kahvi on kupissa nautintoaine, mutta muuttuu liaksi, kun sitä kaatuu lattialle. Hammaspesu julkisessa vessassa liitetään likaan, vaikka se omassa kylpyhuoneessa on puhtautta.

Koska liki on epäjärjestyksiä, se kytetään helposti muihin kaaoksen lähteisiin – rikolliseen tai muuten poikkeavaan käyttäytymiseen sekä ihmisiin, jotka uhmaavat heille varattua lokeroa.

Valitettavasti mekanismi toimii myös toiseen suuntaan, oikeutuksena sille, että yksiä sopii kohdella eri säännöin kuin toisia. Kaikki me olemme kuulleet ”saastaisista naisista”, ”haisevista ryssistä” ja ”likaisista juutalaisista”.¹²³

Lika on myös sosiaalisen erottautumisen väline. Keskiajalla vain rikkailla oli varaa hajusteisiin epämiellyttävien aromien peittämiseksi. Kun modernisaatio sitten toi tuoksudödet tavallisen kansan ulottuville ja vesivessat varakkaisiin koteihin, tuli peseytymisestä leimallinen osa keskiluokkaista elämäntapaa.

Sen sijaan puhtaan veden yltäkylläisyydessä loiskutteleva, miedosti tuoksutettu suomalaisduunari on varsin uusi ilmiö. Vielä maatalousyhteiskunnan aikaan suurin osa väestöstä asui ahtaasti, teki raskasta ruumiillista työtä eikä ollut suihkusta kuullutkaan.

Sata vuotta sitten olivatkin puhtausnormit keskeinen osa nousevan työväenliikkeen ja eliitin välistä jännitettä. Sivistyneistön järkyttyneet kuvaukset köyhien hygienian puutteesta eivät liittyneet ensisijaisesti saippuankulutukseen, vaan valtaan. Pamfleteissa päiviteltiin rahvaan moraalista alennustilaa, josta todisteeksi riitti yksityiskohtainen kuvaus kotien epäsiisteydestä. Hygieniä nähtiin siveellisyyskysymyksenä ja saippua ratkaisuna rappeutuneiksi ja likaisiksi kuvattujen köyhien uhkaan.

Uskon, että monet tässä kirjassa kuvatut epäkohdat ponnistavat samasta juuresta kuin Turun vessojen sulkeminen – kaaoksen pelosta, joka panee poliitikon tai virkamiehen selittämään itselleen parhain päin eriarvoisuutta, jota hän ei muuten hyväksyisi. Ihmisten kadottaminen tällaisten

ryhmäennakkoluulojen taakse edellyttää kuitenkin kulttuurista etäisyyttä ja ulkopuolisen näkökulmaa. Sen mahdollistaa luokkakoulu.

Siinä missä meidän on helppo nähdä oman viiteryhmäme sisällä yksilöllisiä tekoja, muuttuvat ne ulkopuolisten kohdalla ryhmäominaisuuksiksi. Kun kuulen ikäiseni ihmisen kiroilevan bussipysäkillä, ajattelen, että siinäpä vasta pahasuinen rouva. Jos kiroilija onkin teini-ikäinen, näen hänessä todisteen nykyajan nuorten huonosta käytöksestä.

Mitä kauemmaksi yhteiskuntaluokkien elämänpiirit etääntyvät, sitä helpommin tällaisia ennakkoluuloja muodostuu. Kuten tutkija Juho Saari tiivistää:

Jaettaessa yhteiskunta viiteen kerrokseen, huipulla ei ole kokemusta köyhyydestä tai pitkäaikaistyöttömyydestä. Alhaalla taas kaikki ovat näiden kokemusten piirissä. Tästä syntyy sosiaalinen etäisyys. Tutkimusten perusteella tiedetään, että mitä kauempaa köyhää katsot, sitä laiskemmalta se näyttää.¹²⁴

Mitä etäämpänä omasta ryhmästä toisen koetaan olevan, sitä mielikuvituksellisempia ryhmäominaisuuksia häneen voidaan liittää. Ja sitä helpompi näillä (kuvitelluilla tai todellisilla) eroilla on oikeuttaa erilaista kohtelua. Kiusaus siihen on erityisen suuri, jos järjestely tuottaa itselle etuoikeuksia.

Tässä luvussa väitän, että kuvaamani luokkasyrjinnän tärkeä taustatekijä on luokkaerosta kumpuva sosiaalinen etäisyys. Kamppailussa taloudellisista resursseista ovat ryhmäennakkoluulot tehokas ja moneen kertaan koeteltu väline. Niillä

eliitti ja sille uskollinen keskiluokka saavat eriarvoisuuden näyttämään välttämättömyydeltä ja viettelevät järjestelmän tukijoiksi myös sellaisia ihmisiä, jotka eivät siitä hyödy tai sitä kannata.

Luokkaennakkoluuloja esiintyy kaikissa kerroksissa, mutta vain julkista valtaa käyttävien osalta niistä voi tulla syrjiviä viranomaisrakenteita. Siksi vallanpitäjän ennakkoluulo on ongelmallisempi kuin sellaisen, jolla ei valtaa ole.

Holtiton duunari

Kansanedustajana tapaa paljon suomalaista eliittiä, useimmiten ystävällisissä ja korrekteissa merkeissä. Aika ajoin tässä moitteettoman siistissä pinnassa välähtää kuitenkin särö. Pöytäpuheen sivulauseessa pienituloisia nimitetään ”pohjasakaksi” tai pohditaan, onko sosiaaliturvan varassa elävillä ”kompetenssia aitoon ystävyYTEEN”. Joku suree ”kansan kateellisuutta”, jonka vuoksi rikas ei voi avoimesti iloita menestyksestään. ”Heikomppaa ainesta”, joku taisi sen sanoa.¹²⁵

Työtä tehdään liian vähän, koska passivoiva sosiaaliturva kannustaa mieluummin makamaan sohvalla, kuin tekemään töitä kymmenen euron tuntipalkalla. Laiskurit kuppaavat tuet sossusta, joka puolestaan repii eurot valtion sekä kunnan kaapuihin puettuna ja verokarhun avustamana työssäkäyvien selkänahasta.¹²⁶

Nämä kuvaukset eivät ole viattomia. Eliitin asenteilla on väliä, koska se hallitsee lainsäädäntöä, oikeuslaitosta, valtamediaa ja elinkeinoelämää. Sen mielipiteet vaikuttavat siihen, millainen

sosiaaliturva tässä maassa on, missä saa tupakoida, kenen sairaudet hoidetaan tai kuka saa äänensä kuuluviin.

Omaisuus (property) ja kunnollisuus tai soveliaisuus (propriety) ovat aina olleet kytköksissä toisiinsa. Omistamisen ja vaihdon ehtoja onkin tyyppillisesti oikeutettu moraalisilla argumenteilla. Vastaavasti epämoraalisuus on tapana liittää ryhmiin, joiden taloudellisen toiminnan tila poikkeaa omasta.

Suomalaisessa keskustelukulttuurissa luokkakehityksen ja erottelevia viranomaiskäytänteitä perustellaan toistuvasti väitteillä pienituloisten ihmisten haluttomuudesta ja/tai kyvyttömyydestä noudattaa vallitsevia kunnollisuuskäsityksiä. Samalla kun keskiluokkaan liitetään sellaisia ominaisuuksia kuin itsehillintä, järkevyys ja kohtuullisuus, toistuvat työväenluokan kuvauksissa liiallisuus ja tuhlaavaisuus. Työväenluokan väitetty moraalinen rappio on antanut luvan loputtomalle määrälle keskiluokkaisia ammattilaisia kuvailla, määritellä, havainnoida ja kontrolloida niitä, jotka poikkeavat heistä itsestään.

Keskusteluissa toistuu oletus, että köyhä ei kykene sellaiseen elämänhallintaan, joka yleensä liitetään aikuisuuteen: köyhät eivät osaa syödä oikein, suunnitella talouttaan tai huolehtia terveydestään.¹²⁷ Myös lukuisat tutkimukset osoittavat, että matala sosiaalinen asema on yhteydessä lähes kaikkien yhteiskunnallisesti ei-toivottuun terveyskäyttäytymiseen.¹²⁸ Harvemmin sen sijaan näkee tutkimusta siitä, miksi nimenomaan työväenluokkainen terveyskäyttäytyminen synnyttää yhteiskunnallisen ongelman. Kaikkea yhteiskunnallisesti haitallista toimintaa ei nimittäin arvoteta samalla tavoin.

Terveyskontrollia oikeutetaan usein holtittoman terveyskäyttäytymisen kansantaloudellisilla kustannuksilla. On tosiasia, että tupakka tappaa ja että tupakointi on yleisintä työväenluokassa. Tämä ei kuitenkaan vielä selitä, miksi tupakointia vastaan säädetään lakeja ja järjestetään moraalikampanjoita, kun taas satoja tuhansia sängyn pohjalle kaatava työuupumus ei käynnistä vastaavaa touhua.

Myös lihavuus on esimerkki paheesta, jonka kitkemiseksi on valjastettu koko kansakunta. Vaikka huoli lihavuudesta esitetään tavallisesti terveyspuheena, iso osa siitä palautuu lopulta kurinalaisen ruumiin keskiluokkaiseen ihanteeseen.¹²⁹ Puhetta lihavuudesta voidaan verrata vaikkapa alkoholikeskusteluun. Vaikka humalahakuisen juomisen terveydelliset, sosiaaliset ja taloudelliset haitat ovat kiistattomat, ei tämä yhteiskunnan eri kerrostumia yhdistävä pahe ole vuosikymmeniin herättänyt samanlaista huolta kuin työväenluokkainen lihavuus.

Työväenluokkaiseen elämäntapaan liittyy epäterveellisiä käyttäytymismalleja, mutta samalla kun nämä politisoidaan, joku laajempia yhteiskuntaryhmiä tappava toiminta saattaa jäädä politisoimatta. Kaikilla meillä on lukuisia epäterveellisiä tapoja: joku istuu hengenvaarallisen paljon, toinen nukkuu epäsäännöllisesti, kolmas kannaa ja neljännellä menee hygieniasta huolehtiminen överiksi. Vain osa näistä tavoista oikeuttaa viranomaisinterventiot yksilönvapauden piiriin. Tällöin kysymys ei enää ole tutkimustuloksista, vaan valikoivasta kontrollipolitiikasta.

Terveyskontrollin luokkavalikoitumiselle on leimallista, että samalla kun huonojen elämäntapojen

politisoituminen tapahtuu luokkaperustaisesti, siis kulttuurisena ilmiönä, niitä kuitenkin ratkotaan yksilöllisenä terveyskäyttäytymisenä. Sen sijaan, että vaarallisia valintoja tuottavia rakenteita pyritäisiin paikantamaan ja purkamaan, ihmisiä syyllistetään liiasta syömisestä tai painostetaan luopumaan tupakoinnista erilaisten sanktioiden uhallä.

Kun yksilön terveyspaheet mielletään kyvyttömyydeksi tehdä järkeviä elämäntapavalintoja ja huomiota kiinnitetään vain työväenluokalle tyypilliseen käyttäytymiseen, syntyy kuva itsetuhoisuuteen saakka holtittomasta duunarista, jonka kyky rationaaliseen elämänhallintaan on alentunut. Huomaamatta jää, että riskikäyttäytymistä löytyy kaikista yhteiskuntaryhmistä, tai että usein sen taustalla on jokin rationaliteetti, joka avautuu, kun tutustuu valintojen kulttuuriseen kontekstiin.¹³⁰

Huolella työväenluokan moraalista on myös sukupuoli. Siinä missä työväenluokkaisen miehen syntinä nähdään lapsenomainen impulsiivisuus ja kansantaloutta rasittavat terveystottumukset, työväenluokkaisen naisen holtittomuus tiivistyy ennen muuta ulkonäköön ja seksuaalisuuteen, joiden epäillään rikkovan keskiluokkaisia kurinalaisuuden ja kunniallisuuden vaatimuksia.

Läpi historian on työväenluokkaisen naisen seksuaalisuuteen liitetty moraalirappion uhka. Lihavuus, juurikasvu ja laittamattomuus viittaavat huolettomuuteen, joka keskiluokkaisessa tulkintakehyksessä kääntyy itsekontrollin puutteeksi.¹³¹

Keskiluokan ahdistus työväenluokkaisen naisen seksuaalisuudesta kiteytyy prostituoituihin kohdistetussa repressiossa, mutta lähes yhtä ongelmallisena näyttäytyy väärällä tavalla hedelmällinen

yksinhuoltajaäiti. Molemmat kuvataan sekä ulkoisesti että käyttäytymiseltään porvarillisen naisen vastakohtana – he pukeutuvat mauttomasti, meikkaavat suttuisesti, puhuvat kovaan ääneen, harrastavat satunnaisia seksisuhteita, tuhlaavat rahansa ja ovat taipuvaisia kohtuuttomaan päihteiden käyttöön.¹³²

Sukupuolen lisäksi on työväenluokkaan kohdistuvassa puheessa erotettavissa jako (palkka)työssä käyviin ja sitä vältteleviin. Vuosina 2011 ja 2012 käytiin Tampereella keskustelu ”ihmisroskista”. Se sai alkunsa, kun kokoomuslainen apulaispormestari Kristiina Järvelä vaati keskustan siivoamista ”hanuista”, joita hän kutsui myös ”eläviksi roskiksi” ja ”ympäristöhaitaksi”.¹³³

Lausunto herätti laajalti mielipiteenvaihtoa pitkkin kesää ja jälleen elokuussa 2012, jolloin niin ikään kokoomuslainen valtuutettu Antti Hervonen ehdotti ”ihmisroskien” siivoamista keskustasta jollekin saarelle kesän ajaksi. Yksittäiset ihmiset ja järjestöt väittelivät, kenelle julkinen tila kuuluu ja miten ihmisistä saa puhua.¹³⁴ Järjestettiin ”hanupiknik” karnevalistisena kommenttina julkijuopottelun paheksujille.¹³⁵

Ehkä kiinnostavimman puheenvuoron käytti luokka-analyysiä omissakin töissään tehnyt kirjallisuuden tutkija Jussi Ojajarvi, joka kommentoi apulaispormestarin ulostuloa luokkakonfliktina:

Vaikka ei pitäisikään alkoholin julkisesta käyttämisestä, Järvelän kieli on erittäin asiantonta. Käsittämätöntä se ei oikeastaan ole. Se nimittäin kertoo luokkien elämismaailmojen repeämisestä erilleen. Niin erilleen, että

ko. kokoomusvaikuttajan näyttää olevan mahdollonta samastua alempiinsa enää edes sillä tasolla, että pitäisi heitä ihmisinä. Sen sijaan he ovat ”eläviä roskia”.

Mitä ilmeisimmin juuri luokkien elämismaailmojen etääntymisestä juontuu Järvelän retoriikkaan myös se, että Tampereen ”kujat” alkavat näyttää ”pimeiltä” ja kaduilla liikkuvat ”porukat” ”epämääräisiltä”. Järvelällä ei ilmeisesti ole varsinaista kokemusta öisestä ulkona-liikkumisesta, sillä hänen kuvansa Tampereesta ja muista suomalaisista kaupungeista on kuin jonkin rikossarjan dramatisoidusta kaupunkitilasta.

Elämismaailmojen erilaisuutta edustaa myös porvarillisen ”viihtyisän olohuoneen” perspektiivi, josta käsin alempiluokkaiset huvittelutilat näyttävät vähätellen vain ”kaljoitteluluolilta”.¹³⁶

Keskustelun nopea polarisoituminen kertoo niistä käsityksistä, joita valtaa käyttävällä eliitillä on ihmisistä, jotka sijoittuvat kauaksi omasta kokemuspii-ristä. Tässä huomion kohteeksi joutuivat erityisesti päihdeongelmaiset miehet, joiden koettiin jo olemuksellaan loukkaavan kaupunkilaisten rauhaa – ”kaupunkilainen” määrittyi samalla enemmän käyttäytymisen kuin kotikunnan perusteella. Vääränlainen, pelottava ulkoasu oikeutti määrittelemään jotkut jätteeksi.

Keskustelu ihmisroskista näyttää hieman erilaiselta, kun sitä tarkastellaan kaupungin noudattamaa päihdepolitiikkaa vasten, johon myös Järvelä ja Hervonen ovat vaikuttaneet luottamustehtäviensä kautta.

Suomessa noin kaksi ja puoli tuhatta opiaattiriippuvaista saa korvaushoitoa. Määrä on kasvanut tasaisesti koko 2000-luvun. Se on yleensä ottaen hyvä asia, sillä korvaushoito on monelle päihderiippuvaiselle onnenpotku.

Korvaushoitoa on kuitenkin kahdenlaista. *Kuntoututtavan hoidon* tavoitteena on päihteettömyys ja sen ohjelmiin kuuluu lääkkeiden lisäksi myös vahva psykososiaalinen tuki. On terapiakäyntejä, vertaisryhmiä ja sosiaalityötä. *Haittoja vähentävä hoito* taas toimii karuimmillaan ”tabletti poskeen ja ulos”-periaatteella. Siihen ohjataan ne, joilla ei uskota olevan riittävää kykyä tai motivaatiota päihteettömyyteen. Käyttäjien keskuudessa sitä kutsutaan saattohoitolinjaksi.

Viime vuosina haittoja vähentävä korvaushoito on lisääntynyt nopeasti. Samalla monet kunnat leikkaavat vieroituksen laitospaikkoja ja muuta raskasta päihdekuntoutusta. Tampereellakin tälle toivottomien tapausten linjalle on päätynyt sellaisia, joiden ei pitäisi siellä olla, mutta muutakaan ei ole säästöjen keskellä tarjota.

Joillekin päihderiippuvaisille se sopii hyvin. Kaikki eivät tavoittele päihteettömyyttä. Heille korvauslääkityksen myötä lisääntyvä elämänhallinta voi riittää. Ongelma on kuitenkin se, että koska haittoja vähentävä hoito on huomattavasti kuntouttavaa halvempaa, on kunnilla kiusaus ohjata saattohoitolinjalle sellaisiakin, jotka eivät sinne kuulu: Nuoria. Äitejä. Päihteettömyydestä haaveilevia. Ihmisjätettä, joka on hyvä saada hiljaiseksi ja pois silmistä.

Eliitin kupla

Edellä olen kuvannut, miten eliitin mielikuvissa työväenluokkaan ja sen kulttuuriin liitetään ominaisuuksia, jotka oikeuttavat ja luonnollistavat eriarvoisen kohtelun. Kuvauksissa toistuvat hyllyttömyys, lapsenomaisuus, tyhmyys, laiskuus, vääränlainen spontaanius ja moraalinen rappio.

Kun näihin kuvauksiin liitetään myytti tasaverstaisten mahdollisuuksien yhteiskunnasta, syntyy helposti johtopäätös luokka-aseman määräytymisestä yksilön ominaisuuksien mukaan: kuuluminen työväenluokkaan todistaa jo itsessään huonoista ominaisuuksista, sillä kypsät, ahkerat, kurinalaiset, harkitsevat ja säädylliset ihmiset nousevat tässä logiikassa väistämättä keskiluokkaan.

Työväenluokan kontrollointi on siis välttämätöntä, koska työväenluokan uskotaan koostuvan ihmisistä, joilta puuttuu järjestäytyneen yhteiskunnan edellyttämä aikuinen toimijuus. Liiallisesta vapaudesta seuraisi kaaos. Niiltä osin kuin kyvyttömyys keskiluokkaiseen elämäntapaan voidaan katsoa ihmisen omaksi syyksi (esimerkiksi työttömien tai päihderiippuvaisten kohdalla) on kontrolliin oikeutettua lisätä myös rangaistuselementtejä.

Totta on, että työväenluokkainen näkemys eliitistä ei ole juuri imartelevampi. Työväenluokkaisissa keskusteluissa omaan ryhmään liitetään sellaisia myönteisiä ominaisuuksia kuin arkijärki, kohtuullisuus, ahkeruus ja läheisistä huolehtiminen. Eliitti puolestaan kuvataan ahneeksi, itsekkääksi ja todellisuudesta vieraantuneeksi. Brittitutkimusten mukaan työväenluokka ei liioin pidä keskiluokkaista elämäntapaa perhekeskeisenä,

lojaalina ja vilpittömänä, vaan näkee siinä elitismia, teeskentelyä ja kilpailukeskeisyyttä.¹³⁷

Vaikka nämä näkökulmat harvoin välittyvät mediaan, elävät ne edelleen myös suomalaisessa työväenkulttuurissa. Itse asiassa yhteiskuntaluokkien välinen kuilu näyttää viime vuosina jälleen leventyneen. Suomalaiset mieltävät eliitin ja kansan välisen ristiriidan voimakkaaksi.¹³⁸ Siinä missä yksilölliset arvot korostuvat eliitin keskuudessa, kaipaa kansa enemmänkin turvaa ja kollektiivisuutta.¹³⁹

Eliitin ja työväenluokan ennakkoluulot eivät kuitenkaan ole verrannollisia, sillä vain toisella näistä ryhmistä on valta muuntaa omat käsityksensä yhteiskunnallisiksi suhteiksi. Kyse ei ole pelkästään siitä, mihin yhteiskuntaluokkaan valtaa pitävät kuuluvat, vaan myös siitä, millaisissa prosesseissa päätökset syntyvät. Kenen sana painaa, kuka hallitsee julkista keskustelua ja kenen agendoja toimittajat ovat valmiita välittämään kyseenalaistamatta - harvoin työläisen, vielä harvemmin työttömän.¹⁴⁰

Tämä on luonnollisesti suhteessa myös siihen, miksi työväenluokalla on tapana äänestää huomattavasti eliittiä laiskemmin: julkinen yhteiskunnallinen keskustelu ei sivua työväenluokkaisen kokemuksen kannalta olennaisia teemoja, eikä äänestäminen näyttäydy uskottavana keinona oman aseman parantamiseen.

Ihmisellä on tapana luokitella todellisuutta tehdäkseen sen ymmärrettäväksi. *Sosiaalisen identiteetin teorian* mukaan tämä luokittelu toimii myös ryhmäidentiteettien muodostamisessa.¹⁴¹ Ryhmien välisiä eroja korostetaan ja samalla tiettyyn ryhmään kuuluvien yksilöiden välisiä eroja

vähätellään, jotta yksilöistä saataisiin helpommin havainnoitavia kokonaisuuksia.

Ryhmäidentifikaatio tarkoittaa, että henkilö itse kokee kuuluvansa johonkin ryhmään ja että muut kohtelevat häntä tämän ryhmän jäsenenä. Yhdessä persoonallisten ominaisuuksien kanssa ryhmät määrittävät, kuka minä olen ja miten minun tulee toimia. Jokainen meistä identifioituu samanaikaisesti useampaan lokeroon (esimerkiksi ”naisiin”, ”suomalaisiin” tai ”keskiluokkaan”). Tilanteesta riippuu, mikä näistä nousee kulloinkin keskeiseksi.

Sosiaalisen identiteetin teoria toimii luokkaennakkoluulojen selittäjänä niiltä osin kuin ihmiset identifioituvat yhteiskuntaluokkiin. Oleellista tässä ei ole, nimitetäänkö jaottelua nimenomaan luokaksi – ryhmätunnistautumista tapahtuu, kutsuttiin työväenluokkaa sitten ”duunareiksi”, ”kansaksi” tai ”pienituloisiksi”.

Eliitin kohdalla asia on hieman monimutkaisempi: samaan aikaan kun muut yhteiskuntaryhmät tunnistavat eliitin selkeästi erillisenä ryhmänä (millä nimellä tätä sitten kutsutaankin), se itse identifioituu niin vahvasti keskiluokkaan, että kahdesta erillisestä ryhmästä puhuminen sosiaalisen identiteetin merkityksessä ei ole mahdollista. Ryhmäidentifikaation suuri jakolinja kulkee siten keskiluokan ja työväenluokan välillä.

Kun ryhmät on tunnistettu, on siitä enää pieni askel oman ryhmän asemaa vahvistavaan eroteluun. Ryhmän (ja samalla itsen) arvottaminen tapahtuu vertailemalla omien asemointia muihin. Sosiaalisen identiteetin teorian mukaan ihminen haluaa luontaisesti nähdä itsensä myönteisessä

valossa, mikä tapahtuu korostamalla omien ryhmien myönteisiä ja muiden kielteisiä piirteitä.

Tutkimuksissa on todettu, että pelkkä havainto johonkin ryhmään kuulumisesta riittää tuottamaan diskriminointia oman ryhmän hyväksi, ilman edeltävää kilpailuasetelmaa tai eturistiriitaa. Kyse on siis varsin arkisesta ja normaalista osasta ihmisten ryhmäkäyttäytymistä. Sama mekanismi löytyy kuitenkin lähes kaiken syrjinnän taustalta aina kaasukammioihin saakka. Se ei riitä yksinään selittämään eriarvoisuutta, mutta auttaa osaltaan ymmärtämään niihin johtavia kehityskulkuja.

Stereotyypioiden ongelmat korostuvat silloin, kun jokin ryhmä on alisteinen toiseen nähden. Tällöin hallitsevilla on kiusaus oikeuttaa syrjintä ja resurssien epätasainen jakautuminen (liioitelluilla tai kokonaan kuvitteellisilla) ryhmäominaisuuksilla.

Siten työväenluokkaan liitetty kielteiset mielikuvat ovat ylempien yhteiskuntaluokkien mukavuuksien perusta. Siksi niitä on tarpeen uusintaa jatkuvasti mitä erilaisimmilla areenoilla viihdeteollisuudesta viranomaisen huolipuheeseen. Samalla on tärkeää huolehtia siitä, että sen paremmin työväenluokan vastapuhe kuin mikään neutraali lähestymistapakaan eivät saa liikaa jalansijaa siellä, missä valtaa käytetään.

Politiikan toimintaympäristössä tämä näkyy kahdella tapaa. Ensinnäkin verraten hyvä kuu-kausipalkka ja yhteiskunnallinen asema takaavat, että kansanedustaja kohtaa ympäröivän maailman nimenomaan eliitin edustajana ja tulee sellaisena kohdelluksi. Toiseksi, kansanedustajan muodollinenkin työnkuva rakentuu pitkälti

vuorovaikutuksesta muiden eliitin jäsenten kanssa. Valiokuntien virallisilla seminaarimatkoilla ja asiantuntijakuulemisissa ääneen pääsee lähinnä koulutettu hyvätuloinen eliitti, jota lähellä olevilla tahoilla on myös parhaat resurssit omaehtoiseen poliitikkojen lobbaamiseen.

On selvää, mihin ryhmään poliitikkojen ja korkeiden virkamiesten enemmistö identifioituu, kenen totuus on heille totta.

Aina löytyy niitäkin, jotka tunnistavat syrjinnän mekanismit ja yrittävät taistella niitä vastaan rakentamalla myönteisiä kuvia. Tällainen strategia on helppo löytää kirkon piiristä, mutta aika ajoin sitä näkee myös esimerkiksi vasemmistoeliitissä. Siinä köyhyyttä mustamaalaavan puheen rinnalle asetetaan köyhyyttä glorifioiva puhe. Köyhyys on romanttista ja jaloa, köyhät itse viattomia uhreja. He ovat nöyriä ja perivät maan.

Samankaltainen jako on havaittavissa puhuttaessa työttömistä. Varsin usein työttömät kuvataan elätteinä, joiden elämä on liian mukavaa ja helppoa. Tämän puhetavan haastajana näkee toisaalta tekstejä, joissa kiistetään kielteisiä väitteitä ja vakuutetaan työttömien noudattavan vallitsevia moraalikäsityksiä.¹⁴² Pahan työttömän sijalle asetetaan köyhä ja huono-osainen uhri-työtön. Myönteistä puhetta työttömistä on sen sijaan hyvin vähän.¹⁴³

Keskiluokkaisen kirkon kielessä köyhät ovat kuitenkin aina ”he”, eivät koskaan ”me”, jopa yhteiskunnallisesti valvutuneiden pappien puheissa.¹⁴⁴ Köyhä on tärkeä myyttinen hahmo, mutta tämän omaa ääntä ja kokemusta ei saarnastuolista tai seurakuntalehtien palstoilta juuri kuule. Köyhät on rakastettu marginaaliin, josta joku sitten aika ajoin

poimitaan kiillottamaan radikaalipapin, sankaritoimittajan tai humanin politiikan sädekehää.

Sosiaalisten identiteettien teorian mukaan alisteinen ja leimattu ryhmä voi taistella vastaan kiistämällä siihen liitetyt kielteiset stereotypiat. Milloin tämä ei ole mahdollista (kun keskusteluavaruuteen ei kerta kaikkiaan mahdu myönteistä toimijuutta) voivat yksilöt vaihtoehtoisesti irtaantua epäedullisesta asemasta hyppäämällä toiseen ryhmään. Mitä avoimempi ja tasa-arvoisempi yhteiskunta, sitä helpompi ihmisten on liikkua esimerkiksi luokasta toiseen.

Eräänlaisena luokkahypyn kevytversiona voidaan nähdä strategia, jossa työväenluokkainen henkilö omaksuu (tai esittää omaksuneensa) keskiluokaisen moraalikoodiston välttääkseen syrjintää. Tällöin ei edes yritetä kiistää, etteivätkö työttömät noin yleensä olisi tyhmiä ja laiskoja, mutta samalla korostetaan omaa poikkeavuutta.

Nimenomaan kirkolla on ollut historian kuluessa merkittävä rooli siinä, miten työväenluokkaiset ihmiset ovat saaneet kertoa omasta elämästään. Pääsy sosiaaliavun piiriin edellytti oikeanlaista, pitkälti pyhimystarinoiden kaavaa mukailevaa katumisen kertomusta. Kun seurakuntien hyväntekeväisyys sitten vähitellen siirtyi julkisen sektorin sosiaaliturvaksi, hyvän köyhän parannustarina muutti mukana.

Vaikka sosiaaliturvan pitäisi nykyisin perustua objektiivisiin kriteereihin, edelleen ainakin sosiaaliturvaa saavien ihmisten keskuudessa elää vahva käsitys siitä, että myönteisen päätöksen saaminen riippuu kyvystä esittää elämäntilanteensa oikein. Käsitystä tukee esimerkiksi tutkimustulos, jonka

mukaan lasten huostaanottoprosessissa tärkeässä roolissa on perheen kunnollisuuden arviointi – kunnollisuus määrittyi työn, koulutuksen ja raittiuden kautta, mutta oleellista oli myös se, että vanhemmat osoittivat oikeanlaista yhteistyökykyisyyttä. Tällaisilla perheen normatiivisilla arvioilla saattoi olla päätöksessä suurempi rooli kuin kodissa esiintyneellä väkivallalla.¹⁴⁵

Luokan vaihtaminen tai itsensä esittäminen oman viiteryhmänsä poikkeuksena ovat yksilöllisiä vastauksia luokkaennakkoluuloihin. Ne saattavat suojata yksilöä luokkasyrjinnältä, mutta eivät hävitä itse syrjintää. Rakenteellisella tasolla kielteisiin ryhmästereotypioihin perustuvan eriarvoisuuden purkautuminen edellyttää pitkää ja sitkeää kamppailua. Se alkaa valtasuhteiden tunnistamisesta ja niitä tukevien ajattelumallien purkamisesta.

Sosiaalisen identiteetin teoria auttaa ymmärtämään syrjivien rakenteiden syntyä ja sitä, miten ihmiset suostutellaan hyväksymään ne. Yhteiskuntaryhmien väliset valtasuhteet ovat kuitenkin aina myös taloudellisia suhteita. Kun ryhmästereotypioita käytetään eriarvoisen kohtelun oikeuttamiseen, taustalta löytyy yhden yhteiskuntaryhmän pyrkimys suojata etuoikeutettua pääsyään materiaaliin resursseihin. Siten näiden stereotyyppien purkaminen on sidoksissa taloudellisten valtasuhteiden murrokseen.

MITEN MEIDÄN KÄY?

Puolet suomalaisista ei luota yhteiskunnan kykyyn huolehtia niistä, joiden omat voimat eivät riitä.¹⁴⁶ Nämä epäuskoiset ovat voittopuolisesti työväenluokkaa. Mitä pienemmät tulot, sitä hauraampi on luottamus yhteiskunnan tukiverkkoihin. Eikä se johdu siitä, että nämä ihmiset eivät tietäisi tai ymmärtäisi. He tietävät oikein hyvin ja mitä todennäköisimmin ovat jopa saaneet omakohtaisesti tutustua viranomaisjärjestelmiin – mutta työväenluokkaisen asemasta käsin.

Työelämästä syrjäytyminen, sosioekonomiset terveyserot, tuloerot ja suhteellinen köyhyys ovat tällä vuosituhannella joko kasvaneet tai pysyneet korkealla tasolla. Köyhyys myös periytyy aikaisempaa vahvemmin, mikä kertoo mahdollisuuksien tasa-arvon heikentymisestä.¹⁴⁷

Vaikka pohjoismainen hyvinvointivaltio on edelleen tasa-arvon supervalta verrattuna lähes mihin tahansa muuhun maailman aikaan ja paikkaan, se on silti luokkayhteiskunta. Turvaverkot kyllä kantavat, mutta eivät aina kaikkia, ja joka tapauksessa yksiä tukevammin kuin toisia. Lainsäädäntö kyllä edistää yhdenvertaisuutta, mutta myös suojaa joidenkin etuoikeuksia. Läpi mahdollistavaksi tarkoitettujen viranomaisjärjestelmien kulkee

kurin ja kontrollin piikkilanka, johon törmää vain työväenluokkainen.

Luokkien sisälläkin on toki eroja. Eläkeikää lähestyvä paperityöläinen kohtaa varsin erilaisen Suomen kuin kuntouttavaan työtoimintaan ohjattu koulupudokas. Luokka-asema koostuu monista osatekijöistä, ja samanaikaisesti luokan kanssa yksilön liikkumatilaa ja resursseja määrittelevät myös monet muut sosiaaliset hierarkiat. Erojen moninaisuus ei kuitenkaan tarkoita, että erot olisivat palautettavissa yksilöllisiin ominaisuuksiin, että mitään rakenteellisia jakoja ei olisi olemassa.

Syrjintäkeskustelu on silti luokille sokea. Varallisuudesta johtuva eriarvoisuus mielletään samalla tavoin itsestäänselvyydeksi kuin aikoinaan sukupuolten erot. Keskittyminen yksilöihin ja näiden moraaliseen arvottamiseen vie huomion pois vallan ja vaurauden epätasaisesta jakautumisesta, jonka luokkarakenne tekee mahdolliseksi.

Koskaan ei ihmisten yhdenvertaisuus ole toteutunut niin hyvin, että sen eteen ei enää tarvitsisi tehdä työtä. Hetken Suomi taisi ajatella niin, ja päästi otteen lipeämään. Sen seurauksena me nyt valumme vähitellen kohti järjestelmää, jossa valtion ensisijaisena tehtävänä on ylläpitää luokkajakoa, ei purkaa sitä. Se on tämän kirjan pääviesti.

Luokat eivät kuitenkaan ole ainoa asia, joka parhaillaan muuttuu. Ei, liikkeessä on koko talousjärjestelmä, jolle luokat aikanaan muodostuivat. Sitä haastaa digitalisaatio, jonka maailmassa tuotteen monistaa miljoonalle siinä kuin yhdellekin. Sen perustuksissa ryskii ympäristökriisi, kaataen energiyhtiöitä, jotka vielä hetki sitten olivat valtioita vahvempia. 3D-tulostus ja pienvoimalateknologia

tönivät modernin yhteiskunnan keskitettyä tavara- ja energiatuotantoa. Suomalaisia hämmentää myös siirtolaisuuden uusi suunta – että tänne tullaan eikä lähdetä.

Työmarkkinatkin elävät. Vakituisen kokoaikatyön sijaan yhä useamman tulot kertyvät useasta eri lähteestä: on palkkatyöpätkää, urakkakeikkaa, osapäiväryttäjäjyyttä ja sosiaalitukia sekaisin. Epävarmuus on johtanut kierrätyksen, tuunauksen, talkoiden ja perhesuhteiden renessanssiin. Kun ei ensi kuun tuloista tiedä, ihmiset alkavat arvostaa vaihtoehtoisia ansaintatapoja sekä elämäntapaa, jossa tarvittaessa pärjää pienemmälläkin rahalla. Jakamistalous ja alustatalous mahdollistavat uutta epäammattillista liiketoimintaa, jossa olemassa olevien resurssien tehokäytöllä voi täydentää muita tulolähteitä. Ne myös tuottavat kansallisia rajoja ylittävää mikrotason taloudellista toimintaa tavoilla, jotka eivät ennen digitalisaatiota olleet tavallisten ihmisten ulottuvilla.

Tähän saakka on suunta ollut itseisarvoisesta työstä ansiotyöhön, epävirallisesta viralliseen. Jos palkkatyö ei enää tarjoakaan parempaa elämää, tai sitä riittää yhä harvemmalle, voi suunta kuitenkin kääntyä. Luokat ovat leimallisesti modernin palkkatyöyhteiskunnan jako. Mitä sitten tapahtuu, jos palkkatyö alkaa marginalisoitua?

Yhteiskunnallinen muutos on se paikka, jossa vallanpitäjät todennäköisimmin vaihtuvat ja jokin uusi yhteiskuntaryhmä voi nousta mukaan ohjaamaan muutoksen suuntaa. Läheskään aina ei näin käy, mutta vallan uudelleenjaon potentiaali on väistämättä murroksessa läsnä. Siksi muutos kiristää yhteiskuntaryhmittymien välejä: hallitseva

eliitti haluaa turvata uudessa järjestyksessä vanhan asemansa, jota yksi tai useampi nouseva ryhmä kyseenalaistaa.

Toistaiseksi näyttää siltä, että muualla rakenteissa tapahtuva liike on pikemminkin jähmettänyt kuin uudistanut suomalaista luokkarakennetta. Tämä näkyy esimerkiksi niissä mekanismeissa, jotka hillitsevät sosiaalista liikkuvuutta – koulujen piilo-opetussuunnitelmat ohjaavat edelleen lapsia vanhempiensa sosiaaliluokkaan ja perhetaustan merkitys työelämään rekrytoitumisessa on ilmeisesti jopa voimistunut.¹⁴⁸ Muutoksen tuomia riskejä yritetään hallita painostamalla ihmisiä tukeutumaan aikansa eläneisiin järjestelmiin, ja yhteiskunnallisia ristiriitoja hillitä vaikenemalla niistä.

Halusimme tai emme, olemme kuitenkin uuden elämäntavan kynnyksellä. Murrosaikojen hienous on siinä, että kun vanha lumous on särkynyt mutta uusi vasta muotoutumassa, hetken verran on kaikki mahdollista.

Tänä päivänä lähes kaikki suomalaiset allekirjoittavat syrjimättömyyden ja tasavertaisuuden ihanteet. Miksi ei tälle perustalle voisi syntyä liikettä aidosti tasa-arvoisemman yhteiskunnan puolesta? Sellaisen, jossa laki ja oikeudet eivät katso luokka-asemaasi.

Jopa sellaisen, jossa luokkia ei enää ole.

KIRJALLISUUS

- Aaltio Elina (2014) Työllisyyspalvelujen toimintakykymittarin pilotointi. Työllisyyspalvelujen vaikuttavuus -projektin väliraportti. Kuntaliitto, Helsinki. <https://portti.eduskunta.fi/fi/Kuntaliitto/media/tiedotteet/2014/06/tyokykymittari/,DanaInfo=.awxyCoztui2Jyq6+Raportti%20toimintakykymittarin%20pilotoinnista.pdf> [6.7.2016]
- Aaltonen Sanna (2008) Itseluottamusta, varovaisuutta ja vaaraa. Teoksessa Tolonen Tarja (toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Vastapaino, Tampere.
- Aborttilakikomitean mietintö (1969) Komiteamietintö 1968: A 11, Helsinki.
- Ainola Olli (2016) Suomen pankin kultapossukerhopurnaa etujensa tuunauksesta – eläkeiän nosto kismittää. *Iltalehti* 16.8. http://www.iltalehti.fi/uutiset/2016081522131204_uu.shtml [17.8.2016]
- Airio Ilpo & Niemelä Mikko (2009) Perhetaustan yhteys aikuisiän köyhyyteen Suomessa 1995–2005. *Sosiologia* 1/2009.
- Aittomäki Akseli et al. (2014) Household income and health problems during a period of labour-market change and widening income inequalities – A study among the Finnish population between 1987 and 2007. *Social Science & Medicine*, vol. 100.

- Blom Raimo, Kankainen Toni & Melin Harri (2012) Jakaantunut Suomi. Raportti ISSP 2009 aineistosta. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 10. http://www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/julkaisusarja/FSDjs10_eriarvoisuus.pdf [8.7.2016]
- Blomberg Helena et al. (2010) Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyyden syistä Pohjoismaissa. Yhteiskuntapolitiikka 75 6/2010. www.stakes.fi/yp/2010/6/blomberg.pdf [7.6.2014]
- Blomgren Jenni (2015) Avoterveydenhuoltoa rinnakkain ja päällekkäin eri sosioekonomisissa ryhmissä. Esitelmä ”Kelan etuudet sotessa”-seminaarissa 1.12. <http://www.slideshare.net/kelantutkimus/jenni-blomgren-avoterveydenhuoltoa-rinnakkain-ja-pllekin-eri-sosioekonomisissa-ryhmiss-tarkastelussa-oulu> [31.5.2016]
- Busk Henna (2015) Kannustavatko työttömyysturvaetuuden sanktiot työllistymään? Työpoliittinen aikakauskirja 2.
- Böckerman Petri & Vainiomäki Jari (2012) Stature and life-time labor market outcomes: Accounting for unobserved differences. Palkansaajien tutkimuslaitos. <http://ftp.iza.org/dp7424.pdf> [7.6.2016]
- Eläketurvakeskus (2006) Yksityisen sektorin työeläkeuudistus: keskeiset muutokset ja arviointia niiden vaikutuksista. http://www.etk.fi/wp-content/uploads/yksityisen_sektorin_työeläkeuudistus_keskeiset_muutokset_ja_arviointia_niiden_vaiikutuksista.pdf [21.5.2016]
- EPSI Rating (2014) Julkisten ja yksityisten terveyspalveluiden ero kasvaa entuudestaan. <http://www.epressi.com/tiedotteet/talous/julkisten-ja-yksityisten-terveyspalveluiden-ero-kasvaa-entuudestaan.html> [14.6.2016]

- Erola Jani (2010a) Luokkarakenne ja luokkiin samaistuminen Suomessa. Teoksessa Jani Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Erola Jani (2010b) Yhteiskuntaluokat, tulot ja lasten määrä. Teoksessa Jani Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Eskanen Jukka (2016) Professori Juho Saari: ”Mitä kauempaa köyhää katsot, sitä laiskemmalta se näyttää.” Yle 17.3. http://yle.fi/uutiset/professori_juho_saari_mita_kauempaa_koyhaa_katsot_sita_laiskemmalta_se_nayttaa/8750908 [8.5.2016]
- Eskelinen Niko & Kiilunen Jaakko (2014) Employment, Social Affairs and Inclusion. European Minimum Income Network -maaraportti. Suomi. EAPN-FIN 10/2014.
- http://www.eapn.fi/wp-content/uploads/2014/12/EMIN-Finland-2014-Final_FI_Web.pdf [7.6.2014]
- Fellner Jamie (2014) Race and Drugs. Teoksessa Bucerius Sandra M. & Tonry Michael (toim.) *The Oxford Handbook of Ethnicity, Crime, and Immigration*. Oxford University Press.
- Förbom Jussi (2014) *Väki, valta ja virasto. Maahanmuuttovirasto ja suomalainen turvapaikkapolitiikka*. Into kustannus Oy, Helsinki.
- Haavisto Ilkka (2014) Neljäs Suomi. EVAn arvo- ja asennetutkimus 2014. EVA, Helsinki. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2014/03/Neljas-Suomi.pdf> [6.7.2016]
- Haavisto Ilkka (2016) Palautetta päättäjille. Suomalaiset ovat havahtuneet talouskasvun tärkeyteen; eliitille moitteita saamattomuudesta. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2016/03/>

Palautetta_päättäjille_ss11-38_EVA_Arvo-jajassenne_2016_Sovinnon_eväät.pdf [6.7.2016]

Halmetoja Antti (2016) Universalismi sosiaalipoliitiikan ideaalina. Teoksessa Halmetoja Antti et al. (toim.) *Sosiaalipoliitiikan lumo*. Tampere University Press, Tampere.

Harjunen Hannele (2012) Lihavuus yhteiskunnallisena kysymyksenä. http://www.academia.edu/9704977/Lihavuus_yhteiskunnallisena_kysymyksen%C3%A4_Fatness_as_a_socio-political_question_ [27.5.2016]

Hietikko Tuija (2003) Lapsenmurharikokset valtiopäiväkeskustelussa Suomessa 1907–1970. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/90722/gradu00208.pdf?sequence=1> [28.12.2015]

Hiilamo Heikki & Honkanen Pertti (2012) Tuloverotuksen tasaisuudesta. Kelan tutkimusblogi 27.1. <http://blogi.kansanelakelaitos.fi/arkisto/904> [4.4.2016]

Hiitola Johanna (2015) *Hallittu vanhemmuus. Sukupuoli, luokka ja etnisyys huostaanottoasiakirjoissa*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto, Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/96664/978-951-44-9721-6p.pdf?sequence=1> [16.5.2016]

Hirvonen Ari (2011) Kerjääminen perusoikeuksien näkökulmasta. Haaste 3. <http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste32011/kerjaaminenperusoikeuksiennakokulmasta.html> [31.5.2016]

Honkanen Pertti (2013) Tulottomat kotitaloudet-esitys Sosiaali- ja terveysturvapäivillä 14.8.2013. <http://www.kela.fi/>

documents/10180/0/Tulottomat+kotitaloudet/
f631a1a0-da0a-4028-8097-7245e6261bfe
[14.6.2016]

Honkanen Pertti (2016) Sähköpostiviesti Anna
Kontulalle 5.7.

Hämäläinen Kari et al. (2005) 1990-luvun maa-
hanmuuttajien työllisyys, tuloverot ja tulonsiir-
rot. Työpoliittinen tutkimus 265. Työministeriö,
Helsinki.

Hämäläinen Kari, Tuomala Juha & Ylikännö Minna
(2009) Työmarkkinatuen aktivoinnin vaikutuk-
set. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 7.

Hämäläinen Kari (2013) Aktivointipolitiikan
talouspoliittiset tavoitteet, tulokset ja merkitys
yhteiskunnassa. Teoksessa Karjalainen Vappu
& Keskitalo Esla (toim.) *Kaikki työuralle! Työt-
tömien aktivointipolitiikkaa Suomessa*. Terve-
den- ja hyvinvoinnin laitos. [http://www.julkari.
fi/bitstream/handle/10024/104433/URN_
ISBN_978-952-245-888-9.pdf?sequence=1](http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104433/URN_ISBN_978-952-245-888-9.pdf?sequence=1)
[6.7.2016]

Härkönen Juho & Räsänen Pekka (2008) Liikaliha-
vuus, työttömyys ja ansiotaso. Työelämäntutki-
mus 6(1). [http://pro.tsv.fi/tetu/tt/Tt15_verkko-
versio.pdf](http://pro.tsv.fi/tetu/tt/Tt15_verkko-versio.pdf) [22.6.2016]

IROResearch Oy (2016) Tuhat suomalaista -kyse-
lyn tulokset. [http://www.tela.fi/instancedata/
prime_product_julkaisu/tela/embeds/telawww-
structure/19735_IRO_Tuhat_suomalaista_-
kysely_toukokuu_2016.pdf](http://www.tela.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/tela/embeds/telawww-structure/19735_IRO_Tuhat_suomalaista_-kysely_toukokuu_2016.pdf) [14.7.2016]

Jasinskaja-Lahti Inga et al. (2002) *Rasismi ja syr-
jintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia*.
Gaudeamus, Helsinki.

Jokinen Ari (2016) Sähköpostivastaus Taneli Hämä-
läiselle 22.6.

- Järvinen Katriina & Kolbe Laura (2007) *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa. Nyksukupolven kokemuksia tasa-arvosta*. Kirjapaja, Helsinki.
- Kahma Nina & Takala Mervi (2012) Luottamus eläketurvaan. Eläketurvakeskuksen raportteja 1. <http://www.etk.fi/wp-content/uploads/2015/10/luottamus%20el%C3%A4keturvaan%20nettiin.pdf> [21.5.2016]
- Kajantie Mira (2014) Lääkäripalvelujen käyttö jakaa väestöä. Hyvinvointikatsaus 4. http://tilastokeskus.fi/artikkelit/2014/art_2014-12-08_002.html [22.5.2016]
- Kannala Kari (2015) Laiskuus tulee Tampereelle kalliiksi. Pääkirjoitus. Tamperelainen 9.12. <http://www.tamperelainen.fi/blogi/345069-laiskuus-tulee-tampereelle-kalliiksi> [25.1.2015]
- Kansallinen ihmiskaupparaportoiija (2014) Kertomus 2014. Vähemmistövaltuutettu julkaisusarja 16. http://www.syrjinta.fi/documents/10181/10854/55526_ihmiskaupparaportti_2014_fin_web.pdf/20fe062b-64c0-4e31-82e1-30cc3ef9392e [7.6.2016]
- Karkulehto Sanna et al. (2012) Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. Naistutkimus 4.
- Katainen Anu (2011) Tupakka, luokka ja terveyskäyttäytymisen ongelma. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:2. Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos.
- Keinänen Kukka & Kokkonen Veera (2010) Luokanopettajaopiskelijoiden kotitausta ja ammatinvalinnan syyt. Kulttuurisen pääoman yhteys ammatinvalintamotiiveihin ja ammattimielikuviiin. Pro gradu -tutkielma. Opettajankoulutuslaitos, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/>

bitstream/handle/123456789/24559/URN_
NBN_fi_jyu-201006302196.pdf?sequence=5
[21.5.2016]

Kivinen Markku (2987) Parempien piirien ihmisiä.
Tutkijaliiton julkaisusarja 46.

Klavus Jan (2010) Suomalaisten terveys, terveys-
palvelujen käyttö ja kokemukset palveluista.
Teoksessa Vaarama Marja, Moisio Pasi & Kar-
vonen Sakari (toim.) *Suomalaisten hyvin-
vointi 2010*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
[https://www.thl.fi/documents/10531/103429/
Teema%202010%2011.pdf](https://www.thl.fi/documents/10531/103429/Teema%202010%2011.pdf) [2.4.2016]

Kontula Anna (2008) *Punainen eksodus. Tutkimus
seksityöstä Suomessa*. Like, Helsinki.

Kontula Anna (2010) *Näkymätön kylä. Siirtotyöläis-
ten asemasta Suomessa*. Into, Helsinki.

Kontula Anna & Kyllönen Sanna (2013) *Subjektii-
sen päivähoidon oikeuden rajaamisen vaikutuksia*.
Vasemmistofoorumi ry, Helsinki.

Kontula Anna & Hämäläinen Taneli (2014) Varjo-
talous. Suomenkin asia. Vasemmistofoorumi ry,
Helsinki. [http://www.vasemmistofoorumi.fi/wp-
content/uploads/2014/11/varjotalous_taitto_
netti.pdf](http://www.vasemmistofoorumi.fi/wp-content/uploads/2014/11/varjotalous_taitto_netti.pdf) [16.5.2016]

Kotona olevien vanhempien lapset päivähoidossa
tammikuussa 2009. Seurantaselvitys. Vantaan
kaupunki 2009.

Kouvo Antti (2010) Luokat ja sosiaalinen pääoma.
Teoksessa Jani Erola (toim.) *Luokaton Suomi?
Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gau-
deamus, Helsinki.

Kukkala Emilia & Purokuru Pontus (2016) *Luokka-
vallan vahtikoirat. Miten suomalaiset toimittajat
auttavat eliittiä pysymään eliittinä*. Into Kustan-
nus, Helsinki.

- Kuusela Anna & Orell Jussi (2007) Suuryritysten johtajat lähtevät eläkkeelle jo kuusikymppisinä. Turun Sanomat, 21.6.2007. <http://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/1074209424/Suuryritysten+johdajat+lahtevat+elakkeelle+jo+kuusikymppisina> [7.6.2016]
- Lahelma Eero et al. (2007) Sosioekonomisten terveyserojen syyt ja selitysmallit. Teoksessa *Terveyden eriarvoisuus Suomessa. Sosioekonomisten terveyserojen muutokset 1980–2005*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2007:23. <http://www.thl.fi/attachments/kouluterveyskysely/Julkaisuja/passthru.pdf> [2.4.2016]
- Latvus Kari et al. (2010) *Köyhien raamattu*. Kirjapaja 2010.
- Lehto Anna-Maija (2013) Eläköitymisikä ylittänyt reilusti tavoitetasoa. Tieto & Trendit 7. <https://portti.eduskunta.fi/mag/article/44/,DanaInfo=.atjgwsyxlvm4L57p9Qx1+> [21.5.2016]
- Leinonen Verna (2016) Maahanmuuttoviraston edustajan vastaus Mervi Leppäkorven tiedusteluun ”turvaton toimeentulon” bruttorajoista. Sähköpostiviesti 15.2.
- Lillqvist Ella (2010) Työtön suomalaisessa diskurssissa: Korpusavusteinen tutkimus työttömiä koskevista puhetavoista. Maisteritutkinnon tutkielma. Kielten ja viestinnän laitos, Aalto-yliopisto, Kauppakorkeakoulu.
- Liski-Wallentowitz Hanna (2016) Sähköpostiviesti Taneli Hämäläiselle 5.2.
- Lith Pekka (2013) Yksityiset sosiaali- ja terveyspalvelut. Raportti yksityisestä palvelutarjonnasta ja yritysten kasvusta sekä julkisista hankinnoista ja toiminnan kehittämisestä sosiaali- ja terveyspalveluissa. TEM raportteja

34. https://www.tem.fi/files/37584/TEM-rap_34_2013_30092013.pdf [21.5.2016]
- Maahanmuuttovirasto (2016) Oleskeluluvan myöntäminen edellyttää, että toimeentulosi on turvattu. http://www.migri.fi/perheenjasenen_luokse_suomeen/toimeentuloedellytys [7.6.2016]
- Matjushin Dima et al. (2015) Työttömyyskassat 2014. Finanssivalvonta, Helsinki. http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Tilastot/Vakuutustoiminta/Tyottomyysvakuutus/Documents/Tyottomyyskassat_2014.pdf [13.5.2016]
- Melin Harri (1999) Katosivatko luokat? Teoksessa Blom Raimo (toim.) *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Miettinen Jani et al. (2013) Sairaanhoidovakuutuksen korvaamien yksityisten terveystalvelujen käytön kehitys ja hintavertailu. Kela, Työpapereita 45. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38947/Tyopapereita45.pdf?sequence=1> [21.5.2016]
- Miikonen Janne, Lavikainen Elina & Saari Juhani (2013) Monituloiset – Korkeakouluopiskelijoiden tulonlähteet ja kokemus toimeentulosta erilaisissa elämäntilanteissa. Otus 40/
- Moisio Pasi (2006) Sosiaalinen liikkuvuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo 2000-luvun Suomessa. Teoksessa Kautto Mikko (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2006*. Sosiaali- ja terveystalven tutkimus- ja kehittämiskeskus. Gummerrus kirjapaino oy, Vaajakoski.
- Mullainathan Sendhil & Sharifin Eldar (2013) *Scarcity. Why Having too Little Means so Much*. Times Books, New York.
- Mäntymaa Eero (2016) Valtio rankaisi ennätysmäärää työttömiä – syynä työtarjousten

laiminlyönti. Yle 23.2. http://yle.fi/uutiset/valtio_rankaisi_ennatysmaaraa_tyottomia_syyna_tyotarjouksien_laiminlyonti/8691470 [8.5.2016]

Määttänen Juuso (2012) Tampereella on outoja juomiskieltoja. City 11.8. <http://www.city.fi/ilmiot/tampereella+on+outoja+juomiskieltoja/5028> [21.2.2016]

Naumanen Päivi & Silvennoinen Heikki (2010) Koulutus, yhteiskuntaluokat ja eriarvoisuus. Teoksessa Jani Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Gaudeamus, Helsinki.

Niemelä Mikko (2004) Pienituloisten kulutus ja kulutuksen väestöryhmittäiset erot. *Sosiologia* 2/2004.

Nikula Sanna (2016) Hallitus muokannee esitystään perheenyhdistämisen tulorajoista – ”Tämä oli luonnos”. Savon Sanomat 16.2. <http://www.savon-sanomat.fi/uutiset/kotimaa/hallitus-muokannee-esitysta-perheenyhdistamisen-tulorajoista-tama-oli-luonnos/2237426> [21.2.2016]

Nykänen Anna-Stina (2015) Näin rikkaat ajattelevat köyhistä. Helsingin Sanomat 20.12.

OECD (2015) Education at Glance 2015. OECD indicators. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/education-at-a-glance-2015_eag-2015-en#page1 [26.3.2016]

Oikeusministeriö (2004) Hallituksen esitysten laatimisohteet. Oikeusministeriön julkaisu 4. http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/20044hallituksenesitystenlaatimisohteet/Files/HALLITUKSEN_esityksen_laatimisohteet.pdf [29.6.2016]

Ojajarvi Jussi (2011) Apulaispormestari ja ”elävät roskat. Palikat-blogi 19.5. <https://portti>.

- eduskunta.fi/2011/05/,DanaInfo=.apbnlofzGju
yr4228Pw0+apulaispormestari-ja-elavat-roskat.
html [21.2.2016]
- Ojajarvi Jussi (2004) Supermarketin valossa. Kapitalismi, subjekti ja minuus Mari Mörön romaanissa *Kiltin yön lahjat* ja Juha Seppälän novellissa ”Supermarket”. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Okkonen Kaisa-Mari (2015) Saama- vai maksupuo-
lella? Tieto & Trendit, 26.10. [http://
tietotrenditblogi.stat.fi/saama-vai-maksupuo-
lella/](http://tietotrenditblogi.stat.fi/saama-vai-maksupuo-
lella/) [22.6.2016]
- Palola Elina, Hannikainen-Ingman Katri & Karjalainen Vappu (2012) Nuoret koulutuspu-
dokaat sosiaalityön asiakkaina – tapaustutkimus
Helsingistä. THL, Raportti 29. [https://www.
julkari.fi/bitstream/handle/10024/90872/URN_
ISBN_978-952-245-632-8.pdf](https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90872/URN_
ISBN_978-952-245-632-8.pdf) [6.7.2016]
- Pennell Hezel & West Anne (2005) The Impact of
Increased Fees on Participation in Higher Edu-
cation in England. Higher Education Quarterly,
vol. 59, No. 2.
- Pietiläinen Tuomo (2014) Kuudelletoista poliisille
sakkoja Mika Myllylän kuolinsyyn urkinnasta.
Helsingin Sanomat, 14.3.2014. [http://www.hs.fi/
kotimaa/a1394772052644](http://www.hs.fi/kotimaa/a1394772052644) [7.6.2016]
- Pohjanpalo Olli (2016) Perheenyhdistämisen tulo-
rajoista syntyi poliittinen myrsky – tarkista
laskurilla, saisitko tuotua perheesi Suomeen.
Helsingin Sanomat 15.2. <http://www.hs.fi/politiikka/a1455511069666> [21.2.2016]
- Porter Eduardo (2015) The Myth of Welfare’s
Corrupting Influence on the Poor.
The New York Times 20.10. [http://
www.nytimes.com/2015/10/21/business/
the-myth-of-welfares-corrupting-](http://www.nytimes.com/2015/10/21/business/the-myth-of-welfares-corrupting-)

influence-on-the-poor.html?smid=nytcare-ipad-share&smprod=nytcare-ipad&_r=1 [9.7.2016]

Rasimus Suvi (2016) Kelan kansainvälisten asioiden osaamiskeskuksen päällikön sähköpostivastaus Taneli Hämäläiselle 20.6.

Rissanen Mikko & Kaseva Elina (2014) Menetetyn työpanoksen kustannus. Sosiaali- ja terveysministeriön työsuojeluosasto. [http://stm.fi/documents/1271139/1332445/Menetetyn+ty%C3%B6panoksen+kustannus+2+\(2\)+\(2\).pdf/63af9909-0232-474d-bf2e-aa4c50936c33](http://stm.fi/documents/1271139/1332445/Menetetyn+ty%C3%B6panoksen+kustannus+2+(2)+(2).pdf/63af9909-0232-474d-bf2e-aa4c50936c33) [21.5.2016]

Roth Seppo (2012) ”Ihmiskista” tuli kesän kuuma puheenaihe. Aamulehti 6.8. <https://portti.eduskunta.fi/topic/media/,DanaInfo=aaboxpjn0qIpw0py0u8Rv87+ihmiskista-tulikesan-kuuma-puheenaihe> [21.2.2016]

Rubin Gayle (1989) *Thinking Sex: Notes for Radical Theory of the Politics of Sexuality*. Teoksessa Carole S. Vance (toim.) *Pleasure and Danger: Exploring female sexuality*. Pandora, London.

Ruohola Timo (2016) Sähköpostiviesti Taneli Hämäläiselle 23.6.

Ruostesaari Ilkka (2014) Vallan sisäpiirissä. Vastapaino, Tampere.

Räsänen Pauli (1970) Puheenvuoro eduskunnan täysistunnossa 13.13. Valtiopäivät 1969, Pöytäkirjat III. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1970.

Sadinmaa Kai (2014) *10 käskyä kirkolle*. Into Kustannus 2014.

Savela Olli (2015) Pääomaverojen osuus on Suomessa EU-keskiarvoa pienempi. Tieto & trendit -blogi 4.5. <http://tietotrenditblogi.stat.fi/paaomaverojen-osuus-on-suomessa-eu-keskiarvoa-pienempi/> [20.2.2016]

- Skeggs Beverley (2014) *Elävä luokka*. Vastapaino, Tampere.
- Suomen virallinen tilasto (2015) Kelan työterveys-huoltotilasto 2013. https://portti.eduskunta.fi/documents/10180/1630858/Kelan_tyo-terveyshuoltotilasto_2013.pdf/DanaInfo=.awxyCojrhHos+c9ae7415-4fa7-4a59-99bd-1df77d1eb375 [22.5.2016]
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2007) Sukupuoli-vaikutusten arvioiminen lainsäädäntöhankkeissa (Suvaopas). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 25. http://julkari.fi/bitstream/handle/10024/111314/julkaisuja_publicationer_2007_25_suvaopas.pdf?sequence=1 [29.6.2016]
- Szalavitz Maia (2011) Crack Law: Not only Cruel and Racist, But Scientifically Wrong. *Huffington Post*, 17.11. http://www.huffingtonpost.com/maia-szalavitz/crack-law-not-only-cruel_b_496670.html [16.4.2016]
- Tajfel Henri (1981) *Human groups and social categories. Studies in social psychology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Talala Kirsi et al. (2014) Koulutusryhmien väliset terveys- ja hyvinvointierot ovat edelleen suuria. *Suomen lääkirilehti*, vol. 69. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116797/SLL362014-2185.pdf?sequence=1> [2.4.2016]
- Taloussanomat (2016) Aukioloajat vapautuivat – näin kauppoihin syntyi uusia työpaikkoja. <http://www.taloussanomat.fi/tyo-ja-koulu-tus/2016/04/28/aukioloajat-vapautuivat-nain-kauppoihin-syntyi-uusia-tyopaikkoja/20164608/139?pos=related> [31.5.2016]
- Tampereen hyvinvointipalvelut. Toimeentulotukihakemuksen liiteluettelo. <http://www.tampere.fi>

fi/liitteet/t/unnamed_4361/toimeentulotuen_liiteluettelo.pdf [16.5.2016]

Tilastokeskus: Sosioekonominen asema. http://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/sosioekon_asema.html [28.12.2015]

Tilastokeskus (2014) Työvoimakustannustutkimus 2012. http://www.stat.fi/til/tvtutk/2012/tvtutk_2012_2014-09-26_fi.pdf [15.6.2016]

Timonen Saku (2012) Rikollinen ilman rikosta. Imagen blogi 12.12. <http://blogit.image.fi/uuninpankkopoikasakutimonen/2012/12/12/rikollinen-ilman-rikosta/> [30.6.2016]

Toivola Turkka (2014) Pankkisalaisuus, hyvä pankkitapa ja tietosuojat. Vaasan ammattikorkeakoulu, opinnäytetyö. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/70760/Toivola_Turkka.pdf?sequence=1 [2.2.2016]

Työmarkkinaosapuolet (2014) Sopimus vuoden 2017 työeläkeuudistuksesta. http://www.eläkeuudistus.fi/media/linkkitiedostot/elakesopimus-2017_allekirjoitettu-versio.pdf [21.5.2016]

Uusitalo Roope (2016) Opintotuen uudistaminen. Selvitysmiehen raportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:7. http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2016/opintotuen_uudistaminen.html [26.3.2016]

Uusitalo Roope & Nivalainen Satu (2013) Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutus eläkkeellesiirtymisikään. Valtioneuvoston kanslian raporttisarja 5. http://vnk.fi/documents/10616/1093242/R0513_Vuoden+2005+el%C3%A4keuudistuksen+vaikutus+el%C3%A4kkeellesiirtymisik%C3%A4nC3%A4n.pdf/32969a2b-0547-47c8-b08d-3a74a1ef763b?version=1.0 [21.5.2016]

- Vanttaja Markku (2000) Koulumenestyjien koti-
tausta, sosioekonominen asema ja tulotaso.
Yhteiskuntapolitiikka 65:1. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/101274/001vanttaja.pdf?sequence=1> [21.5.2016]
- Windström Eeva & Nihtilä Annamari (2004)
Aikuisten hammashoito suurten ja keskisuur-
ten kaupunkien terveyskeskuksissa. Yhteis-
kuntapolitiikka 69:4. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/100487/404widstrom.pdf?sequence=1> [22.5.2016]
- Viren Eetu & Vähämäki Jussi (2015) Mitä on tietö-
kykykapitalismi? Teoksessa Brunila Kristiina,
Onnismäki Jussi & Pasanen Heikki (toim.) *Koko
elämä töihin. Koulutus tietökykykapitalismissa*.
Vastapaino, Tampere.
- Virjo Ilkka, Aho Simo & Koponen Hannu (2006):
Passivoiko työttömyysturva? Tutkimus ansio-
turvan päättymisen vaikutuksista ja eräistä
muista työttömyysturvan piirteistä. Työpoliitti-
nen tutkimus 303. Työministeriö, Helsinki.
- Virtanen Ari & Kiuru Sirkka (2015) Toimeentu-
lotuki 2014. Terveyden ja hyvinvoinnin lai-
tos, Helsinki. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129623/Tr27_15.pdf?sequence=5
[10.5.2016]
- Väinälä Anna (2004) Selvitys kotona olevien vanhem-
pien lasten päivähoitotilanteesta. STM, Helsinki.
- Välimäki Tuukka (2012) Tunnettu lääkäri kohaut-
taa: Juopot ”ihmisroskat” vietävä keskustasta
saarelle! Moro 2.8. <https://portti.eduskunta.fi/2012/08/02/professori-kohauttaa-ihmisroskat-siivottava-keskustasta-saarelle/,DanaInfo=.amptrDfgt2uos5vNuy+> [21.2.2016]
- Yle Uutiset (2012) Kokoomusnuorten vpj: Lapsilisät
poistettava – ”järjenvastaista tukea heikomman

aineksen lisääntymistä”. 2.11. http://yle.fi/uutiset/kokoomusnuorten_vpj_lapsilisat_poistettava_-_jarjenvastaista_tukea_heikomman_aineksen_lisaantymista/6362497 [10.7.2016]

Ylönen Matti (2015) EU haluaa hillitä veropakoa, Suomi jarruttaa. Keva-tausta-artikkelit 17.9. <https://www.kepa.fi/uutiset/11572> [4.4.2016]

Åbs Annika et al. (2012) Care or Not Care – that is the Question: Predictors of Healthcare Utilisation in Relation to Employment Status. *International Society of Behavioral Medicine* 19: 29–38.

VIITTEET

- 1 Aborttilakikomitean mietintö 1969, 19–21.
- 2 Hietikko 2003.
- 3 Räsänen 1970, 3256.
- 4 Edelleen myös Suomessa luokkatausta ennustaa lapsen menestystä koulussa ja sen jälkeen. Ylimpien luokkien lahjakkaat lapset tapavat menestyä parhaiten ja heidän vähemmän lahjakkaat sisaruksensakin kohtalaisesti. Sen sijaan työväenluokkaisen lapsen keskimääräistä heikompi lahjakkuus ennakoi monia sosiaalisia riskejä. (Ruostesaari 2014, 107–108, Vanttaja 2000.)
- 5 Eduskunnan juhlaistunto 2.6.2016 oli omistettu naisten äänioikeudelle.
- 6 Tätä kirjoittaessani oli uusi ihmisoikeuslonteko vuodelta 2014 ja uusi yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto päivätty 13.5.2016. Kahdestakymmenestä tuoreimmasta lausunnosta vain yksi nojaa sosioekonomiseen syrjintään. (Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto varhaiskasvatuslaista 30.9.2015.)
- 7 Harri Melin (1999) selittää varautunutta suhtautumista luokkatutkimukseen sen

konnotaatiolla vasemmistolaisuuteen.

- 8 Jussi Ojajärven (2008) mukaan kysymykset kapitalismin ja luokkahierarkian kautta järjestyvästä eriarvoisuudesta katosivat 1990-luvun mittaan myös kulttuurintutkimuksesta, vaikka samaan aikaan muut yhteiskunnalliset teemat pitivät pintansa.
- 9 Lisäksi marxilainen poliittinen luokkatutkimus painottaa kamppailussa muodostuvaa luokkatietoisuutta, eli kukaan ei tiedä olevansa työväenluokkaa ilman työväenluokan kamppailua. Luokka ei siis muodostu vain taloudellisesti, vaan itse asiassa ”itselleen” vasta kamppailussa. Siinä missä sosiologinen toteaa ”ylhäältä käsin” että nämä ja nämä ovat luokkaa, poliittisessa tarkastelussa luokka on tiedostus, kamppailu ja poliittinen prosessi.
- 10 Erola 2010a, 42.
- 11 Palkansaajaluokittelu on Tilastokeskuksen *sosioekonominen asema* –luokittelun alajako. Sosioekonomisen luokituksen pääjako on yrittäjät/palkansaajat/muut.
- 12 Melin 1999.
- 13 Erola 2010b.
- 14 Esimerkiksi vuokra-asumisen alaluokkaista leimaa vahvistaa se, että vuokralla asuminen on Suomessa kannattavaa vain hyvin pienituloisille. Säännöllisiä tuloja saavia kansalaisia kannustetaan omistusasumiseen (myyntitulon verottomuus ja lainakorkojen verovähennys-oikeus), kun taas satunnaisia palkkatuloja ja

tulonsiirtoja saava henkilö saa yleensä vuokra-asumiseen tukea (asumistuki, opintotuen asumislisä), joka on vain osittain siirrettävissä omistusasumiseen. Ajan myötä järjestelmä kasaa pääomaa omistusasujalle, ja kaikkein varakkaimmat voivat vuokratulojen kautta kartuttaa myös kiinteistösijoituksiaan. Sen sijaan vuokra-asuja, joka on saattanut maksaa asumisestaan suhteellisesti ja jopa absoluuttisesti enemmän, on edelleen tyhjätasku. (Niemi 2004.) Vaikka asuminen todennäköisesti eriytyisi myös ilman näitä tukijärjestelmiä, vertailu muihin maihin antaa syyn epäillä tukijärjestelmien vahvistavan polarisaatiota (monissa muissa länsimaissa vuokra-asuminen on tavallista myös keskiluokassa).

- 15 Järvinen & Kolbe 2007 ja Erola 2010a, 39–40.
- 16 Luokkatutkimuksen kerrostumista esim. Kivinen 1987, erit. luku 2.
- 17 Erola 2010a, 38–41. Sekä eliitissä että työväenluokassa (erit. ammattitaitoisen työvoiman osalta) näyttää myös osa objektiivisen ammattiasemansa puolesta toisin asemoituvista mieltävän itsensä keskiluokkaan. (Blom et al. 2012.)
- 18 Tilastoista ks. esim. Tilastokeskus: Sosioekonominen asema ja mediasta Nykänen (2015).
- 19 Ruostesaari 2014. Voi olla, että yhteiskuntamme on liian pieni tuottamaan keskiluokasta erillisellä identiteetillä ja elämäntavalla varustettua eliittiä.
- 20 Samalla tavoin toimii huorastigma:

seksuaalinormistoa kyseenalaistanutta naista ei niinkään rangaista löyhän seksuaalimoraalin vuoksi kuin siksi, että kunniallisen kategoriaan kuuluvat naiset pitäisivät tarkemmin huolta siveydestään. Siinä missä ”huonojen naisten” asia on siis kaikkien naisten asia, pitäisi työttömien asian kiinnostaa juuri työläisiä.

- 21 Ks. esim. Karkulehto et al. 2012.
- 22 Skeggs 2014, 48–49.
- 23 Rubin 1989, 279.
- 24 Rubin 1989, 282.
- 25 Skeggs 2014, 143.
- 26 Böckerman & Vainiomäki 2012, 26 sekä Härkönen & Räsänen 2008.
- 27 Hämäläinen et al. 2005, 44–48.
- 28 Suomi on sitoutunut EU:n tasa-arvonormien ja YK:n tasa-arvojulistuksen mukaisesti toimimaan tasa-arvon puolesta. Kansallisesti sukupuolivaikutusten arviointia on määritelty hallituksen esitysten laatimisoheissa (Oikeusministeriö 2004) sekä sosiaali- ja terveysministeriön Suvaoppaassa (2007), jossa yksilöidään tilanteet, joissa on sukupuolivaikutusten arvioinnin tarve. Lainvalmistelussa on tehtävä sukupuolivaikutusten arviointi, mikäli lakihanke kohdistuu ihmisryhmiin tai alaan, jossa on sukupuolittuneita eroja ja on mahdollista, että hankkeella on sukupuolivaikutuksia. Lisäksi, jos valmisteilla on lakihanke, joka kohdistuu tosiasiaassa vain toiseen sukupuoleen, tulee sukupuolivaikutukset aina arvioida.

- 29 Rasismien ja syrjinnän erosta ks. Jasinskaja-Lahti et al. 2002, s. 28–30.
- 30 Hirvonen 2011. Hirvonen on sitä mieltä, että Suomen nykytilanteessa kyseeseen tulisi myös etninen syrjintäperuste, koska jo prosessin käyttövoimana on ollut halu puuttua Romanian ja Bulgarian romanien toimintaan.
- 31 Szalavitz 2011.
- 32 Fellner 2014.
- 33 Oikeudellista käsitystä yhdenvertaisuudesta muokkaavat esimerkiksi perustuslakivaliokunnan, oikeusasiamiehen ja yhdenvertaisuusvaltuutetun kannat sekä kotimaisten ja kansainvälisten tuomioistuinten päätökset.
- 34 Laki luottolaitostoiminnasta, 15 luku 14 §.
- 35 Mainio yhteenveto pankkisalaisuudesta, ks. Toivola 2014.
- 36 Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista, 14a § ja Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, 20 §. Jälkimmäisen toisessa momentissa todetaan rahalaitoksien tiedonantovelvoitteen ehdoksi, että tietoja ei ole mahdollista saada muilta laitoksilta ja ”on perusteltua syytä epäillä asiakkaan tai hänen laillisen edustajansa antamien tietojen riittävyyttä tai luotettavuutta. Pyyntö tulee esittää kirjallisena rahalaitokselle ja pyynnön esittämistä koskevan päätöksen on oikeutettu tekemään sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettujen toimielimen määräämä sosiaalihuollon viranhaltija. Ennen kuin pyyntö tehdään

rahalaitokselle, on asiakkaalle annettava siitä tieto.”

- 37 Tähän ihmisten leimautumiseen pankki-asiakkaina kiinnitettiin poliittisessa keskustelussa huomiota vuosituhannen vaihteessa, kun sosiaalihuollon asiakkaan pankkisalaisuuden heikennyksestä säädettiin (Ks. esim StVM 18/2000, vastalauseet).
- 38 Suomessa ei kerätä valtakunnallista tietoa siitä, paljonko tietopyyntöjä pankkeihin tehdään perustuen lakiin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (14 pykälä) ja lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (20 pykälä). Muutamaan kuntaan tehty kysely viittaa siihen, että hyvin vähän: Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksesta asiakkaita koskevia tietopyyntöjä tehtiin rahalaitoksille 53 kpl vuonna 2015. Kahtena aiempana vuonna niitä tehtiin 99 kpl / vuosi. Espoossa tehtiin 12 pyyntöä vuonna 2015, edellisenä vuonna 10. Tampereelta ilmoitettiin, että vuosina 2010–2015 on tehty yhteensä vain yksi pyyntö, siis kaikkien mainittujen vuosien aikana. Myös Nordeasta saatu tieto viittaa samaan suuntaan: sosiaaliviranomaiset tekivät pyyntöjä vuoden 2015 aikana yhteensä 169 kpl. Näistä suurin osa, 133 kpl, liittyi toimeentulotukeen ja loput 36 kpl muihin asioihin. (Pyyntö tehty eduskunnan tietopalvelun kautta helmikuussa 2016.)
- 39 Perusoikeusjuridiikassa ajatellaan, että jokaisella perusoikeudella on ydinalue, jolla oikeuteen kajoamiseen on huomattavasti korkeampi kynnyks kuin ”reunoilla”. Esimerkiksi erilaisia

mainontaan liittyviä rajoituksia ei ole katsottu sananvapauden vastaisiksi siksi, että kaupallisen toiminnan ei katsota kuuluvan sananvapauden ydinalueeseen. Myös pankkisalaisuuden osalta on perustuslakivaliokunta todennut, että sen ”piiriin kuuluvat tiedot eivät valiokunnan käsityksen mukaan kosketa yksityiselämän ydinaluetta.” (PeVL 7/2000.)

- 40 Kuusitoista poliisia tuomittiin lopulta henkilörekisterikoksista ja virkavelvollisuuksien rikkomisista. (Pietiläinen 2014.)
- 41 Perustuslakivaliokunta toteaa uudistukseen liittyvässä lausunnossaan, että ”rekisteriin tallennetaan myös yksityiselämän suojan ydinalueeseen kuuluvia arkaluonteisia tietoja, kuten terveydentilaa ja työ- ja toimintakykyä sekä työttömän sosiaalista tilannetta koskevia tietoja”. (PeVL 41/2014.)
- 42 Tämän kappaleen tiedot monialaisen yhteispalvelun rekisterin lokikäytännöistä ovat peräisin Työ- ja elinkeinoministeriön ylitar kastaja Hanna Liski-Wallentowitzin (2016) vastauksesta Taneli Hämäläisen tiedusteluun.
- 43 Laki työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta, 9 §.
- 44 Alle 25-vuotiaiden kohdalla arviointi tulee tehdä kuuden kuukauden työttömyyden jälkeen.
- 45 Laki sanoo poistamisesta varsin monitulkintaisesti näin: ”...tiedot poistetaan tietojärjestelmästä kahden vuoden kuluttua tietoa koskevan merkinnän tekemisestä. Kaikki asiakasta

tai palveluntuottajaa koskevat tiedot poistetaan, kun asiakkuuden tai sopimussuhteen päättymisestä on kulunut viisi vuotta. Tietoa ei poisteta, jos se on tarpeen säännöksiin perustuvan tehtävän hoitamiseksi tai vireillä olevan asian johdosta.” (916/2012, 9 §.)

- 46 Vastaus kirjalliseen kysymykseen KKV 288/2016 vp.
- 47 Lakiesityksessä mainitut kasvuennusteet eivät perustu edes alkeellisiin laskelmiin. Laskelmien puuttumisen tarkistin työ- ja tasa-arvovaliokunnan kuulemisessa vastaavilta ministeriön virkamiehiltä, kahdesti. Myöhemmin jotkut muut asiantuntijat epäilivät, että aukioloaikojen vapauttaminen parantaisi kilpailuasetelmaa suhteessa kansainväliseen netti-kauppaan ja että liikevaihtoon voisi syntyä kasvua tätä kautta. Toistaiseksi on liian varhaista arvioida, pitääkö ennuste paikkansa.
- 48 Aikaisempi liikehuoneiston neliöihin kiinnitetty aukiololainsäädäntö tarjosi pienemmille liikkeille kilpailuedun suuriin marketteihin nähden.
- 49 Kun päivittäistavaroiden kokonaismyynti kasvoi tammi-huhtikuussa 2016 puoli prosenttia, pienmyymälöissä se laski yli kymmenen prosenttia. Päivittäistavaroiden myynnin vuosimuutos myymälätyypeittäin huhtikuussa 2016 ja tammi-huhtikuussa 2016. (Tilastokeskus.)
- 50 Taloussanomat 2016.
- 51 Nuorten suomalaisten koulutustaso tutkimuksen suorittaneiden osuuksilla mitattuna on

- laskenut niukasti alle OECD-maiden keskiarvon. (OECD 2015.)
- 52 Mikkonen et al. 2003.
- 53 Pennell & West 2005.
- 54 Moisio 2006, 278–280.
- 55 Pennell & West 2005.
- 56 Uusitalo 2016.
- 57 HE 244/2014.
- 58 Työttömyysturvalaki, 13§: ”Alle 25-vuotiaan nuoren, joka ei ole suorittanut peruskoulun tai lukion jälkeistä tutkintoon johtavaa, ammatillisia valmiuksia antavaa koulutusta (koulutusta vailla oleva nuori), on tullut hakea edellisessä syyslukukaudella alkavia opintoja koskevassa haussa vähintään kahta opiskelupaikkaa, joiden opiskelijaksi ottamisen perusteet nuori täyttää.”
- 59 Honkanen 2003. Palola, Hannikainen-Ingman & Karjalainen 2012.
- 60 HE 43/2016 vp.
- 61 Summat kuvaavat käteen jäävää tuloa verojen ja muiden palkasta vähennettävien veroluonteisten maksujen jälkeen. Toisaalta vaadittua tosiasiallista tuloa vähentää, että laskelmassa huomioidaan eräitä tulonsiirtoja, esimerkiksi lapsilisät. (Maahanmuuttovirasto 2016.) Suomi edellyttää oleskeluluvan ehtona muilta kuin kansalaisten ja kansainvälistä suojelua saavien perheenjäseneltä ”turvattua toimeentuloa”. Tämä tarkoittaa, että Suomessa oleskelevan

perheenkokoajan pitää osoittaa sellaiset säännölliset ja riittävät tulot, jotka takaavat perheen toimeentulon Suomessa. Riittävän toimeentulon taso lasketaan kuitenkin nettotuloista niin monimutkaisesti, että sitä on hyvin vaikea ennakoida: Maahanmuuttoviraston mukaan ohjeistuksessa: ”puhutaan nettotuloista (käytettävissä olevat tulot) ja niiden pohjalta teemme päätökset. Nettotuloonhan vaikuttaa tietysti jokaisen veroprosentti, mahdolliset lainanlyhennykset ja korot, elatusmaksut, ulosottomaksut ym. Emme lähde arvioimaan, mikä bruttotulo olisi, koska ratkaisevaa turvaton toimeentulon arvioinnin kannalta ovat siis käytettävissä olevat nettotulot.” (Leinonen 2016.)

- 62 Jälkimmäisestä summasta on vähennetty lapsilisät. Asumiskustannusten tarkkaa määrää on vaikea arvioida, sillä vuokrat vaihtelevat paljon ja kotitalouden saamaan asumistukeen vaikuttavat sekä muut tulot että vuokrasuhteen ehdot. Joka tapauksessa on selvää, että Suomessa on mahdollista elää huomattavasti alle maahanmuuttoviraston määrittelemän ”turvaton toimeentulon” tason.
- 63 Förbom 2014.
- 64 Pohjanpalo 2016 & Nikula 2016.
- 65 Kontula 2010.
- 66 Vuonna 2015 poliisi käännnytti viisi henkilöä seksin myynnin perusteella. Vuoden 2016 toukokuun loppuun mennessä käännnytyksiä oli tehty kaksi. (Jokinen 2016.)

- 67 Kansallinen ihmiskaupparaportointi 2014, 23–24.
- 68 Työmarkkinaosapuolet 2014.
- 69 Eläketurvakeskus 2006.
- 70 Lehto 2013.
- 71 Suomen kansantalouden (työnantajat, työntekijät, julkinen talous) vuosittaisten työterveysmenetysten työpanoksessa on arvioitu olevan minimissään 24 miljardia vuodessa. Luvussa ovat mukana tapaturmat ja ammattitaudit, työkyvyttömyyseläkkeet, sairauspoissaolot, presentismi (= sairaana työskentely) ja sairaanhoitokustannukset. Tätä lukua ei ole mahdollista supistaa loputtomiin, mutta tiedetään, että hyvin suunnitelluilla panostuksilla työhyvinvointiin sitä voitaisiin pienentää tuntuvasti. (Rissanen & Kaseva 2014.)
- 72 HE 16/2015.
- 73 Yritysjohtajista ks. Kuusela & Orell 2007. Ammattiyhdistysjohtajien eläköitymisestä en löytänyt koottua tietoa. Myös voimakkaasti eläkeuudistusta pohjustaneen Suomen pankin virkamieskunnan eläkeikä on 60 tai hieman yli (Ainola 2016). Kansanedustajan ja ministerin uran perusteella muodostuu yksi eläke, jonka saa vanhuuseläkkeenä 65 vuoden iässä tai työkyvyttömyyseläkkeenä, jos menettää työkyvyn ennen tätä ikää. Eläkkeen enimmäismäärä on 60 prosenttia uran 15 viimeisen vuoden ajalta lasketusta keskimääräisestä kuukausiansiosta. Työeläkkeet, joita edustaja on ansainnut poliittisen uransa lisäksi, huomioidaan

edustajaeläkkeissä ja ne voivat vähentää edustajaeläkkeen määrää. Edustajaeläkkeitä korotetaan vuosittain ns. eläkeindeksillä kuten muitakin työeläkkeitä. Ennen vuotta 2011 kansanedustajana ollut voi saada sopeutumiseläkettä, jos hän ei työllistytty työmarkkinoilla. Ehtona on, että henkilö on toiminut kansanedustajana vähintään seitsemän vuoden ajan. (327/1967.)

- 74 Vaikka enemmistö myös suomalaisista sosiaalityöntekijöistä arvioi köyhyyden johtuvan rakenteellisista tekijöistä, ovat yksilölliset selitysmallit huomattavasti yleisempiä suomalaisten kuin muiden pohjoismaalaisten keskuudessa. (Blomberg et al. 2010.) Näillä arvioilla köyhyyden syistä on ilman muuta vaikutusta siihen, miten ongelman arvellaan ratkeavan. Kulttuurilla tarkoitan tässä mm. sosiaalitoimeen muotoutuneita käsityksiä siitä, kuinka ”helposti” harkinnanvaraista toimeentulotukea tulisi myöntää. Esimerkiksi kotikaupungissani Tampereella vuonna 2015 ehkäisevää (kuntien päätettävissä olevaa) toimeentulotukea myönnettiin 2,3 prosenttia toimeentulotukimenoista, kun STM:n soveltamisohjeiden mukaan luvun pitäisi olla noin 3,3 prosenttia. (Ruohola 2016.) Monissa muissa kunnissa prosenttiosuus on vielä pienempi.
- 75 Kouvo 2010. Tutkimuksessa tiedusteltiin ihmisten luottamusta eduskuntaan, poliisiin, oikeusjärjestelmään ja poliittikkoihin. Vain luottamus poliisiin ei korreloinut sosioekonomisen aseman kanssa.

- 76 Lastensuojelukäytännöistä ks. Hiitola 2015.
Opettajien keskiluokkaisuudesta ks. Keinänen
& Kokkonen 2010.
- 77 Kuitin voi korvata myös tiliotteella. Ks. Tam-
pereen hyvinvointipalvelut.
- 78 Jos työviikkoja on lomien ja sairauslomien jäl-
keen keskimäärin noin 45 vuodessa ja virasto-
jen viikkotyöaika on 36,25 tuntia, turhia doku-
mentteja käsittelemään tarvitaan päätoimisesti
35 henkilöä.
- 79 Vuonna 2012 työvoimakustannukset kunta-
sektorilla olivat 45 400 euroa henkilötyövuotta
kohden ja valtiolla 56 900 euroa. Näin ollen
julkisen sektorin keskimääräiset työvoima-
kustannukset ovat n. 51 000 euroa henkilötyö-
vuotta kohden. (Tilastokeskus 2014, 1.)
- 80 Virtanen & Kiuru 2015.
- 81 Eskelinen & Kiilunen 2014, 16.
- 82 Porter 2015.
- 83 Mäntymaa 2016. Tilastointikäytänteiden
vuoksi luvut ovat vasta minimiarvioita.
- 84 Aaltio 2014.
- 85 Haavisto 2014.
- 86 Virjo et al. 2006.
- 87 Busk 2015.
- 88 Hämäläinen 2013. ”Kun ihmisiä pyritään
uhkavaikutusten avulla muuttamaan käyt-
täytymistään, on selvää, että heillä pitää olla
todellisia vaihtoehtoja käyttäytymisensä muut-
tamiseksi. Monella pitkäaikaistyöttömällä ei

vaihtoehtoja ole tai niihin ei ainakaan sisälly työllistyminen avoimille työmarkkinoille. Voidaankin kysyä, onko pelote työmarkkinatuen menettämisestä tehokas, jos kohderyhmänä ovat sellaiset henkilöt, joille on aivan sama, mistä raha tulee tai joille työttömyys on ole-massa olevista ongelmista pienin. Uhkavaikutus on tietenkin tehoton myös siinä tapauksessa, että siitä ei tiedetä.” (Hämäläinen et al. 2009.)

- 89 Palola et. al 2012.
- 90 Kun kirjoitan verojärjestelmästä keskiluokalle ja työttömyysturvajärjestelmästä työväenluokalle suunnattuna järjestelmänä, en tietenkään tarkoita, etteivätkö työväenluokkaiset henkilöt maksaisi veroja ja keskiluokkaiset jäisi työttömäksi. Viitataan niihin oletuksiin järjestelmän käyttäjäprofiilista, jonka pohjalta rakenteita suunnitellaan.
- 91 Työttömyysturvalaki, luku 2a 5 §.
- 92 Honkanen 2013. Honkasen mukaan ”Ilmiön yleistyminen voidaan pitkälti paikantaa työttömyysturvan muutoksiin, erityisesti vuonna 2006 voimaan tulleeseen lakiin, jonka mukaan pitkäaikaisesti työmarkkinatukea saavalta voitiin evätä työttömyysturva määräämättömäksi ajaksi, jos hänen katsottiin toimivan moitittavasti eli kieltäytyvän aiheettomasti tarjotusta työstä tai työvoimapoliittisista toimista. Myös nuorten ns. koulutuspakko, jonka perusteella vailla ammattikoulutusta olevilla nuorilla ja koulutukseen hakeutumattomilla nuorilla

ei ole oikeutta työttömyysturvaan, johtaa usein tulottomuuteen.” Hänen mukaansa viimeisimmät tulokset viittaisivat tulottomien kotitalouksien määrän kuitenkin kääntyneen laskuun, siitäkin huolimatta, että sanktiomäärät ovat lisääntyneet – tämän hän arvelee johtuvan siitä, että vuoden 2012 heinäkuun alusta lähtien vuonna 2006 voimaan tullut pitkäaikaistyöttömien määrääjaton sanktio (ns. ikuisen karenssi) kumottiin. (Honkanen 2016.)

- 93 Timonen 2012.
- 94 Fivan ohjeistuksen mukaan maksuhäiriömerkintä ei sinänsä voi olla peruste olla myymättä vakuutusta. Käytännössä kotivakuutuksen saaminen voi kuitenkin olla mahdotonta.
- 95 Kelan linjauksessa ”lähtökohtana on se, että osamaksusuunnitelma ei saisi aiheuttaa asiakkaalle tarvetta hakea toimeentulotukea. Tämän takia ei pääsääntöisesti tehdä osamaksusuunnitelmaa toimeentulotuella olevan tai sen varaan osamaksusuunnitelman takia joutuvan henkilön kanssa, vaan perintä siirretään ulosottoon, jolloin samalla varmistetaan asiakkaan todellinen maksuvara ja -kyky. Poikkeuksia kuitenkin voidaan tietyissä tapauksissa tehdä.” (Rasimus 2016.)
- 96 HE 241/2006.
- 97 Aittomäki et al. 2014.
- 98 Talala et al. 2014.
- 99 Kansan keskuudessa elää vahvana käsitys siitä, että pääsy erikoissairaanhoidon palveluihin

vaihtelee iän, työmarkkina-aseman ja käytössä olevan perusterveydenhuollon kanavan mukaan. Mitään systemaattista näyttöä väitteen tueksi tai sitä vastaan en kuitenkaan löytänyt. Ruotsalainen tutkimus työttömyyden ja terveyspalvelujen suhteesta tosin kertoo, että korkeamman hoitoon hakeutumiskynnyksen lisäksi työttömillä on myös työssä käyviä korkeampi riski jäädä lääkärissä ilman apua. (Åbs et al. 2012.)

- 100 Blomgren 2013.
- 101 Terveyskeskuslääkäripalvelujen käyttö painottui alimpiin tuloluokkiin. Ylimmässä tuloluokassa yksityislääkärillä käyneitä oli selvästi enemmän kuin muissa tuloluokissa. Myös työterveyslääkärillä käyneiden osuus kasvoi tuloluokittain, painottuen voimakkaasti ylempiin tuloluokkiin. (Klavus 2010, 34.)
- 102 EPSI Rating 2014.
- 103 Kajantie 2014.
- 104 Koska terveyspalvelut ovat kehittyneet vähitellen, myös pienituloiset ovat vuosikymmenten saatossa käyttäneet yksityisiä terveyspalveluja oman taloutensa rajoissa. Esimerkiksi julkinen hammashuolto on avautunut koko väestölle vasta vuonna 2002. (Windström & Nihtilä 2004.)
- 105 Miettinen et al. 2013.
- 106 Vuonna 2012 se oli noin 1,2 miljardia. Summa koostuu kuntien ja kuntayhtymien, Kansaneläkelaitos Kelan ja Valtiokonttorin

terveydenhuollon ostopalveluista ja ulkoistuksista sekä julkisten työnantajaorganisaatioiden työterveyshuollon palveluista. (Lith 2013.) Yksityisiin tuottajiin luetaan yleensä yritykset ja ammatinharjoittajat sekä kolmannen sektorin toimijat eli säätiöt ja yhdistykset.

- 107 Kymmenessä vuodessa terveystieteiden tutkimuksen kustannukset kasvoivat euromääräisesti 53 prosenttia, yksityisten palveluntuottajien 50 prosenttia, mutta työterveyshuollon peräti 107 prosenttia. (Kajantie 2014.) Jo lähes yhdeksän kymmenestä palkansaajasta kuuluu työterveyden piiriin. (Suomen virallinen tilasto 2015.) Samaan aikaan työnantajan järjestämien palvelujen laajuus on kasvanut.
- 108 Blomgren 2015. Toistaiseksi keskeneräinen tutkimus tarkastelee eri aineistoja yhdistelemällä mm. eri tuloryhmien asiointia avoterveydenhuollon palveluissa Oulun alueella.
- 109 Lahelma et al. 2007.
- 110 Halmetoja 2016.
- 111 Luvut vuodelta 2014. Matjushin et al. 2015, taulukko 11.
- 112 Virtanen & Kiuru 2015. Luvut ovat vuodelta 2014. Kirjoittajilla on käytössä sosioekonominen luokittelu, jossa toimeentulotuen saajien enemmistö kuului ryhmään ”muut”, joka pitää sisällään pitkäaikaistyöttömät, mutta myös joukon muita perinteisen sosioekonomisen jaottelun ulkopuolelle jääviä ryhmiä.

- 113 Sosiaalietuksiin on tässä luettu eläketulot, työttömyysturvaetuudet, opintoraha, koulutustuki, tapaturma- ym. muut päivärahat, päivä- ja äitiyspäivärahat, lapsen kotihoidon tuki sekä eräitä muita veronalaisia sosiaalietuksia.
- 114 Okkonen 2015.
- 115 Kahma & Takala 2012.
- 116 Luvut vuodelta 2014. Matjushin et al. 2015, taulukko 9.
- 117 Kontula & Kyllönen 2013.
- 118 Kotona olevien vanhempien lapset päivähoitossa tammikuussa 2009, Väinälä 2004.
- 119 Hiilamo & Honkanen 2012.
- 120 Savela 2015.
- 121 Kontula & Hämäläinen 2014.
- 122 Ylönen 2015.
- 123 Enemmän liian ja sosiaalisen järjestyksen suhteesta ks. Douglas 2003.
- 124 Eskanen 2016.
- 125 Yle Uutiset 2012.
- 126 Kannala 2015.
- 127 Nykänen 2015.
- 128 Katainen 2011, 11.
- 129 Harjunen 2012.
- 130 Esimerkiksi Anu Katainen (2011, 62–63) kuvaa väitöskirjassaan, miten tupakointi liittyy työntekijöiden itsemääräämisoikeuteen strukturoidussa ja ylhäältä ohjatussa työn

kontekstissa. Omassa tutkimuksessani seksityöntekijöistä (Kontula 2008) olen selvittänyt niitä ehtoja, joilla vahvasti stigmatisoitu ja monenlaisia riskejä sisältävä prostituutio näytetään rationaalisena, autonomiaa lisäävänä valintana.

- 131 Skeggs 2014, 192–194. Skeggsin tutkimaa ilmiötä, huolta työväenluokkaisen naisen ulkonäöstä moraalikadon signaalina ei tietojeni mukaan ole Suomessa tutkittu muuten kuin lihavuuden osalta.
- 132 Skeggs 2014, 213 & 305. Suomalaisesta aineistosta mm. Aaltonen 2008 ja Kontula 2008.
- 133 Kiitän Tiina Heikkilää taustoittavasta haastattelusta ja lähdeviitteistä.
- 134 Välimäki 2012, Roth 2012.
- 135 Määttänen 2012.
- 136 Ojajärvi 2011.
- 137 Skeggs 2014, 279.
- 138 Haavisto 2016.
- 139 Ruostesaari 2014, 29–31.
- 140 Kukkala & Purokuru 2016.
- 141 Tajfel 1981.
- 142 Esimerkki tällaisesta diskurssista löytyy aikaisemmasta luvusta Mielivalta, jossa hairahdun itse todistelemaan työttömien työhalukkuutta – koska ahkeruus on yhteiskunnassamme valitseva moraalikoodi, jonka hylkäämisestä työttömiä usein epäillään. Asiallisempi lähestymistapa itseltäni olisi ollut todeta, että kun

ei täällä muidenkaan työmoraalia lakkaamatta kysellä, miksi sitten työttömien.

- 143 Lillqvist 2010.
- 144 Esimerkiksi Kari Latvuksen, Sakari Häkkisen ja Hanne von Weissenbergin Köyhien Raamatussa (2010) hengellisiä tekstikatkelmia verrataan nähtyyn tai tutkimuksista luettuun – ei koskaan itse koettuun – köyhyyteen. Myös Kai Sadinmaan Kymmenen käskyä kirkolle (2014) näkee köyhät toiminnan kohteina ja syyttää pappeja lähinnä sosiaalisten velvoitteiden unohtamisesta. Köyhät ovat toisia, äänettöminä jossain keskustelun ulkopuolella.
- 145 Hiitola 2015.
- 146 IRO 2016.
- 147 Airo & Niemelä 2009, 14–15.
- 148 Naumanen & Silvennoinen 2010.

ANNA KONTULA (s. 1977) on tamperelainen kansanedustaja ja sosiologi. Kontulan väitöskirja *Punainen eksodus* (Like 2008) käsitteli seksityötä Suomessa. Väitöskirjan jälkeen Kontula on keskittynyt tutkimaan harmaata työtä rakennusallalla. Tutkimustyön ohella Kontula on osallistunut politiikkaan, seksityöntekijöiden ihmisoikeusliikkeen, ay- ja kansalaisjärjestötoimintaan ja erilaiseen yhteiskunnalliseen ohjelmatyöhön. Anna Kontula on aktiivinen mielipidevaikuttaja, joka osallistuu mielellään julkiseen keskusteluun tutkijana, kolumnistina, poliitikkona ja bloggaajana. Kontulan kiinnostuksen kohteita ovat niin feminismi, seksi, siirtolaispolitiikka, työelämän murros kuin ay-liikkeen tulevaisuus. Hänen aiemmat pamflettinsa *Tästä äiti varoitti* ja *Näkymätön kylä* ovat herättäneet runsaasti mielenkiintoa.

64. I. Juntumaa, J. Korkeaoja, R. Meriläinen, E. Moisio, E. Nuorgam (toim.): Kaikki TASAN!
63. Maarit Korhonen: Kun koulu ei tajua
62. Tanja Kuronen ja Hanna Moilanen: Kansalaistyötä kaikille!
61. Maarit Korhonen: Herää, koulu!
60. Jouko Kajanoja: Euroopan mahdollisuus
59. Sini Moilanen (toim.): Alaston totuus taiteesta
58. Johanna Korhonen: Kymmenen polkua populismiin
57. Juha Drufva: Köyhät ansassa
56. Juha Honkonen & Jussi Lankinen: Huonoja uutisia – näin mediatatolot pilaavat journalismin
55. Maarit Korhonen: Koulun vika?
54. Johanna Perkiö & Kaisu Suopanki (toim.): Perustulon aika
53. Antti Rautiainen: Planeetan suurin ja viilein
52. C. Blumenkranz, K. Gessen, M. Greif, S. Leonard, S. Resnick, N. Saval, E. Schmitt, A. Taylor (toim.): Occupy!
51. Erkki Aurejärvi: Tupakkateollisuuden kuolemankauppiaat
50. Erkki Vettenniemi: Lahden ansa
49. Kaarin Taipale (toim.): Guggenheimin varjossa
48. Risto Isomäki: Öljypalmukysymys
47. Amu Urhonen: Kompastuksia
46. Juha Suoranta: Vastaanottokeskus
45. Kouros Kristiina (toim.): Iloisen talon kellareissa
44. Mikael Brunila, Kukka Ranta & Eetu Viren: Muutaman töhryn tähden
43. Kalevi Hölttä: Työtaisteluopas
42. Risto Isomäki: Ydinvoima Fukushimaa jälkeen
41. Juhani Koponen & Tiina Kontinen (toim.): Kehitysapukeisarin vaatekaapilla

40. Teppo Eskelinen: Kehityksen loppu
39. Meri Koivusalo & Outi Hakkarainen: Terveys kaupan
38. Saara Ilvessalo & Henrik Jaakkola (toim.) : Kansan valta – Suora demokratia Suomen politiikan pelastuksena
37. Heikki Hiilamo: Uusi hyvinvointivaltio
36. Jan Liesaho & Vaula Tuomaala (toim.): Ilman Lenin-setää, huom.
35. Tuomas Martikainen: Suomi Remix
34. Rasmus Fleischer: Postdigitaalinen manifesti
33. Dan Koivulaakso, Anna Kontula, Jukka Peltokoski, Miikka Saukkonen & Tero Toivanen: Radikaaleinta on arki
32. Markus Himanen & Jukka Könönen: Maahanmuuttopoliittinen sanasto
31. Serge Latouche: Jäähyväiset kasvulle
30. Jussi Förbom: Hallanvaara
29. Boris Kagarlitsky: Neukkulaan ja takaisin
28. Anna Kontula: Näkymätön kylä
27. Outi Hakkarainen & Mira Kähkönen (toim.): Kenen ilmasto
26. Diana Denham & C.A:S:A Collective (toim.): Tavallisten ihmisten kapina
25. Frédéric Lordon: Rahamyyllyt kuriin: kuinka vapautua finanssikriiseistä
24. Pentti Linkola: Isänmaan ja ihmisen puolesta
23. Salla Korpela: Yltäkylläisten pidot – tulevaa hyvinvointia hahmottamassa
22. Juha Suoranta: Piilottajan päiväkirja
21. Risto Isomäki: Kosminen rakkaus vai suuri saatana? 20 päätöstä ydinvoimasta
20. Kimmo Jylhämo & Hanna Kuusela (toim.): Poliitiikkaa, idiootti! – Vastakkainasetteluja Žižekin kanssa (2. painos)

19. Otto Bruun & Teppo Eskelinen (toim.):
Finanssikapitalismi – jumala on kuollut
18. Boris Nemtsov & Vladimir Milov:
Putinismi ja Venäjän rappio
17. Jonathan Glover: Lapsia
valitessa – geenit, vammaisuus
ja suunnittelu
16. Stanislaw Dmitrijevski, Oksana
Chelysheva & Bogdan Gvarely:
Who is responsible?
15. Arja Alho: Kovan tuulen varoitus
14. Jouko Väänänen (toim.):
Rauhaa, peace! – pasifismin klassikoita
13. Anna Kontula: Tästä äiti varoitti
(2. painos)
12. Anna-Reetta Korhonen, Jukka
Peltokoski & Miika Saukkonen:
Paskaduunista barrikadille –
prekariaatin julistus
11. Olli Tammilehto: Rahdin rikokset
10. Matti Ylönen: Veroparatiisit
– 20 ratkaisua varjotalouteen
9. Timo Kopomaa: Leppoistamisen
tekniikat (2. painos)
8. Rolf Büchi, Nadja Braun & Bruno
Kaufmann: Opas suoraan demokratiaan
7. Martina Reuter & Ruurik Holm
(toim.): Koulu ja valta
6. Juha Pikkarainen: Kapinakenraalin
päiväkirja
5. Chris Lang: Tehtaan varjossa
4. Meri Lähteenoksa: Viisas arki
3. Tere Vadén (toim.): Linkolan ajamana
2. Mahatma Gandhi: Vapaudesta
– Hind swaraj
1. Hanna Kuusela & Mika Rönkkö
(toim.):
Puolueiden kriisi (2. painos)